

ПЕРИОДИЧЕСКО СПИСАНИЕ

НА

БЪЛГАРСКОТО КНИЖОВНО ДРУЖЕСТВО

ВЪ СРЪДЕЦЪ.

РЕДАКТОРЪ Т. ПЪЕВЪ.

Умъ царува,
Умъ робува,

. . . . .

Нар. послонича.

КНИЖКА XI.

СРЪДЕЦЪ

ДЪРЖАВНА ПЕЧАТНИЦА

1884.

СЪДЪРЖАНИЕ.

	Стран.
I. Пятни бълбъжки за Сръдця Гора и за Родопекитъ планини. (Продължение отъ кн. X и край). Съобщава Д-ръ Конст. Иречекъ.	1
II. Унтеръ-офицерскій въпросъ въ главнитъ европейски армии и състоянието му въ нашата армия. Отъ Поручика Хр. Златоустова. . .	34
III. Дневникъ по съграждането първата българска въ Цариградъ черква, св. Стефанъ 1847—1849 г. Отъ Ник. Евт. Сапуновъ.	59
IV. Стихотворения:	
1) <i>Нашитъ дѣди (Боянъ магесникъ, поетъ Боеумилъ).</i> (Продължение отъ кн. X и край). Отъ автора на <i>Suspiria de Profundis</i>	114
2) <i>I. Майската царица; II. Прѣдъ новата година; III. Край.</i> Отъ Ив. П. Славейкова.	123
V. Народни пѣсни и приказки:	
1) <i>Къко су се побунили Бугарете</i> (пѣсень). Съобщава П. Байкушевъ. .	131
2) <i>Златната лбука</i> (приказка). Съобщава П. Байкушевъ.	137
VI. Книжнина:	
I. Рецензии: 1) <i>Българската Христоматия или Сборникъ отъ избрани образци по всичкитъ родове съчинения.</i> Части I и II. (Прова и Поевия). Съставили И. Вазовъ и К. Величковъ. Пловдивъ, 1884 г. Рецензира П. П—въ.	140
2) <i>Спомени за страшната пролѣтъ въ Ахъ-Челеби прѣзъ 1876 год.</i> Отъ Хр. П. Константиновъ. Пловдивъ, 1884 год. Пише П. П—въ. .	144
3) <i>Домашни забавления или пѣсни дѣтски и разни други.</i> Съставилъ Марко Д. Балабановъ. София, 1884 год. П. П—въ.	146
II. Книгописъ: Книги, получени въ замѣна или подарени за библиотеката на „Бълг. Кн. Дружество“	152
VII. Печатни погрѣшки.	156

ПЪТНИ БѢЛѢЖКИ

за

Срѣдня гора и за Родопскитѣ планини.

Съобщава Д-ръ КОНСТ. ИРЕЧЕНЪ.

(Продължение отъ кн. X и край).

Устина лежи до единъ токо-рѣчи заливъ, който отъ пловдивската равнина влиза въ планинитѣ въ видъ на полукръгъ. По срѣдата на южний му край лежи Кричимъ, а на сѣверъ заливътъ е отдѣленъ отъ полето съ низки хълмове. Самото дъно на този заливъ съставятъ мокри ливади, тъй наречено *Блато*, съ остатъци на единъ старъ синанъ пѣтъ, който съединява Кричимъ съ онова първо перущенско градище.

Кричимъ лежи $\frac{3}{4}$ часа на западъ отъ Устина, като се върви покрай планината. Мѣстоположението е любопитно. Рѣката *Вѣча*, която по-горѣ въ планинитѣ се казва *Крива рѣка*, излиза отъ единъ видъ скални врата. Селото лежи прѣдъ самитѣ тие врата: на дѣсний брѣгъ турската махала (933 Турци), на пѣсчливий островъ всрѣдъ рѣката Циганетѣ (90 души), на лѣвий брѣгъ българската махала (364 Българе), — всичко 260 кжци. Рѣката е и границата мѣжду пловдивската и пещерската околия. Самото село е било по-напрѣдъ оградено съ една стѣна, та се е одържало и срѣщу Кърджалиитѣ. На лѣвий брѣгъ надъ българската махала стои на една висока скала едно старо пространно градище, съ двойна ограда, едната около плоский върхъ, другата нѣщо по-низко. Пѣтътъ за горѣ бѣше отъ селото,

отъ сѣверната страна; горѣ мѣжду трева и търние има остатъци отъ каменни стѣни и, казватъ, и кули. На срѣщъ прѣзъ рѣката чухъ, че имало дири отъ една по-малка твърдина. А по рѣката нагорѣ, единъ и два часа отъ селото се намиратъ въ тѣсната планинска долина познатитѣ два Крничимски мѣнастирье, св. Врачеве и прѣсв. Богородица. Но тѣ въ въстанието на 1876 г. сж били изгорени заедно съ старинитѣ си — ржкописи и старопечатни (сърбски и др.) книги, и сега стоятъ само разваленитѣ имъ стѣни.

Желаехъ да се покатерѣх на върха на голѣмото „калѣ“. да му видѣх планътъ и изгледътъ, но отъ нецрѣстанно ѣздене на конь въ сълнечната горѣщина бѣхъ тъй уморенъ, щото прѣдпочетохъ да продължавамъ пътуванието си. Градището има си едно значително минжло. То се споменува като *Крзчимъ*¹⁾ нѣколко пжти. Най-напрѣдъ чуемъ за него въ въстанието на Иванка (1199). Византийскій пълководецъ Камисесъ ударилъ на тая крѣпостъ, съградена или по-вѣроятно подновена отъ Иванка.²⁾ Гърцитѣ искали съ стълби да се въскачжтъ на стѣнитѣ. Борбата е била отчаяна и единъ отъ византийскитѣ прѣдводители, Георгий Палеологъ, съ мнозина другарѣ, погинжлъ подъ оржжнето на Българетѣ. Най-подирѣ крѣпостъта, която, види се, е била главната опора и сѣдалището на Иванка, паднжла въ ржцѣтъ на византийскій пълководецъ; той послѣ прѣвзелъ съ сила или съ съглашение и други близки градове (*πελοποννησια*), догдѣто близу до Баткунъ е билъ ненадѣйно заробенъ отъ Иванка. Вторий пжтъ чуемъ за Крничимъ като за сѣдалището на Слава. Въ 1208 г. латинскій царь Генрихъ, слѣдъ побѣдата, която спечелилъ прѣдъ Пловдивъ срѣщу българскій царь Борилъ, пристигнжлъ прѣдъ Крничимъ, състоящи отъ една крѣпостъ (*château*) и единъ градъ (*ville*) отдолу. Славъ, който много се зарадвалъ отъ разби-

¹⁾ *Κρτζιμός* у Никита, *Κρτζιμός* у Акрополита, *Κρτζιμός* у Кантакузина. Непостояното изражение на първата самогласна показва, че е била ъ.

²⁾ Никита 678.

вашето на Борила, слѣзихъ отъ крѣпостъта въ лагера на царя, цалувалъ му по византийскій обичай ржката и чехълтъ и билъ приетъ за васалъ на латинското царство, като му се обѣщала и короната на България. ¹⁾ Послѣ се забѣлѣжва Кричимъ мѣжду крѣпоститѣ, за които Михаилъ Асѣнъ (1254) се борилъ срѣщу Гърцитѣ и които Иоаннъ Александръ (1344) е приелъ въ Родопитѣ. Турцитѣ сѣ заварили *Крѣчма* (така произнасятъ името) още като важно мѣсто и настанили една османска колония, да пазятъ крѣпостъта.

Въ околноститѣ на Кричимъ се падатъ и нѣколко спомена за старото плѣме на *Драговичитѣ*, което се споменува въ титлата на пловдивскій владика (*Θράκης καὶ Δραγοβιτίας*, *Δραγοβιτίας*) и въ нѣкон богомилски пометници. Поиъ Константинъ (1819) знае за една рѣчка *Δραγοβίτης* при долний мѣнастиръ. Моя съотечественникъ, инженеръ Пелцъ, казва, че онова пространно градище при Куртово Конаре се викало *Драговетъ* и че имало недалеско отъ Кричимъ единъ потокъ *Драговица*. ²⁾ Азъ чухъ за една долчина *Дѹргуданъ* или *Драговецъ*, нарѣчена още и *Сѣна вода*.

Отъ Кричимъ стигнахъ покрай планинитѣ и послѣ край една суха рѣка за единъ часъ въ *Козарско*, положено вече вжтрѣ мѣжду височинитѣ. Една буйна вегетация отъ садени черници и отъ диви смокини окръжава подновенитѣ къщи на това село, което въ възстанието на 1876 г. съвършено било изгорено. До него свърѣхъ една стара могила. Прѣвъ долината на мѣстната рѣка, която иде отъ село Ждрѣбичко, съгледахъ много хубавѣ профилтъ на високий *Карликъ* или *Кърлица*, *Кърловска планина* (споредъ Руситѣ 2187 метра), който съ острий си върхъ вече поради височината си личи отъ далеко мѣжду родопскитѣ гребени, отъ Вътрень, отъ Срѣдня гора, отъ Хиссара и пр.

¹⁾ Cernceumont (Крисмонъ) у Henri de Valenciennes (Villehardouin ed. Wailly p. 331.)

²⁾ Бѣлѣжка за Драговичитѣ отъ А. Пелца въ Památky archaeologické 1877, които за съжалѣние не ми сѣ при рѣцѣ въ София.

[illegible]

Брацигово (401 м.) е едно крайне любопитно мѣсто. Неговите 539 къщи съ червенитѣ си керамиди сж гжсто обити безъ дворове и градини, като сръдовѣковнитѣ градища въ западна Европа, на едно тѣсно мѣсто въ една дълбока котловина. Голѣмото бѣло здание на мъжкото училище (три ката), съградено слѣдъ войната, издига се на източен край. Освѣтъ него личи мѣжду къщата черквата св. Павлинъ. Прѣдтеча (отъ 1833 г.) съ кубета отъ особенъ видъ. Въдѣленни улици отивать на горѣ на долу по неравното лице, мѣжду високи къщи отъ тъмна сива боя съ чардаи като балкони. Една безименна рѣчка има источницитѣ почти въ самото село и отива къмъ западъ. Любопитни сж жителитѣ (2829 д.), които се раздѣлятъ на стари родове

омородци и на македонски прѣселенци. Женитѣ на единѣтъ на другитѣ носятъ още особни костюми, домашнитѣ тъм-осинни дрѣхы съ червени престилки, прѣселенитѣ единъ костюмъ, който ми напомни херцеговскитѣ дрѣхы около ребинѣе, съ едно червено фесче на главата и една дълга ъла кърпа, която го покрива отгорѣ и се спуща нивъ лещитѣ. Прѣселенцитѣ, които сж по-вече, сж дошли прѣди сѣвсѣмъ 100 години, нѣкои и по-рано или по-късно, съ Костурско и то, казватъ, поради притѣсненията на нѣмни паши и особно на прочутия Али паша Тепеленский, мовзванный господарь на Епиръ, Албания и Тессалня (убитъ 22 год.). Още помнятъ старитѣ си села и наричатъ махатѣ си споредъ тѣхнитѣ имена. Най-повече сж дошли отъ лата *Слѣмница*, *Омутско* (жителие Омущтене) и *Орешецъ*, нѣко въ костурската кааза. Иматъ единъ типъ различенъ въ родопскитѣ и тракийскитѣ Българе и помѣжду си горѣтъ отчасти старото си нарѣчие съ неговитѣ особености. Отъ тия мѣста общепознатъ е „дюлгерскій езикъ“ на Братовченетѣ. Записахъ си единъ редъ думи отъ него, които казватъ, че той съдържа пълно албански елементъ, и то въ южното нарѣчие на Тоскитѣ, послѣ грѣцки или чисто словни, като извѣстнитѣ жаргони на нѣкои отдѣлни сѣвни въ западна Европа. Отъ албанско произхождение на пр. *шкяу* човѣкъ (шкяу алб. Българинъ), *къмба* кракъ (б. къмба), *кока* глава (кокъ), *гоа* уста (гойеа), *мѣкора* идата (мѣкръа), *уй* вода (уйъа), *гурецъ* камикъ (гури), *блато* (бальтъа), *мишайко* мѣсо (миши), *ше са вѣтамъ* идѣ (алб. вѣте идѣ). Грѣцко е на ар. *шита* кѣща (спѣт). условний езикъ принадлежи *Аламанчо* Турчинъ; старата за Нѣмцитѣ, която се е употрѣблявала отъ Византийска и отъ Българетѣ още въ 17 вѣкъ¹⁾, тука е приела то значение, за да се не разбере лесно, за кого е думата. мѣ такива условни думи принадлежатъ, мислѣж, и *гоучо*

1) Аламанци въ старий записъ, обнародванъ отъ Дриновъ въ Пер. Списанию. Въ Софийско се срѣща личното име Аламанчовъ.

Отъ тамъ въскачихъ се на ръветѣ мѣжду Козарската и Пещерската рѣка и вървѣхъ по гребенътъ имъ на югъ. Отгорѣ съставихъ си ясно понятие за така нарѣченитѣ „Баба баири“, ония низки голи хълмове, които лежатъ мѣжду подножието на Родопитѣ и полето. Мѣжду тѣхъ и Родопитѣ има долини, като долното течение на Пещерската рѣка и оня заливъ прѣдъ Кричимъ. На югъ Карликъ не ми излизаше отъ очитѣ. Пътътъ вървеше на високо мѣжду лозя, отчасти по единъ тѣсенъ калдърѣмъ, може би направенъ не отколѣ. По странитѣ пътятъ бѣ заграденъ отъ единъ непрѣкъснатъ живъ плетъ отъ едно множество разнообразни растения, дрѣнъ, кленъ, жпнини, малини, бязъ. глогъ, шипъкъ, трѣнки, всичко оплетено съ павой (*Clematis*) и дива лоза. Имаше и ниско джбово храстие съ тисъ и клека и тукъ тамъ нѣколко сѣнчести орѣхи. Най-подирѣ на *Кръстецъ*, гдѣто стои единъ камѣкъ съ издълбанъ кръстъ. съгледахъ прѣдъ себе си една дълбока долина, и въ нея слѣдъ малко се явихъ стрѣхитѣ на Брацигово. Долината, зашищена прѣдъ сѣвернитѣ и южни вѣтрове, прѣдставя една много живописна картина съ своитѣ нива и градини: трапдафили, лозя, овощия, тютюнъ, царевица, всичко пълно съ високи дървета и планински кладенци и долчини.

Брацигово (401 м.) е едно крайне любопитно мѣсто. Неговитѣ 539 къщи съ червенитѣ си керамиди сж гѣсто сбити. безъ дворове и градини, като сръдовѣковнитѣ градища въ западна Европа, на едно тѣсно мѣсто въ една дълбока котловина. Голѣмото бѣло здание на мъжкото училище (въ три ката), съградено слѣдъ войната, издига се на источния край. Освѣнъ него личи мѣжду къщата черквата св. Иванъ Прѣдтеча (отъ 1833 г.) съ кубета отъ особенъ видъ. Вътрѣ тѣсни улици отиватъ на горѣ на долу по неравното зем-лище, мѣжду високи къщи отъ тъмна сива боя съ чардаци като балкони. Една безименна рѣчка има источницитѣ си почти въ самото село и отива къмъ западъ. Любопитни сж и жителестѣ (2829 д.), които се раздѣлятъ на стари родопски

юмородци и на македонски прѣселенци. Женитѣ на еднитѣ и на другитѣ носятъ още особни костюми, домашнитѣ тъм-юсини дрѣхы съ червени престилки, прѣселенитѣ единъ костюмъ, който ми напомни херцеговскитѣ дрѣхы около Требишнѣ, съ едно червено фесче на главата и една дълга бѣла кърпа, която го покрива отгорѣ и се спуща нивъ лещитѣ. Прѣселенцитѣ, които сж по-вече, сж дошли прѣди е съвсѣмъ 100 години, нѣкои и по-рано или по-късно, въ Костурско и то, казватъ, поради притѣсненіята на авни папи и особно на прочутия Али паша Тепеленский, имозванний господарь на Епиръ, Албания и Тессалія (убитъ 1822 год.). Още помнятъ старитѣ си села и наричатъ махалитѣ си споредъ тѣхнитѣ имена. Най-повече сж дошли отъ махалата *Слѣмница*, *Омутско* (жителие Омущтене) и *Орешецъ*, много въ костурската кааза. Иматъ единъ типъ различенъ въ родопскитѣ и тракийскитѣ Българе и помѣжду си горѣйтъ отчасти старото си нарѣчие съ неговитѣ особености. Отъ тия мѣста общепознатъ е „дюлгерский езикъ“ на Бранковченетѣ. Записахъ си единъ редъ думи отъ него, които казватъ, че той съдържа пълно албански елементъ, и то въ южното нарѣчие на Тоскитѣ, послѣ гръцки или чисто словни, като известнитѣ жаргони на нѣкои отдѣлни сѣловия въ западна Европа. Отъ албанско произхождение на пр. *шкяу* човѣкъ (шкяу алб. Българинъ), *къмба* кракъ (б. къмба), *кока* глава (кокъ), *гоа* уста (гойеа), *мѣкора* адата (мѣкръа), *уй* вода (уйъа), *гурецъ* камикъ (гурѣ), *бля* блато (балтъа), *мишайко* мѣсо (миши), *ше са вѣтамъ* идж (алб. вѣте идж). Гърцко е на ар. *шпита* кѣща (спѣтѣ). условний езикъ принадлежи *Аламанчо* Турчинъ; старата ма за Нѣмцитѣ, която се е употрѣблявала отъ Византийскитѣ и отъ Българетѣ още въ 17 вѣкъ¹⁾, тука е приела то значение, за да се не разбере лесно, за кого е думата. мѣ такива условни думи принадлежатъ, мислѣж, и *голиво*

¹⁾ Аламанци въ старий записъ, обнародванъ отъ Дриновъ въ Пер. Списаниѣ О. Въ Софийско се срѣща личното име Аламанчовъ.

вино, *чо́чо* ракия (види се отъ алб. *чоч* нѣщо), *ла́дната* механата, *пилавките* паритѣ и пр.

Главното занятие на Брациговцитѣ е дюлгерликъ: тѣ видатъ кѣшитѣ по цѣлитѣ западни Родопи и по полето. Дома се занимаватъ съ вадение трандафиловото масло. Саденъето на трандафила е принесено тука прѣди 60—65 години отъ селото Хиссаръ-Киселери (при Хиссарскитѣ бани) и гробътъ на оня Брациговецъ, който е донесълъ тази индустрия, единъ камѣкъ съ изображение на казанъ за дестилиране цвѣтята, види се още въ училището. Другадѣ по Родопитѣ, освѣтъ близката Пещера, не се произвежда тая въ най-ново врѣме тѣй много изнасяна стока.

При селото нѣма стари градини. Много въспоминания има отъ върлудването на „хайтитѣ“; жителъетѣ сж направили стѣни и кабини, но нѣколко пѣти сж били принудени да бѣгатъ въ Пещера. Защитата на населението сръбчу кърджалийскитѣ чети е водилъ пазарджишкий наслѣдственъ бей Каваназоглу. Брациговци сж отъ воинственъ характеръ: познато е, какъ сж се защищавали въ възстаннето прѣвъ 1876 г. и какъ сж излѣзли отъ борбата само съ една малка загуба отъ човѣци и безъ опрощаванне на своето мѣсто.

Въ черквата св. Иванъ намѣрихъ една старопечатна книга и два ръкописа. Печатната книга е, колкото знамъ, едно до сега съвсѣмъ непознато произведение на словѣнското печатарство, едно тетроевангелие съ юсове, напечатано въ 1572 г. въ трансилванскій Бѣлградъ (Alba Julia, Karlsburg) отъ дияка Лаврентия съ повелѣнието на войвода Христофъ Батори. Ето послѣсловистото: *повелѣніемъ великаго воевода гати́ръ (така) крицовой азъ лшринць діакъ. троуднхъ съ семь и исписахъ книги сіе. ілеміи тетроевгліе въ лѣто 3 тысящъ ii. поше съ сіе книги мѣца февруаріе. кѣ. днѣ и съврѣшиши съ мѣца май. 31. днѣ въ градъ вельградъ. Слѣдва единъ гербъ и подъ него: И съ властію великаго воевода ватьрь крицовой за л. лѣтъ да не смѣтъ на тишаръ. Екземплярътъ е пълень; въ правописанието му има ж. ѡ и р съ три равномѣрни брака.*

на пр. въ мимоходѣль. Отъ ржкописитѣ единий е евангеліе на хартия безъ ж съ послѣсловіе: исписахъ азъ грѣшныи и мѣши въ с(вѣ)щенницѣхъ Іоаннь іерей въ б(о)гохранимое село Етрополе сіе еу(аг)г(е)ліе въ лѣто 7398. (7166=1658) и кѣпи го кур Гергѣе кожѣхаръ отъ селъ Осиковица. с(ы)нь Степановъ и Къ(к)нинъ, и приложи го въ храмъ архістратиѣ Мѣхѣила оу селъ (ѣ)сиковица. да сѣжѣ за Герговѣ д(оу)шѣ и за подрѣжѣ его Димитра, за родителіе его Степана и Къкна. и кѣпи го за 7ас. аспри. Подвѣрзѣната е позлатена и отъ надписѣ ѣ „— ле поклони къско(?) на с(вѣ)ти врачевѣ ѣцни (1758)“ се види, че книгата е била по-напрѣдъ въ Крѣчимскій мѣнастирь св. Врачеве. Другий ржкописъ е на хартия отъ 16—17 вѣкъ и съдържа канони за светинитѣ, съ юсове.

Отъ Брацигово продължавахъ своето пѣтешествіе за Пещера, която лежи 1¼ часъ на западъ. Най-напрѣдъ се минаватъ нивѣ съ трѣндафили, царевница и червенъ бобъ въ една долинка мѣжду гористи върхове, тукъ-тамъ въ сѣнката на огромни орѣхи и ясени; на нѣкои мѣста има блатѣ и калдѣръмъ прѣзъ тѣхъ. Послѣ се остава Брациговскій потокъ, който на дѣсно отива къмъ Пещерската рѣка, и се минава единъ каменитъ рѣтъ. нарѣченъ *Грамадите*. обрастѣхъ съ една гѣста низка гора отъ дѣбове, габерѣ, липѣ, дрѣнове и лѣски, съ единъ утомителенъ стѣрменъ калдѣръмъ, широкъ за единъ конъ. На лѣво стои единъ високъ върхъ *Тѣмбра* съ развалѣнитѣ на едно кале, а на дѣсно лежи въ долината една уединена могила *Тумба*. Послѣ се слиза на едни мокри ливади и по срѣдата имъ се съглежда Пещера.

Пѣштера (4½ часа на югъ отъ Пазарджикъ) има едно хубаво положение (407 м.), въ една приятна окръгѣла долина, оградена на югъ отъ гориститѣ високи хѣлмове на Родошитѣ, на сѣверъ отъ голѣ низки бѣрда. Окрѣжаватъ ѣ широки ливади и лозя, на нѣщо и трѣндафилови градини. По срѣдата минава рѣка, която иде отъ югозападъ, и горѣ се вика *Бѣташка рѣка*, тука *Стѣра рѣка*, по-долу *Пѣштерска*

река; тя послѣ се обърща къмъ истокъ и се втича чакъ въ полето, въ кричимската Вѣча. На югъ отъ града въ гористий проходъ, отъ гдѣто тя излива, забѣлѣжаватъ се високо въ гората три голѣми пещери, така нарѣчени *Ушатови дупки*, вжтрѣ дълбоки и много пространни; отъ тѣхъ градътъ е приелъ името си. Пещера, срѣдоточнието на една околия, е доста голѣма и споредъ числата, които си записахъ въ околийското управление, въ 1882 г. е брoнзa 786 кѣщи съ 2659 Българе, 920 Турци, 343 Власи и 71 Цигани, всичко 3993 жителѣе.

Положението на градътъ владѣе единъ уединенъ хълмъ надъ новата казарма на сѣверната му страна, нарѣченъ сега споредъ единъ малкъ параклисъ при подножието му, св. Петка. На плоский му върхъ, $\frac{1}{4}$ ч. отъ града, личатъ мѣжду лозята остатъци на четвероужълна стѣна, направена отъ слоеве тухли (по 4) и камѣкъ, — оградата на една стара крѣпостъ, името на която не се знае. Мѣжду земята съглеждатъ се множество отломъци отъ тухли. Ископахъ се тука и огромни кюнове, по-високи отъ човѣшки бой. съ добръ спазено просо; 10—12 сѣщо таква исполински сѣдове се намѣрихъ и прѣдъ поменѣтитѣ по-горѣ пещери. Изгледътъ отъ „Пещерското кале“ не е малкъ: на сѣверъ прѣзъ пролѣжитѣ и гребенитѣ на низкитѣ алувиални голи хълмове, които лежатъ тука като прѣдняя стража на Родопитѣ, се види Пловдивъ и полето, задъ него Старз планина съ Гюмрукъ-чалъ, Срѣдня гора съ Богданъ и сипеятъ надъ Кратово, а задъ неѣ Веженъ. На сѣверъ всичко голо, а на югъ планини, гѣсто облѣчени въ хубава висока гора, която гѣсто ги завива отъ върха до политѣ.

Има и други староврѣмски остатъци. Чухъ и за старъ калдърмисанъ друмъ, единъ за Пловдивъ, другий отъ Пазарджикъ прѣзъ тука на югъ къмъ Македония. На брациговскій пѣтъ подъ Тъмбра лежи на рѣта едно градище *Прѣверенъ*, гдѣто още, казватъ, прѣди 150 години е ставалъ пазаръ за аби, който отпослѣ се е прѣнесълъ въ Пазар-

джикъ. Близу до тамъ имало мѣсто „старитѣ кѣщи“, съ черковище св. Марина и дири отъ колиби, защото Пещера, рѣкото като Панагюрище, едно врѣме е била разширена по колиби, на шестъ мѣста, гдѣто още има оброчища, и послѣ е събрала на нинѣшното мѣсто. На югъ отъ града ($\frac{1}{2}$ ч.) въ планинитѣ лежи единъ гористъ върхъ *Пѣринъ* съ едно залѣ, съ една тъмна пещера, и съ изворитѣ на малката рѣчица *Лукѣвица*¹⁾. На южний край на града, гдѣто се влиза въ прохода, ископали сж се при дѣсниъ брѣгъ на рѣката подъ гората стари гробове, а при всѣки мъртвецъ динъ ужъ сѣрпъ отъ бакъръ, види се нѣкои прастари ронзени оржжия. Нѣколко пусти градища лежатъ на сѣверъ къмъ полето: „калето“ *Пика* съ една могила при селото Бяга, край Пещерската рѣка, и едни голѣми развалини въ добръ съхранени каменни дувари кждѣ сѣверозападъ, а *Панара поляна*, близу до черквата св. Никола, до селото Радѣлово, при Бѣла рѣка, която е притокъ на Дебърцица, динъ часъ отъ полето²⁾.

Въ самата Пещера нѣма нищо старинско. Рѣкописитѣ на старата полуподземна черква св. Петка сж прибрани въ областний музей. Една особностъ на града е колонията отъ власи (Куцовласи), които сж дошли, казватъ, прѣди 80 години отъ Македония; помѣжду си приказватъ ромѣнски въ силна примѣсъ на гърцки и бѣлгарски думи, но друго не се гърчѣжтъ и иматъ гърцка черкова и гърцко училище. Споредъ свидѣтелството на поигъ Константина тѣ сж прѣселенци отъ голѣмий ромѣнски градъ Москополъ на югъ отъ Охридъ (*μέτοικοι (ἔχοντες ἀπὸ Βοσκοπόλεως)*), който въ минжлото столѣтиѣ изведнѣжъ се прочулъ съ търговията си, но скоро пропаднѣлъ поради притѣснененията на турбанцитѣ и грабителствата на Кърджалиитѣ. Въ тѣхнитѣ времена бѣлгарската Пещера се е погърчила на *Перистерѣ*

¹⁾ Това е *Перунова гора* на Захариѣва, 63.

²⁾ Отъ околноститѣ на града си записахъ още имената на два кладенци: *Чѣрски прѣсъ* (*ἑρὸς*) и *Клану де шонъ* (влашки).

(гължбъ), когато Турцитъ сж ѝж направили на *Беш-дере* (петъ рѣки).

Около града има забължжителни остатъци отъ старото рудоконство. Намираме се въ собственний прѣдѣлъ на старитѣ тракийски Беси, които въ римско време бѣхъ прочути по своето рударство. На южний край на града видѣхъ куница на 3—4 метра високи отъ желѣзна (*згория*), както и дири отъ вади и самоковн, а на сѣверната страна има една мѣстностъ *Изгорѣло самоково* и остатъци отъ желѣзни *вигни* (*fourneaux*). Тия български рударски изражения сж сжщитѣ, както се употрѣбаватъ и въ Самоковъ. Желѣзната руда се е събирала на близу до Пазарджикский пѣтъ при селото *Ликачево*¹⁾, гдѣто сж ѝж измивали отъ пѣсьва. Въ време на попъ Константина (1819) още сж работили *οδηρομεταλλεία ήτοι σαρακίβια*. Работението е прѣстанало прѣди 30 години, около 1850 год. Споредъ Захариева имало едно време седмъ самоковн, които сж били притежание на нѣкои Българе, а тѣ ги работили на основание единъ ферманъ отъ царъ Сулеймана, като давали на хазната една пета часть отъ изработеното желѣзо. Най-подиръ работили сж наследниците на пѣкой си Зафиръ чорбаджи само единъ самоковъ съ три видни; но, защото, казватъ, не оставала вече руда въ близкитѣ мѣста, продали ги на пѣкон Турци, които ги обърнали на воденици. Захариевъ прибавя, че се вадило не само желѣзо, но и бакъръ, и на истина узнахъ за едно мѣсто, единъ часть на югъ отъ града въ планината, което се викало *Бакърджийски дупки* — прокопитѣ на стари рудници. Тия неперски рудн. старитѣ рудници на Доспадъ, за които ще споменж по́долу, металическата индустрия на селото Голѣмо Бѣлово, гдѣто споредъ попъ Константинъ прѣди 65 години сж се работили „ключове отъ пиринчъ или бронзъ, и послѣ дрѣвнитѣ металически издѣлия (обици, пѣрстени и пр.) на Разложанетѣ, измиванието на златото въ Невроконско, на же-

¹⁾ Тѣй си го записахъ. Другояче се произнася Аликоково, тур. Али-ходжа-кѣй

лѣзото въ Мелнишко и около цѣлата Рила планина (Рила, Цанаревска Бана, Самоковъ), старитѣ рудници при селото Маденъ въ Ахжръ-Челеби — всичко това подтвърждава свѣдѣтелствата за нѣкогашната голѣма рударска индустрия въ Родопитѣ, която е цѣвтѣла въ римско врѣме и вѣроятно и въ срѣднитѣ вѣкове, а подъ Турцитѣ полека-лека е пропаднала до тамъ, щото едвамъ въ Самоковъ живѣжтъ нѣкои остатъци отъ неж.¹⁾

Попъ Константинъ споменува въ Пещера още и бичкиджии и табаци. Обработванието на кожитѣ и до сега е тука една видна индустрия. Отъ 10 години насамъ вади и трендафилово масло. Въ въстанията и борбитѣ на последнитѣ години градътъ не е пострадалъ нищо, защото християнитѣ живѣли добрѣ съ Турцитѣ. Транзитната търговия за Македония, освѣнъ съ памукъ, сега съвсѣмъ е упаднала.

Отъ Пещера тръгнѣхъ за *Батакз*, 3 часа ижтъ. Върви се въ тѣсната долина на Батапката или Пещерската рѣка право на югозападъ, около споменжатитѣ пещери и послѣ въ прѣкрасни пѹсти гори, найнапрѣдъ джбови, послѣ габрови, подирѣ букови, догдѣто найпослѣ се появихъ борове и елхи. Великолѣпната горска природа съ прохладната сѣнка на гжститѣ дървеса, съ непрѣстанний шумъ на рѣката, която скача прѣзъ голѣми плочи и камъне, съ изобилието на росата, която заранѣта трепти по листѣто на лѣскитѣ и на голѣмата напратъ край ижтя, всичко това надминува и хубавий ижтъ отъ село Рила за мѣнастиря св. Иванъ. Само на конъ може да се минува прѣзъ

1) За Пещерскитѣ руди има у А. Буе, който не е посѣтилъ Родопитѣ, само едно тѣмно свѣдѣние: Il existe des mines de fer sur la route de Nevrocor à Despot-Jailak et à Philippopoli (Esquisse geolog de la Turquie, Paris 1840 p. 160). Сжщо и Викенелъ (1847) не е дохаждалъ въ Пещера. Първо свѣдѣние за рудитѣ въ научната литература е обнародвалъ мойтъ съотечественикъ, инженеръ А. Пелцъ, Ueber das Rhodope-Randgebirge südlich und südöstlich von Tatar-Pazardjik (Jahrbuch der geolog. Reichsanstalt 1879 стр. 72). Споредъ него това желѣзо е било сжщо като самоковското, въ раздробенъ на пѣскъкъ сипей, и се намирало особно въ малкитѣ долини мѣжду селата Радилово и Аликоково (Али-ходжа-кюй: на западъ се срѣщало още при селото Елндере и около Бѣльово.

тука, защото нѣкои мѣста сж съвсѣмъ тѣсни и страшно каменисти, като една планинска стѣлба. Нѣма села, само нѣколко бичкии. Срѣщаме Власи и Батачене съ мулета, натоварени съ дѣски. Найподирѣ се вѣскачихме (придружаваше ме г-нъ Шипмановъ, офицеръ на румелийската жандармерия) на дѣсно на една отворена полена, гдѣто като се обърняхъ, съгледахъ прѣзъ долината като прѣзъ една планинска равна улица познатитѣ сини очѣрти на Стара планина и на Богданъ съ бѣлата кула надъ Крастово. На дѣсно лежи прѣдъ насъ самий Батакъ, едно голѣмо село, съградено цѣло отъ прѣсни дѣски. Наоколо всждѣ се виждахъ огромни гори; само на югъ изгледътъ бѣше затворенъ съ мъгли, които бързо прѣлитахъ, като допирахъ до самитѣ върхове на борикиѣ.

Името и сждбината на Батакъ знае се по цѣлий свѣтъ. Всждѣ личятъ диритѣ отъ ужасната катастрофа на 1876 г., гдѣто родопскитѣ Помаци исклахъ жителетѣ и изгориха селото. Лѣбове съ рани отъ ятаганитѣ, купове отъ човѣшки кости и бѣлѣзитѣ на кървѣта по стѣнитѣ до единъ човѣшки бой високо виждатъ се въ черквата, едно високо каменно здание, до 30 метра дълго съ едно малко кубе, направено отъ камѣкъ и покрито съ каменни плочи; съградили сж ѣ въ 1813 год. за единъ мѣсецъ като ужъ „поиска кжца“ безъ ферманъ за позволение. Срѣщу черквата стожатъ развалинитѣ на училището, които сж сжщо свидѣтелѣ на онова безпримѣрно кланье. До 5000 Българе мжжѣ, жени и дѣца, сж погинжли тука подъ оржкнето или въ пожара, който е обърналъ бѣлий Батакъ съ 900 кжци на прахъ и пепель. Сега сж възобновени 280 кжци (споредъ румелийската статистика 300 съ 380 семейства и 1594 жителѣ). Положението е много високо (1032 м.). Наоколо сѣе се по нѣщо рѣжъ, ичимикъ и овесъ (жетвата е въ края на юлия), но главний поминѣкъ е дѣскарството и дърводѣлството. Първи пжтъ се споменува Батакъ по случай на пжтешествието на Мохамедъ IV въ

1671 г. отъ Одринъ за „Деспотайла.“¹⁾ Прѣданията приказватъ, че Кърджалиитѣ съвършено изгорили селото и жителѣтѣ живѣяли разпърснати по колиби въ планината. Попъ Константинъ казва за това село, че имало (1819) само 100 къщи, съ бичкии и дѣскарство.

Отъ Батакъ има 6 часа пътъ за румелийската граница при стражарницата на Ташъ-боазъ, на пътя за Неврокопъ и Сѣръ. Не съмъ ходилъ къмъ тая страна, но ще споменъ нѣкои подробности, които распитахъ особно отъ Помацитѣ. Тия мѣста сж слабо заселени и найповече изпълнени съ огромни, по нѣкога непроходими гори, въ които, казватъ, и денемъ е тъмно мѣжду старитѣ пънѣ на елхи и борики (Помацитѣ различаватъ „бяла борика“ и „црнокова борика“). Пътътъ отъ Батакъ до Доспадъ върви по единъ тѣсенъ калдъръмъ за конници, който служи до днесъ; единъ по-широкъ много старъ калдъръмъ лежи въ горитѣ по-на-истокъ къдѣ „Касъкското калѣ“. По планинитѣ има остатъци на стари тепавици и воденици, съ камънѣ и оджаки, и на черковища, ужъ и съ латински надписи. На Ташбоазъ, на едно мѣсто рѣчено Бегликътъ, се виждатъ остатъци на желѣзни рудници, сѣщо и при Доспадскитѣ ханища и на 2—3 мѣста въ околноститѣ имъ²⁾. Прѣди да се стигне до границата, минува се *Крива рѣка*, сирѣчь горното течение на Вѣча, която най-напрѣдъ отива къмъ югоистокъ и чакъ при селото Дѣвленъ се обръща на сѣверъ къмъ Кричимъ, слѣдъ като е прибрала водитѣ отъ селата Наиплиъ, Грохотна, Карабулакъ и пр., жителѣтѣ на които, все Помаци, се наричатъ *Ахряне*, име, което е въ общо употрѣбление и въ Ахъръ-Челеби като название на мѣстнитѣ Помаци. Въ жгълътъ, който образува рѣката съ своето обръщение на сѣверъ, мѣжду Ба-

¹⁾ Притурка до Хамеровий прѣводъ на Хаджи Халѣа стр. 184. Конаци отъ Пловдивъ: Епиклой, Аладжаларъ, Отлуджикъ, Батакъ, Деспотайлакъ.

²⁾ *Minerais de fer au plateau de Beïlik* споменува на кратко и Viquesnel, *Voyage dans la Turquie d'Europe* (Paris 1868) II, 365.

такъ и Девленъ, се издига гореспоменжтий *Карлъкъ*. До самата румелийска граница се намира на водораздѣла върхъ *Джиневра*, гдѣто е имало голѣмъ градъ, отъ който се виждали още и улицитѣ.¹⁾ Като се върви отъ тамъ по планинитѣ еждѣ югоистокъ, стига се по водораздѣла, 5 часа далеко, на споменжтото вече отъ насъ *Гѣоз-менѣ* надъ Наипли съ „царското калѣ“ и съ изглѣда на Бѣлото море. Задъ водораздѣла, 8 часа отъ Батакъ, простира се дългото и широкото *Доспадско поле*, една височина, 8 часа дълга и 2—3 широка, оградена отъ планини, населена отъ Помаци въ нѣколко села и пълна съ стари развалини. На дѣното има ливади и малко нивя съ овесъ и „ячменъ“ (тѣй казватъ тука); по странитѣ има и пшеница, рѣжъ и особно едно множество ленъ. Главната рѣка *Сура* минава отъ сѣверозападъ къмъ югоистокъ прѣзъ главното село *Доспадъ* съ *Доспадскитѣ ханища* на пѣтя за Неврокопъ. при селото *Бартина* (тур. Барутунъ) прибира отъ лѣво рѣка *Родона* (тур. Караджа дерѣ), която има „главата“ си на Соуджака при границата, до селата Касаклъ и Иланджи. и послѣ тече на югъ (съ тур. име *Доспадъ-дерѣ*) направо въ рѣката Места или както ѝ наричатъ Турцитѣ и Помацитѣ, *Карасу*. Въ полето има и едно малко езеро „Гюмюшдерский гьолъ“, съ голѣми риби. Чухъ за много калета и мѣнастирища. Три калета сѣ до самия *Доспадъ*. „Хиссарътъ“, голѣмото кале на върха *Каукълъ* и крѣпоестъта на *Келменѣ* („голий върхъ“). Приказватъ, че „крáлското место“ е билъ самия *Доспадъ* и че въ мѣстната му черква се намирала закопана и „крáлската штѣрка“, съ нанизъ на челото и други украшения. На *Дразлицкото калѣ* на истокъ отъ *Доспадъ* имало и една дупка работена, ужъ на три часа пѣтъ дълбока. При *Гюмюшдерското калѣ*, 4 часа на западъ отъ *Доспадъ* на границата, имало дири отъ сре-

¹⁾ Ср. бѣлѣжикитѣ у Захариева 71—73, които доста се посрѣщатъ съ онова което расчитахъ отъ Помацитѣ. Положението на *Джиневра*, *Гѣостенѣ* и др. виждъ на *Cartes des nouvelles frontières par Kiepert*, Berlin 1881.

бърни и златни рудници. Споменях ми още *Кутленско* и *Гарванско калé*. Срѣщу Гюмюшдере стои разваленото *Бардакчийско клисé*. При *Усуна*, 1¹/₂ ч. отъ Доспадъ има много развалини, разпърснати на единъ часъ далеко, гдѣто постоянно се ископавало стари нѣща. До *Любче*, 1 ч. отъ Доспатъ, има сжщо съвсѣмъ голѣми „каурски гробища“ съ кърстове и надписи, а на Любската рѣка въ *Люковица* се виждали дири отъ голѣмъ манастиръ. И при селото *Делджиеръ* въ полето имало съборени стѣни на едно манастирище съ „каурски“ гробища. На сѣверъ отъ Доспадъ до *Зелниково*, близу до румелийската граница се срѣщали още разни слѣди отъ стари здания. На планина *Кючюк-ли* имало черковище, нарѣчено отъ „Койнаритѣ“ *Ак-клисé*, съ гробища и единъ камъкъ два човѣшки боя високъ и „писанъ.“ Най-на-истокъ стои *Касакското калé*, близу до Гюзтепе, голѣми развалини съ високи дуваре, остатъци отъ водопроводъ и огромни гробища. Прѣданието приказва, че въ него жителетѣ сж се били седмъ години срѣщу Турцитѣ, догдѣто нойнодирѣ сж били разбити на мѣстото нарѣчено *Даха*; които сж били уловени, исклали сж ги, а другитѣ полѣка се събрали при развалинитѣ на старий Доспадъ, гдѣто мѣжду тѣмъ сж се били расположили Кояняретѣ, та сж били принудени съ пари да купуватъ пасбища отъ нихъ. Подолу на югъ при Бъртина се показватъ въ скалитѣ „Марковитѣ казани,“ гдѣто ужъ Кралъ-Марко си готвилъ ястията.

Отъ кое врѣме сж всички тия калета, манастирища, черковища и гробища на Доспадската поляна и нейнитѣ околности, това ще може да освѣтли едно подробно разглеждане на самитѣ мѣста. Не се съмнѣвамъ, че много отъ тѣхъ сж отъ древний вѣкъ, отъ плѣмето на Бесситѣ и отъ римско врѣме; но и въ срѣдний вѣкъ трѣба да е имало тука нѣкакъвъ центръ, сигурно нѣкое отъ ония стари епархиялни сѣдалища. Въ турско врѣме се е прочула *Доспатъ-йла* въ врѣме на султанъ Мохаммеда IV. Той страстно

обичалъ ловѣтъ по европейскитѣ провинции, особно по Тракия и Тессалия, като събиралъ много хиляди християне да гонѣтъ животнитѣ на опредѣленото мѣсто. Найобичнитѣ му мѣста сж били Чаталджа при Цариградъ, Кжрк-киссѣ, Виза, Фикла (срѣдовѣковната крѣпость *Bounakou*) на сѣверъ отъ Одринъ, Карнобатъ, Айдосъ, Ямболъ, околноститѣ на Пловдивъ и Станимака, Олимпъ и планинитѣ около Ларрисса въ Тессалия. Въ 1671 г. прѣзъ пролѣтъта за първъ пѣтъ търгилъ за височинитѣ на Родопитѣ, прѣзъ Пловдивъ и Батакъ на „Деспотъ-яйласж“, гдѣто останѣлъ до септември. Едно писмо отъ тогавашний великъ везиръ до трансилванскій войвода е подписано „подъ деспотскитѣ Алпи“ (*datae sub Alpibus despoticis*).¹⁾ Това дохождение на султанътъ се помни до днесъ, та се показва, гдѣка е билъ пѣтътъ му, сараятъ му и неговата баня.

Доспатскитѣ Помаци по нарѣчието си приближаватъ къмъ источний говоръ, както и Батачене и Пещерци. На истокъ отъ нихъ, около Девленъ и Наиплин, захваща вечерупското нарѣчие, което прѣобладава и на западъ въ Неврокопъ и влиза и въ Чепино.²⁾ По този начинъ Доспатченитѣ прѣдставляватъ единъ кѣтъ като островъ мѣжду старитѣ родопски нарѣчия. Другитѣ ги викатъ *Планинци*, за разлика отъ поменѣтитѣ *Ахряне* на истокъ отъ нихъ или, на още по-далечнитѣ *Рупченци*. Прѣдѣлътъ мѣжду Доспадската поляна и рѣката Места съ 50 помашки села се вика *Чѣчко* (турски Чечколу) а жителѣтъ му *Чешли* (въ Ахъръ-Челеби казватъ *Чѣченци*). Ето единъ списѣкъ на найважнитѣ чечки села, които принадлежатъ найповече на Неврокопската каза: Кѣченъ, Крушово, Сатовица. Дѣленъ, Дряново, Марулово, Жйжево, Църънче, Осйна. Любче, Борянъ, Слѣштень, Абланица, Товиштенъ, Вълкоселъ (съ старо градище на лѣво отъ пѣтя отъ Доспадъ за Неврокопъ), Крбулъ, Гущиръ, Сингуръ, Тѣпленъ, Ма-

1) Hammer, Осм. история, фр. прѣводъ II, 372. Хаджи Халѣа, прѣводъ стр. 184.

2) Ср. въ Пер. Спис. VIII моитѣ бѣлѣжки за чепинскій говоръ.

халиците, Костѣнъ, Хусеница, Горно и Долно Сънгъртин. Многобройнитѣ имена на -*виъ*, -*ниъ*, които се срѣщатъ и въ Рупчоската околия (на пр. Чурянъ, Нареченъ) и при горното течение на Вжча, може да не сж прилагателни (ст. бълг. -*ниъ*), а съкратени множественни числа на -*ни*, -*ни*.

Отъ номадическото население *Конярътъ* сега дохаждатъ помалко, но чухъ за едни, които тъкмо сж стоели на югъ отъ Батакъ, до 100 души съ стадата си. *Власитѣ* не пасятъ на Доспадъ, а доста много въ Ахъръ-Челеби и особно около Батакъ. Раздѣлятъ се на ромънски Каравласи, които се сближаватъ и съ българската черква, и на погърчени Каракачани, които иматъ сношения съ гърците свещеници въ Пещера. Зимуватъ около Драма, Гюмюрджина, при долня Марица или при Черно море до Анхиялъ.

Отъ Батакъ тръгнахме на сѣверозападъ къмъ Чепино. Мѣжду овесни нивя вѣскачихме се на единъ низъкъ рѣтъ и слѣдъ половинъ часъ съгледахме долу прѣдъ себе си въ срѣдата на единъ прѣкрасенъ вѣнецъ отъ гжети борови гори едно широко равно поле, покрито съ зелени ливади, по които бѣхж распиленѣ нѣколко стотини купчини сѣно. Това е *Баташкото блато*, което никждѣ не е забѣлжено на картитѣ, освѣнъ една бѣлѣжка върху картата на Викенела: „мочорлива поляна“ (*plaine marécageuse*). Отъ него води и Батакъ името си (батакъ тур. блато). То е едно езеро, което само периодически се напълнува съ вода. Дъното му е дългнесто на 2 часа пътъ отъ югъ на сѣверъ или подобръ сѣверозападъ, а ширината му не е по-голяма отъ $\frac{1}{2}$ часъ на конь. Амфитеатралната ограда отъ невисоки хълмове, напълно обраснали съ високи стари борики, дава му едно хубаво и почти диво лице, защото не се вижда човѣкъ, нито човѣшко жилище, а само орли, соколи и други птици, които се извишаватъ и падатъ въ гората. Южната му частъ е ливада, която принадлежи по половина на Батакчене и на чепинскитѣ Ракитовци. Мѣжду

тревата тукъ-тамъ се минуватъ на бродъ дълбоки барища съ търстика и риби. Зимъ тия ливади се заливатъ съ вода и ставатъ неминуеми, тъй щото трѣба всичкото блато да се обикаля по южний му брѣгъ. Сѣверната, понизка частъ на дъното е едно непроходимо блато, пълно съ вода, която отгорѣ на много мѣста примамчиво е покрита съ заплетенитѣ коренѣ на тревитѣ, но щомъ стѣпишъ отгорѣ, пропадашъ и блатистата земля напълно те поглѣща. Жителетѣ пазѣтъ да не имъ се приближаватъ стадата до тия опасни мѣста. Множество водни птици иматъ си жилището мѣжду търстикитѣ и тревитѣ на това „тресавище“ и на воднитѣ мѣста, казватъ, имало голѣми черни риби съ месо невкусно поради блатото, въ което живѣѣтъ. Това блато е въ България единственний, колкото знаѣ, по-голѣмъ примѣръ на така нарѣченъ торфъ (Torfmoor, tourbière), който покрива огромни прѣдѣли въ сѣверна Германия, въ сѣверний Сибиръ, въ разни долини на Алпитѣ, на чешкитѣ планини, въ западна Русия около рѣката Припетъ и пр. Той се образува като черна смѣсь отъ мъртви блатни и водни растения, които въ горнитѣ слогее сѣ още съвсѣмъ спазени съ всичкитѣ си стволоче и жидки, а по-дълбоко ставатъ по-гъсти и по-черни като катранъ; всичко е напоено съ вода като гъба (сюнгеръ). Ако този торфъ начене да съхне, образуватъ се отъ него въ течение на тисецелѣтния сухи въглица, които въобще всѣкога иматъ происхождението си отъ стара растителност. Баташкото блато има оттокъ. На сѣверозападний му край отваря се мѣжду гориститѣ планини една тѣсна живописна падина; борове слизатъ по брѣговетѣ ѝ до самата рѣчичка, която въ сѣнката на елхи едвамъ се движи мѣжду дребното камънѣе и при селото Дорково излиза мѣжду жълтитѣ нивя на Чепинското поле. Чулъ съмъ за нѣкакъвъ си проектъ за осушване това блато съ каналъ, ископанъ прѣвъ долната му половина.¹⁾

¹⁾ За Баташкото блато ср. бѣлѣжката на Захариева стр. 70 (Бѣлг. Ист. стр. 26).

Единъ часъ отъ Батакъ стигнахме до брѣга на блатото и 25 минути ѣздихме прѣзъ дъното му (1097 м.) на прѣко къмъ сръщнитѣ хълмове, гдѣто мѣжду приятната мпризма на сѣнчеститѣ борове се вѣскачихме къмъ другъ единъ водораздѣлъ (1202 м.). Отгорѣ съгледахме прѣдъ себе си множество гористи планини, помѣжду имъ отъ сръща близкитѣ снѣжни билá на исполинската Рила планина, а долу мѣжду насъ и нежъ едно много по-голѣмо и по-дълбоко зелено дъно посрѣдъ горитѣ и планинитѣ, украсено съ голѣми села, които мѣжду гъсти джбравки се вѣставятъ съ високи бѣли минарета — чепинското поле. Тъкмо сръщу насъ бѣлѣеше се подъ горитѣ голѣмото ново българско училище на селото Каменица. По стѣрмни скалини слѣзохме долу и 1½ ч. отъ блатото стигнахме въ първото чепинско село *Ракитово* или *Ракитовецъ* (790 м.), въ югоисточний жгълъ на полето. Езерото, забѣлѣжено при това село на всичкитѣ нови карти, несществува; то е възникнало по нѣкакво си неспоразумѣние на Викенела, който е чулъ нѣщо за Баташкото блато. Но за това има надъ селото въ планината една огромна и дълбока пещера. Въ неговитѣ 258 къщи живѣятъ 425 православни и 946 мусулмански Българе, съ 243 мусулмански Цигане. Християнитѣ иматъ едно голѣмо ново училище.

Характерътъ и положението на *Чепино* (така го наричатъ мѣстнитѣ жителѣ) описалъ съмъ вече на кратко въ една отъ послѣднитѣ книжки на настоящето списание¹⁾. Дъното на долината му има, отъ Баня до Дорково, една дължина отъ 11 километра и, отъ Каменица до Костандово, една широчина отъ 6 километра. Собственното равно поле лежи мѣжду селата Ракитово, Костандово и Лжжене; отъ него има единъ заливъ на сѣверъ къмъ Дорково, на югъ къмъ Баня. Наоколо го затварятъ все високи гористи планини. На западъ стоятъ исполинскитѣ хълмове на Рила, която е най-важний планински вѣзелъ въ цѣлата источна

¹⁾ Помашкитѣ пѣсни отъ Чепино, Период. Списание кн. VIII.

половина на Балканския полуостровъ, съ огромната Мусалла на (2923 м. споредъ Руситѣ), която се издига тъкмо на мѣстото, гдѣто се срѣщатъ тритѣхъ граници — българска, румелийска и турска, надъ изворитѣ на Искъръ, Марица и Места. На югозападъ и на югъ Чепино се загражда отъ Родопскитѣ гребени отъ Рила до Карлѣжа, задъ които отатѣкъ лежи по-голѣмото Разложско поле, почти съ същата надморска височина като Чепино; на истокъ сѣ познатитѣ тамъ хълмове къмъ Баташкото блато и на сѣверъ къмъ полето високи рѣтове, надъ тъмнитѣ си гори корнясани съ разни голи скалини, които съ остритѣ си форми привличатъ окото на пътника. Ясно се познава, че долината е старото дѣно на едно планинско езеро, едно нѣщо, което отколѣ сѣ разбрали самитѣ жителѣе и го истѣлкували въ своитѣ „геологически“ прѣдания за началата на Чепино. Чулъ съмъ отъ Чепинцитѣ същата приказка, която е записалъ Захариевъ, че Чепино въ най-старо врѣме е било езеро, догдѣто се распукижла на сѣверъ планината, тамъ гдѣто сега се намира тѣсната провала на рѣката Елидере, и водата се излѣла въ полето; приказватъ и за една огромна риба, която е останѣла тамъ на сухо, тъй голѣма, щото три мѣсеци ѣхъ яли кучетата. Срѣдната височина на дѣното на най-ниското мѣсто е до 750 метра. Най-главната рѣка дохажда отъ югозападъ, отъ водораздѣла къмъ Разлогъ; Захариевъ ѣ нарича *Бистрица*, а азъ чухъ че се нарича *Василѣя*. У селото Лѣжжене тя приема отъ дѣсно Дорковската рѣка, която истича отъ Баташкото блато, усилена съ Ракитовската рѣка (у Захариѣва Ягодинка). Освѣнъ това има и по-малки потоци, отъ които си забѣлѣжихъ имената: Каменска рѣка, Луковица (дохажда отъ западъ при Лѣжжене), Ябланица, Врѣбница. Подъ Лѣжжене при селото Корово всички тия съединени води приематъ името *Елидере* и въ една дълбока сѣнчеста долина безъ села истичатъ вѣнъ въ полето къмъ Марица.

На дъното нѣма никъдѣ блатисти мѣста, ни какви годѣ езерца. Забѣлѣжителни сѣ топлитѣ източници, които се явяватъ на три мѣста до западната ограда на полето, въ Баня, Лжжене и Каменица. Тѣ принадлежатъ къмъ оня вѣнецъ на горѣщи води, които изникватъ около цѣлата Рилска планина: Костенецката Баня подъ изворитѣ на Марица, Цапаревската Баня въ Дупнишко, топлитѣ източници въ Джумая, Разложскитѣ и Неврокопскитѣ бани.

Всичката ограда на Чепинското поле е покрита съ гъмозелена борова гора; по-долу има и нѣщо джбове. Въ горитѣ живѣе всѣкакъвъ дивечъ, особно диви свинѣ. Сами то дъно е завзето отъ жълти нивя и яснозелени ливади, които въ тая планинска височина никога непожѣлтяватъ отъ лѣтната жегга. По нивята (жетвата се пада въ самия край на юлия) освѣнѣ жито видѣхъ и царевица, бобъ и особно множество ленъ. Ливадитѣ съ дървенитѣ имъ огради отъ колове и дълги греди възбуждатъ у пѣтника въспоминания отъ долините на далечнитѣ тиролски и швейцарски Алпи. Хубави джбравки отъ тополи, върби, елки и габери слѣдватъ течението на рѣкитѣ. По пасбищата съзрѣхъ освѣнѣ овци и кози и една порода хубавъ бѣлъ добитѣкъ.

Чепино нѣма много сношения съ свѣтътъ, макаръ че лежи на пѣтя отъ Пазарджикъ за Разлогъ. Съ кола не може да се дойде въ него, даже и на конь не е лесно, защото пѣтекитѣ сѣ отъ оня видъ, гдѣто трѣба на много мѣста да слизащъ и да водишъ коня за юздата. Отъ сѣверъ се дохажда прѣзъ високий гребенъ на Каркария (1414 метра), за който ще разкажемъ още, а на югъ се излиза за въ Разлогъ прѣзъ единъ също високъ водораздѣлъ (1353 мет. австр. карта). Той е още най-лесний пристѣпъ отъ Батакъ. Има и една пѣтека къмъ Бѣлово, прѣзъ огромни гори, експлоатирани отъ Хиршовата компания, но и той не е приспособенъ за кола.

Като най-западний жгълъ на Родопскитѣ планини Чепино въ своята планинска уединеностъ е единъ любопитенъ прѣдѣлъ не само по географическитѣ си особености, но и по населението си. Има въ него седмъ села: Дѳрково, Костандѳво, Ракитово (или -вецъ), Кѳрово, Каменица, Лѳжене (така го произнасятъ най-повече) и Баня. Село съ име Чепино нѣма, но по нѣкогажъ се разумѣва съ това име село Ракитово. Въ тия села живѣятъ 7363 души, сирѣчь 5112 Помаци, 1740 православни Българе (Каменица и една частъ отъ Ракитово) и 511 Цигани. Нарѣчието на жителетѣ, макаръ че е обиколено отъ западний разложски говоръ, отъ источний полски и отъ нарѣчието въ Батакъ и Доспадско, което сжщо е източно, има много чърти отъ рупскитѣ нарѣчия, които го сближаватъ съ езика на Рупчосъ, Ахъръ-Челеби, долня Марица, Неврокопско и проч. По характера си Чепинцитѣ ми се видѣхъ единъ добросърдеченъ здравъ планински народъ. Като етнологическа особеностъ забѣлѣжихъ нѣколко гушави хора, каквито се намиратъ и въ селата при изворитѣ на Марица, оттатѣкъ Рилската планина въ Цапаревска Баня и селата Рила и Пѣстра, послѣ въ нѣкои шопски села подъ Витоша, въ Бѣлоградчишко, въ Клисуре (на Гюпе) и въ Габровско. Въ Клисуре и Пѣстра това явление изрично приписватъ на пиение нѣкои ужъ „гушави“ води, сжщо както въ Алпитѣ производятъ гушавината и кретинизмътъ отъ мѣстната вода.

Селата отъ далеко личатъ съ множество дървеса около кжцитѣ и съ виднитѣ си бѣли минарета. Помашкитѣ родове все си държатъ старитѣ прѣкори: Вранчовци, Поповци, Манчовци и пр. Кжцитѣ сж направени отъ дърво и глина, или даже съвсѣмъ просто отъ неотесани и небоядисани пнье или груби греди. Самий животъ е първобитенъ, па пр. на мѣсто свѣщи все още служи *борината*, както и по Доспадскитѣ височини. Помацитѣ носятъ чалми отъ разни цвѣтове и дрѣхи отъ мѣстна *аба*. Помакинитѣ се обличатъ

въ дрѣхи отъ аба съ сини и червени вертикални прѣгове и главата покриватъ съ единъ видъ голѣмъ бѣлъ пешкиръ; щомъ видѣтъ нѣкой мжжъ, Помакъ или „кауринъ“, и верѣдъ полската работа бързо се завиватъ, обърщатъ се на страна, навождатъ се или даже клѣкатъ, да не имъ види нѣкой бѣлото лице. Впрочемъ Помаците живѣятъ все въ моногамия, само съ една жена, и съхраняватъ още едно множество стари обичаи. На „бѣремъ“ (байрамъ) има моминско хоро, гдѣто момите се откриватъ и момците ги гледатъ, но отъ далеко. Зимѣ жените се събиратъ на *седенки* и *преденки*, да работѣтъ ленъ; на „предѣнки“ петъ шестъ моми се събиратъ въ чужда къща да спомагатъ за прѣждата. Християните въ Чепино сж съвсѣмъ уединени и иматъ заради това, както и по причина на своето малко число, една особна черковна правда: смѣятъ да се женятъ и за първите братовчедки.

Че тукашните Помаци сж се потурчили доста късно и че това е било мѣжду 1656—1661 година, споменяхме вече по-горѣ, като говорихме за минзлото на Родопите въобще. Макаръ, че отъ тогава не сж се изминжли повече отъ 222 години, исламътъ е хваналъ у тѣхъ доста дълбоки коренѣ. Види се, че Чепинците, когато сж ходили съ Турците „на войскѣ“ като войници (това доказва записътъ на коровский попъ Методий у Захаријева), сж си присвоили разни турски привички, които много имъ помогнали за лесното приемане на ислама.

Единъ день посѣдѣхъ въ най-голѣмото село *Бѣня* (331 къща), 2 часа на западъ отъ Ракитово, въ една долина тѣсна, колкото единъ пушченъ хвѣрлякъ, съ развалината на една кула отъ греди и камѣне горѣ на западний брѣгъ. До границата къмъ Разлогъ оставатъ само 4 часа, до така наречените *Бѣбешки колиби*, нѣколко стотинѣ помашки къщи, распърснати по планината, половина румелийски, половина турски. Около самото село се намиратъ голѣми гробища, гдѣто сж се ровили хората още въ християнско врѣме, съ

3—4 черковища, мѣжду тѣхъ едно св. Илия. Всичката си важностъ дължи селото на своитѣ топли източници. Мѣстоположението имъ познавашъ особно на вечеръ тозчасъ при влизанieto въ селото: една синя пѣра, която се издига въ тѣсната долина мѣжду тъмнозеленитѣ гористи брѣгове малко по-на-югъ вѣнъ отъ селото, задъ неговитѣ бѣли минарета и високитѣ елхи и тополи, що се издигатъ мѣжду къщата. Банитѣ сж отдалечени отъ селото 1100 метра по край рѣката и си стоѣтъ на самѣ мѣжду горитѣ; банскитѣ гостѣе, най-повече Българе отъ Пазарджикъ и Пещера, живѣѣтъ въ селото. Банитѣ сж двѣ, скрити мѣжду тополи, вѣрби, елхи и габери, които гѣсто изпълнятъ тѣсното мѣсто мѣжду рѣката и планинскитѣ брѣгове. Подолната мъжска баня (793 м.) се намира въ едно шестиягълно здание съ кубе, съ единъ четвероугълень бассейнъ, постланъ съ голѣми тесани камъне; надъ вратитѣ чете се турската година 1163. Двѣ минути по-далече крие се мѣжду гѣстий шумахъ женската баня, сжщо едно хубаво каменно здание въ шестиягълникъ. Водата на първата баня измѣрихъ съ $+ 45^{\circ}$ С., на втората съ $+ 46^{\circ}$ С. (рѣката имаше на пладнѣ $+ 17^{\circ}$, въздухътъ $+ 24^{\circ}$ С.). Околноститѣ сж единъ прѣлестенъ планинскитѣ кѣтъ, съ приятни лѣгове и джбравки и съ прѣснозелени алпийски ливади край рѣката, съ жълтозелени букви и джбови гори по стѣрмнитѣ планинскитѣ брѣгове, а по-на-високо по планинитѣ съ тъмнозелена или почти черна борика. Единственний звукъ, който оживява тихия прѣдѣлъ, е чуканието на тепавицитѣ, които съ първобитнитѣ си машини работѣтъ абитѣ край рѣката. Голѣми орли спокойно си прѣлѣтатъ по горитѣ отъ единъ брѣгъ на други, и като се въскачимъ нѣщо по-високо мѣжду букитѣ и борикитѣ, наслаждаваме се съ единъ хубавъ погледъ по чепинското поле: само изгледътъ горѣ по рѣката ни остава затворенъ, защото недалеко отъ банитѣ долината се завива почти къмъ сѣверозападъ.

Само 15 минути на конь къмъ сѣверъ отъ селото Бая лежи помашкото село *Лъжене* или *Ложене* (79 кѣщи). Отъ него 5 минути на западъ на отворено пд-високо мѣсто безъ дървета стоѣтъ двѣ бани, сѣщо каменни и шестоѣгълни; наричатъ ги *Вѣлькова баня* и *Костова баня*, имена, които се съхраняватъ още отъ врѣмето прѣди потурчаванieto. Десетъ минути на сѣверозападъ лежи още пд-високо при самий край на полето подъ политѣ на гористата Куртова планина християнското село *Кѣменица* (238 дървени кѣщи съ 1264 ж.). На страна къмъ полето има при това село, до едно оброчище св. Власть, на сѣвсѣмъ отворено мѣсто мѣжду ливадитѣ, единъ необикновенно горѣщъ источникъ, който вече отъ далеко дими мѣжду тревата. Малкий ми термометръ съ скала до 50° С. се распукиж, щомъ го турихъ въ водата, а голѣмий случайно бѣхъ проводилъ напредъ съ моитѣ вещи. Споредъ мѣрението на Хиршовитѣ горски чиновници водата имала + 62° С. Въ самото село стои едно ново училищно здание, което се бѣлѣе отъ далеко отъ всичкитѣ крайща на Чепино. Това училище се посѣщава сега отъ 50 Помачета не само отъ Чепино, но и отъ Доспадъ, които тука, подъ ръководството на главний учитель Докумовъ и неговитѣ другарѣ, се учѣтъ на българска книга, съ парична помощъ отъ румелийското правителство.

Една четвъртъ часа отъ Каменица на истокъ минѣхме рѣката Елидерѣ мѣжду Лъжене и Корово, тука тѣсна и дълбока до венгинтѣ, та слѣдвахме пѣтя си единъ часъ по едно равно поле безъ дървеса, гдѣто тѣкмо Помачитѣ довършвахъ жетвата. На едно мѣсто имаше една невысока могила съ нѣколко дървеса. Недалеко отъ тамъ влѣзнихме въ село *Костандово* (87 к.) което съ дървенитѣ си кѣщи и широката пияца по срѣдата около джамията бѣше като измрѣло; всичкитѣ жителѣ, мало и голѣмо, бѣхъ по нивята на жетва. Чепинцитѣ разказватъ, че тука било старото срѣдоточие на тѣхний прѣдѣлъ и че тука най-напредъ сѣ захванѣли да се потурчватъ, но на мѣ-

стото, гдѣто ужъ стоялъ старинъ градъ, въ бързината не-
сѣгледахъ никакви старински стѣни или други остатъци.
Тука се раздѣлихъ съ досегашнитѣ си съпътници и самъ
съ единъ пѣшъ стражаръ слѣдихъ долината на Дорков-
ската рѣка на сѣверъ, догдѣто слѣдъ половинъ часъ ми-
нѣхъ около гжсто събранитѣ кжци на селото *Дорково* (81 к.).
Въ този тѣсенъ планински кжтъ още се развѣнахъ злат-
нитѣ класове на жълтитѣ нивя, забиколени отъ тъмное-
ленитѣ борове. Жетвата едвамъ бѣше наченжта (28 юлий).
Блѣднозелений ленъ и бобъ съ червени цвѣта занемахъ
голѣми пространства около селото. Приятната мирисма на
гората се мѣша съ прѣсния планински въздухъ надъ узрѣ-
литѣ ниви. По пжтя имаше и нѣщо новъ калдърѣмъ. Хвър-
лихъ единъ бързъ погледъ въ тѣсната падина, прѣзъ която
отъ дѣсно дожда Дорковскій потокъ съ водитѣ на Ба-
ташкото блато, и 20 минути надъ селото влѣзѣхъ въ
сѣнката на бороветѣ, да прѣминѣ стѣрмната планина, която
отдѣля Чепино отъ Пазарджишкото поле.

Повече отъ четири часа трѣбаше да се прѣхвърля прѣзъ
този тѣсенъ и отъ двѣтѣ страни страшно стѣрменъ рѣтъ.
като водихъ коня постоянно за юздата въ тѣсни камени-
сти жлѣбове и водотеци, които служатъ за пжтъ, и около
стѣрмни меки сипен, $1\frac{3}{4}$ часъ горѣ и $2\frac{1}{2}$ долу. Южната
чепинската страна, е обрастѣла съ прѣкрасна стара бо-
рова гора, а щомъ се мине върхѣтъ, наченватъ на сѣвер-
ната страна букове, тукъ-тамъ още прошарени съ борки.
по нѣкогашъ украсени съ бѣлоцвѣтний павой (*Clematis*).
който се възкачва по дебелокоритѣ пжње чакъ мѣжду
кловетѣ на дървесата. Трѣба да се пазишъ да незагу-
бишъ пжтеката мѣжду гжститѣ растения, защото тя на
много мѣста едвамъ се познава по диритѣ на конѣтѣ. По
цѣлий пжтъ срѣщѣхъ само двама Помаци. Когато слън-
цето се склоняваше къмъ хоризонта, чуехъ се по гора-
та звуковетѣ на разни животни; има тука изобилне отъ
мечки, вълци, сърни, зайци, „дивни кокошки“ и други птици.

Горѣ на върха, край една яснозелена планинска ливада, обиколена отъ високи борове, стои една кула на три ката съ стража отъ 8 жандарми. Край нея извира единъ източникъ ледена вода. А какво да ви кажъ за изгледа отъ кулата! Вече по пътя все се загледвахъ мѣжду дървесата назадъ въ гористий лабиринтъ на Родопитѣ и особно долу на Чепино и на Баташкото блато, които личехъ като единствени зелени поля мѣжду чернитѣ гори. Като стигнахъ при кулата (1414 м. споредъ моето наблюдение), бѣше тъкмо часътъ 6, едно ясно врѣме съ прозраченъ въздухъ. Изгледътъ бѣше единъ отъ най-чудеснитѣ. На сѣверъ подаде се прѣдъ насъ цѣлий великолѣпенъ поясъ на Стара планина отъ Етрополский Балканъ до Трявна, на равнѣ съ нашето зрѣлище, съ всичкитѣ пролѣжки и съ познатитѣ върхове: Баба, Веженъ, Амбарица, Добрила, Гюмрукъ-чалъ, Марагидикъ, Кадимлия, съ Троянската пътека и съ Шипченския прѣходъ. Пó-къмъ насъ, прѣдъ политѣ на Стара планина, се простираше гористата Срѣдня гора, много пониска, съ полегати брѣгове и нестѣрмни и не много отличителни върхове. Полето се простираше съвсѣмъ близу до насъ въ една страшна дълбочина (до 1200 метра), една огромна жълтикава равнина безъ дървета, съ явнитѣ бразди и мѣжди на своитѣ нивя, и съ кривулестото течение на Марица; долу лежеше подъ насъ цѣлий Пазарджикъ съ къщата и съ улицитѣ си, и по-далече стоехъ наредени пловдивскитѣ тепета като нѣкои дребни играчки. На дѣсно съзрѣхъ въ родопскитѣ брѣгове мѣжду горитѣ бѣлото българско училище въ Устина и червенитѣ стрѣхи на Брацигово. А да се обърнемъ на югъ. Тамъ се отваряхъ тайнитѣ на Родопитѣ. Ето високий Карлжкъ далеко на лѣво и огромната широка Рила планина на дѣсно, съвсѣмъ близу до насъ, — царицата на всички тие планини по височината си, съ лѣскавъ снѣгъ, расположенъ въ точки и дълги прѣспи горѣ надъ горитѣ мѣжду голото камъне. Помѣжду Рила и Карлжка имаше множество рѣтове, отъ върха до

политѣ завити съ тъмни борики. Ясно се познаваше по-низкото мѣсто, гдѣто минува пѣтьтъ отъ Чепино за Разлогъ. А задъ него издавахъ се на хоризонта въздушни очърти на огромни много далечни планини, които завладѣхъ всичкото ми внимание. То бѣше Перинъ-планина, съ високий си остъръ върхъ надъ Джумая и съ виднитѣ снѣгове на сѣверния си спускъ, въ която толкова пѣти бѣхме се загледвали отъ Дупнишко; на лѣво отъ нея втора една огромна планина, вѣроятно надъ Мелникъ, а най-на-лѣво на югозападъ още и третя вече съвсѣмъ неясна и мъгловита, нѣйдѣ къмъ Демиръ-Хиссаръ и Сѣръ. Мѣжду тѣхъ и по-близкитѣ Родопи ясно се познаваше, кѣдѣ се пада дълбоката долина на рѣката Места. Мѣчно ми бѣше да се отдѣля отъ тая великолѣпна панорама, която съ единъ погледъ даваше толкова свѣтлина върху географията на една немалка и немаловажна частъ на българскитѣ земли. та сполучихъ и едно врѣме безъ мъгли и облаци, което и най-далекитѣ прѣдмѣти прѣдставяше съ една чудесно прозрачна яснотъ.

Горѣ узнахъ, че несъмъ билъ добръ извѣстенъ за пѣтя и че несъмъ минжлъ тамъ, гдѣто е трѣбало да минж, за да видж онова, което търсехъ — развалинитѣ на голѣмото Каркарийско калѣ. Имало отъ Дорково за полето друга една пѣтека, която вървѣла прѣзъ планината по-на-западъ всрѣдъ огромни гори и слизала долу при мѣнастиря св. Петръ надъ селото Баткунъ. На неж на едно мѣсто се минавала една долчина, нарѣчена Каркарийско дере, която оттичала на западъ къмъ тѣснинитѣ на Елидерѣ; на южния ѝ брѣгъ стояли на високо мѣсто стѣнитѣ на „калето“ или на „метоха“, ужъ една „страшна бина“ отъ камъне съ стари греди мѣжду камънѣто. Искаше ми се, да пощувамъ въ кулата и да се върнж къмъ тия развалини, но врѣмето ме принуждаваше да бързамъ и да се утѣшавамъ съ суетната надѣжда, че ще мож да се повърнж може би нѣкой други пѣтъ.

Тия развалини сж остатъкъ на славната крѣпость *Τῆλαινα*, която се споменува у Византийцитѣ въ 13 и 14 вѣкъ. За първъ пътъ чуемъ за нея у Акрополита мѣжду четирѣхъ родопски крѣпости, които въ 1246 г. царь Ватацесъ слѣдъ смъртъта на българский царь Калиманъ отнелъ отъ Българетѣ. Слѣдъ смъртъта на Ватаца (1254) царь Михаилъ Асѣнъ отново прѣвзелъ всичкитѣ родопски крѣпости. Царь Теодоръ II Ласкарисъ, наслѣдникъ на Ватаца, побързалъ да испжди Българетѣ отъ тамъ и завоevalъ всичкитѣ съ исключение на Чепино, защото когато потеглилъ къмъ нея, непроходимостъта на мѣстото (*τόπου δυσχωρία*) и зимата го принудили да се повърне назадъ. Пролѣтъта заповѣдалъ на Алексия Стратигопула и на „великий примикюръ“ Константина Торника, да трѣгнатъ на Чепино отъ Съръ, но войската имъ се показала съвсѣмъ нищожна, защото споредъ думитѣ на Акрополита, щомъ зачули въ планинитѣ нѣкои викове и звукъ на трѣби, безъ редъ начнжли да бѣгатъ и оставили обоза и много конѣ „на българскитѣ пастирѣе и свинопаси“. Види се, че Родопцитѣ сж се събрали да нападнатъ византийската войска, но не сж имали случай да се посрѣцнатъ съ нея, защото тя е ударила на бѣгъ за Съръ, щомъ съзрѣла неприятеля по планинитѣ около пѣтя. Идъщата есенъ царьтъ се рѣшилъ лично да иде на Чепино, защото съпротивлението на това единствено мѣсто много го е смѣщавало. Мѣстото е било „твърдѣ много укрѣплено и лежало тамъ, гдѣто се сближаватъ двѣтѣ найвисоки планини, Емосъ и Родопъ, мѣжду които тече посрѣдата рѣката Евросъ.“ Войскитѣ се дигнали отъ Одринъ съ множество кола, на които сж били натоварени хранитѣ и разни машини за прѣвзимание стѣнитѣ (*μηχανήματα καὶ ἐλεφάντες*); мѣжду войницитѣ имало и Латини и Татаре, и особно много стрѣлци съ лѣкове и оржженосци съ буздогани (*κρυνοφόροι*). Въ Макроливада на половинъ пѣтъ мѣжду Одринъ и Стенимахъ падналъ първий снѣгъ. Но това не

е спрѣло походътъ. Въ Стенимахъ войската е взела прѣсни храни и потеглила направо за *Баткунъ*, който Акрополита на едно мѣсто нарича градъ (*πόλις*), на друго — село (*κώμη*), гдѣто е имало обилни припаси. Отъ тамъ царьтъ испратилъ чича си Мануила Ласкарисъ, покалугеренъ подъ име Максимъ, и войводата Константинъ Маргарита да разгледватъ мѣстността. Тѣ се върнжли и утвърждавали, особно Маргаритъ, че пристѣпътъ къмъ крѣпостъта билъ лесенъ, макаръ че други измѣжду царския воененъ съвѣтъ, които знаели мѣстото, имъ противорѣчили. Но царьтъ имъ повѣрвалъ и трѣгнжлъ съ цѣлата войска отъ Баткунъ горѣ въ планината. Пѣтътъ е билъ тѣй стѣрменъ, щото не е било възможно да се ѣзди на конь. А къмъ тѣзи стрѣмнина се придружавала гладка поледица, а погоре наченвали сѣнчести и гѣсти гори (*συνερηφῇ τε καὶ λάσια δένδρα περὶ τὴν ἀκρόρειαν*). Войниците ноцували по пѣтя безъ чадѣри и цѣла ноцъ се грѣяли при огньоветѣ. Поради гѣстината на дърветата (*ὅπερ τῆς τῶν δένδρων πυκνότητος*) димътъ не е могълъ да се дигне горѣ въ въздуха, а оставалъ въ гората и бодѣлъ очитѣ. Зараньта на сѣмнувание царьтъ „се увѣрилъ, че градътъ (*Ἄστυ*) неможе да се прѣвземе съ обсада и заповѣдалъ на войската да слѣзе пакъ въ полето (*τὴ πεδίον*)“¹. Войската исплячкала Баткунъ и се върнжла назадъ въ Одринъ. Найподирѣ въ мирьтъ (1257) Българетѣ сж били принудени да отстѣпжтъ сами Чепино на гърцкото царство.¹⁾

Въ послѣшно врѣме се споменува *Τζελαίνα* у Кантакузина заедно съ Стенимахъ като една отъ найважнитѣ крѣпости по сѣверното подножие на Родопитѣ. За послѣденъ пѣтъ намираме ѣж (1344) мѣжду деветѣтъхъ крѣпости, които е освоилъ царь Иоанъ Александръ и които сж останжли въ български рѣцѣ до турското завоевание.²⁾ За това завоевание Захариевъ е записалъ нѣкон прѣдашя.

¹⁾ Акрополита, Бонско изд. 84, 114, 119, 120, 128 (голѣмий походъ). 435.

²⁾ Кантакузенъ I, 135, 176, II, 405, 406.

какъ сж се борили Чепинцитѣ срѣщу Турцитѣ и какъ сж се подчинили само подъ извѣстни условия, като „войници“. ³⁾ Отъ турско врѣме нѣма никакви свѣдѣния за това градище, и вѣроятно е, че то отъ рано е запустѣло и обраснало съ гора.

На пътя отъ кулата долу прѣзъ ония гжсти гори и мжчни стрѣмнини, гдѣто прѣди 625 години Гърцитѣ съ всичкото си военно искусство сж били принудени да се обърнатъ назадъ и да се откажатъ да отнематъ отъ Българетѣ непристъпната чепинска твърдина, ме завари нощта. Около 700 метра подъ кулата се намѣрватъ развалинитѣ на едно турско беклемѣ. До него наченватъ остатъцитѣ на единъ сега съвсѣмъ пропадналъ тѣсенъ калдѣрѣмъ, може би направенъ въ неотколѣшно врѣме, защото прѣзъ тука води единственний пътъ отъ Пазарджикъ за Чепино и Разлогъ. На подножието прѣстава гората и начева равното поле съ нивята и съ пустинитѣ си. Нощувахъ въ селото Църнча и на утрѣшний день рано заранѣта слѣдъ 3 часа пътъ стигнахъ около нѣколко села, чифлици и староврѣмски могили въ градъ Татаръ-Пазарджикъ, или както го казватъ Помацитѣ „на Пазаръ.“ По полето, гдѣто никаква сѣнка не защищава пжтника прѣдъ слънцето, много пжти се обърцахъ назадъ да гледамъ тъмнозелената Каркария; малко по-на-западъ бѣлѣеше се долу край гората зданието на мѣнастира св. Петръ при селото Баткунъ.

Въ Пазарджикъ (до 210 метра надъ м.) се поспрѣхъ само нѣколко часа и слѣдвахъ въ сжщия день пжтя си пакъ во Срѣдня гора, за Панагюрище. Панагюрската Срдня гора съмъ ви описалъ вече, до колкото съмъ можялъ да се запознажъ съ нежъ. Отъ Панагюрище се запжтихъ слѣдъ нѣколко денѣ на западъ прѣзъ Мечка къмъ Тополница до *Пойбрене*, 3 часа пжтъ. Селото (352 кжщи) найповече състои отъ колиби или кошари, които сж распърсени на

³⁾ Захариевъ 64, слд. Неговитѣ исторически свѣдѣния за Чепино ужъ отъ византийски списатели сж съвсѣмъ лишени отъ истинска основа.

единъ часъ далеко по гориститѣ хълмове, що се издигатъ по двѣтѣ страни на дълбоката и кривулестата долина на Тополница, но повечето семейства иматъ и кошара горѣ на планината, и кжща въ селото при рѣката. Прѣди са ходили тука Неврокопци, *мияче*, да измиватъ злато отъ пѣсѣка на околнитѣ долчини. По-на-югъ намира се при рѣката Мжтивиръ, която отъ дѣсно втича въ Тополница. близу до устието ѝ една голѣма развалина нарѣчена *Серсѣмъ-калѣ*. Оттатѣкъ Тополница слѣдватъ живописнитѣ лабиринти на Ихтиманската Срѣдня гора, въ която нѣма нищо по-лесно отъ колкото да загубишъ пжтеката и да обикаляшъ цѣли часове мѣжду гжсти гори отъ габери и джбове, прошарени съ лѣски и осѣки. Върховетѣ всѣчки иматъ приятна вънкашность, все високи могили и рѣтове отъ горѣ до долу съвсѣмъ облѣчени въ дървеса. Мѣжду тѣхъ сж вдълбани дълбоки долини съ тѣсни ливади, гдѣто високи дрѣнове, глогове и киселици (диви круши и ябълки) съ сѣнкитѣ си слѣдватъ шумоливитѣ планински долини. Кждѣто погледнешъ, по брѣговетѣ тукъ тамъ се жьлтѣ нѣщо нивище, а до него се виждатъ нѣколко кжщички — колибитѣ. Жителстѣ бѣхж занети съ жетвата и съ хармана и отъ планина до планина прѣзъ тънкия въздухъ се носехж растѣгнжтитѣ думи на тѣхното провикване и надигване. А пжтеката води горѣ долу, отъ рѣтове въ дълбокитѣ долинки при водитѣ и пакъ въ гората къмъ върховетѣ. Тукъ тамъ съгледватъ се отъ по-високи мѣста градинитѣ на Етрополската Стара планина на сѣверъ и на Рила на югъ, която отъ тука, отъ неголѣмо разстояние, изгледва съвсѣмъ великолѣпно.

Ноцувахъ въ *Грозевѣ колиби*, една частъ на селото *Белици*. Заранѣта въ 3 часа пристигнжхъ прѣзъ прѣкрасни гжсти джбови гори около тихитѣ долчини на „Робовъ чучуръ“ въ Ихтиманъ. Първий погледъ на Ихтиманското поле, съ жьлтото му дъно и гористата му планинска ограда ми напомни Чепино, само че то е по-малко и не

така кръгло. Картината се затваряше отъ огромната Витопша тъкмо прѣдъ насъ. Сжщия денъ (2 августъ) миняхъ около бѣлата Вакарелска черквица, поради която Вакарелъ по-напрѣдъ се наричалъ по нѣкогажъ и *Бѣла църква*, както се научаваме отъ пътнитѣ дневници на Герлаха и други пътници въ 16 вѣкъ, прѣзъ върлитѣ мѣста на *Побиенъ камикъ* и по равното Софийско поле около развалинитѣ на турскій *Еми-ханъ* отъ 17 вѣкъ, единъ каравансерай съ 30 оджацъ и една джамия, и около купища отъ стара желязна згория до Искъра при селото *Грубляне* и вечерята стигнахъ пакъ въ София, слѣдъ 28 дневно отсъствие.

УНТЕРЪ-ОФИЦЕРСКИЙ ВЪПРОСЪ

ВЪ

ГЛАВНИТЪ ЕВРОПЕЙСКИ АРМИИ И СЪСТОЯНИЕТО МУ ВЪ НАШАТА АРМИЯ.¹⁾

Отъ Поручика Хр. Златоустова.

Un des principes de la science économique moderne est de réduire le nombre des agents et de les bien rétribuer.

Leval. La réforme de l'armée, p. 418.

Едно отъ най-несгоднитѣ послѣдствия отъ съкратяването на срока на службата е недостатъкътъ отъ добри унтеръ-офицери въ войската. Тоя недостатъкъ е прѣдизвикалъ въ всичкитѣ чуждестранни армии много заявления. Та и у нашата армия той не минува безъ това. Въпросътъ за формируването добри унтеръ-офицери, безъ да се гледа на важността му, нито въ една армия не е получилъ още напълно удовлетворително рѣшение. У насъ, гдѣто войската тепърва се образува, тоя въпросъ е особено важенъ. За ради това, като пишъ настоящата си статья, единчкото ми желание е да възбудж обстоятелното обсъждане на тоя въпросъ и въ отношение на нашата войска измѣжду другарьетѣ ми офицери, да обърнъ вниманието на военното ни началство върху му и да запознажъ съ него народнитѣ представители, като имамъ при това прѣдъ видъ последицата „рано пиле, рано пѣ“, т. е. че тоя въпросъ може сега, при началото на развитието на нашата войска, да се

¹⁾ Вижъ „Унтеръ-офицерскій вопросъ въ главныххъ Европейскихъ арміяхъ“ — диссертация на бившии тука Другарь на Военный Министръ Полковника А. Редигера — 1880 год. и журнала „Военный Сборникъ“ № 3, 4, 5, 6 и 7 — 1880 год. No. 8 — 1881 год. и No. 12 — 1883 год.

разрѣши по-удобно, и че разрѣшеннето му, сега именно, ще улесни войската ни отъ къмъ тая страна, при увеличаване съставътъ ѝ.

Понеже едничката задача за написването настоящата ми статья е тая, азъ прѣди всичко ще хвърля краткъ погледъ върху причинитѣ за възраждането и постепенното развитиe на унтеръ-офицерский въпросъ; сетнѣ ще укажъ на мѣрkitѣ за разрѣшаването му, ще изложъ способитѣ за комплектуването на унтеръ-офицеритѣ, ще разгледамъ положението на тѣвъ послѣднитѣ въ 4-тѣхъ главни европейски армии — германска, французска, австрийска и русска, ще опишъ въ кратки чърти приетий способъ въ италиянската армия и най сетнѣ ще дамъ нѣкоп свѣдѣния за състоянието на тоя способъ въ нашата армия.

Пруссия, въ началото на това столѣтие, а именно слѣдъ Пенското поражение, по настояването на Наполеона, намали войската си до 42000 души. Това намаляване накара Пруссия да се рѣши да намали срокътъ на дѣйствителната служба, за да може, въ случай на нужда, да дига на нога по-вече хора, добрѣ обучени въ военното дѣло. Срокътъ бѣ намаленъ на три години и всѣка година за попълване редоветѣ на войската се викахъ 14000 души. Освѣнъ това викахъ се още хиляди млади момци ужъ да работѣтъ при построяването лагери на брѣга на Нѣмското море, а на дѣло тѣ се учехъ на военното искусство въ расстояние на 3—6 мѣсеца, слѣдъ което врѣме се разпуцахъ и на мѣстото имъ се викахъ други, пакъ за сжщата цѣль.

Въ врѣмето на войната съ Наполеона (1813—1815 г.), когато за попълване на войската бѣхъ повикани не само тия, които сж прѣминжли прѣвъ редоветѣ ѝ, но и тия, които бѣхъ прѣкарали само 3—6 мѣсечно учение (Krûmper), прусското правителство останъ толкова доволно, щото се рѣши и за напредъ да спази съкратенний срокъ на службата.

Пруското правителство, като направи военната служба задължителна за всѣкого, рѣши се да прѣкара прѣвъ редъ

ветѣ ѝ всичкото младо поколение. При това войската трѣбаше да служи като народно училище, прѣзъ което да може да прѣминава всѣки гражданинъ и въ мирно врѣме да образува само кадръ, около който, въ врѣме на война, да се групируватъ всичкитѣ елементи, които знаехтъ военното искусство.

Като се вземе въ внимание, че въ съвременнитѣ европейски войски бѣхжъ приети голѣми срокове за службата, които давахжъ възможностъ да се развие до най-висока степенъ дисциплината и корпоративний духъ, става ясно, че и Пруссия, като съкратяване сроковетѣ, трѣбаше да търси срѣдства, за да не остане въ това отношение по-надирѣ отъ другитѣ държави. Заради това тя прие системата за *территориалното комплектование* частитѣ на войската и за образуването *добри и многослуживши кадри*.

Территориалното комплектование частитѣ на войската привързваше населението още отъ дѣтинство къмъ тѣзи части, защото при такъвъ видъ комплектование синътъ постѣпва въ сѣщата частъ, въ която е служилъ бащата, и за която сжъ му разказвали баща му и дѣдо му. Сѣтнѣ, като си искара службата, той се числи въ запаза отъ сѣщата частъ и въ врѣме на мобилизацията постѣпва пакъ въ нейнитѣ редове. Разбира се, че по тоя начинъ въ войника се развиваше онака привързанностъ къмъ своята частъ и онзи корпоративенъ духъ, които въ другитѣ армии се добивахъ вслѣдствие на продължителната служба въ една и сѣщата частъ. Освѣнъ това тоя духъ се поддържахъ и отъ задължителната за всѣки гражданинъ военна служба, понеже всѣки войникъ съзнаваше, че той изпълнява свещенъ дългъ спрямо отечеството, — дългъ, еднакво задължителенъ и за богатий, и за сиромашътъ. При това и съставътъ на войската бѣше по-добъръ, защото се попълваше отъ всичкитѣ классове хора, а не само отъ должитѣ.

При всичко това, по-всичето отъ военнитѣ европейски знаменитности се съмисляхъ въ нравственнитѣ качества на

пруската войска, като казвахъ, че тригодишниятъ срокъ на службата може би и да е достатъченъ, но за да се получи необходимия воененъ духъ, тѣ считахъ дългий срокъ на службата за безусловно нуженъ, като забравяхъ при това срѣдствата, за които се поменъ по-горѣ, употребявани отъ пруското правителство за достигването на тоя срокъ.

Силитѣ на войската, която Пруссия събирѣ въ растояние на 50-годишниятъ миръ, се опитахъ прѣзъ 1866 година. Успѣхътъ, който показва тая войска както въ тая, тъй и въ франко-пруската (1870—1871 год.) войни, до толкова ясно доказва прѣвъсходството на нейната организация, щото всичкитѣ почти европейски държави, съ изключение на Англия, Белгия, Холандия и Португалия, побързахъ да въведѣтъ у себе общезадължителното изпълнение на военната тежба (отъ 1875 и въ Япония даже се въведе 3-годишниятъ срокъ на службата, макаръ и да бѣше разрѣшенъ въ тоя случай откупъ). При това много отъ тѣзъ държави се трудехъ да въведѣтъ прускиятъ способъ и за териториалното комплектоване на войската; но, поради политически и географически причини, по-вечето нѣмахъ възможность да постигнатъ тоа напълно и обѣрихъхъ особено внимание върху спазването на другото условие — *образуването на добри старослужащи кадри за армията*. Значението на такива кадри става ясно и отъ това, че щомъ войската въ мирно врѣме трѣба да служи за училище, прѣзъ което минава всичкото население на една държава, то при кѣсото служение обучаването може да прави по-бързъ успѣхъ само въ такъвъ случай, ако то бѣде ръководено отъ опитни учителие и въспитателие. Заради това кадритѣ трѣба да бѣдѣтъ постоянни и старослуживци, при всичко, че въ това се срѣща голѣмо прѣпятствие, тъй като съврѣменното развитие на промишленността отвлича отъ доброволната по-горѣ отъ опредѣленниятъ срокъ служба най-способнитѣ за унтеръ-офицери лица.

Като казахъ по-горѣ, че кадритѣ трѣба да бждѣтъ постоянни и старослуживци, азъ не включавамъ въ тая категория и *старослужащитѣ редови*, понеже, въ по-вечето армии е рѣшено, да се не оставятъ тѣ на служба по-вече отъ срока, или пъкъ, ако останѣтъ, да не се ползватъ съ никакви почти права. Това е направено, защото чловѣкъ, който е прослужилъ срокътъ на службата си и до уволняването си въ запаза не е билъ произведенъ въ унтеръ-офицерско звание, твърдѣ рѣдко може да принесе нѣкаква полза на частта, а при това отекчваа съ жалованнието си бюджета, намалява численносѣта на всѣкигодишнитѣ призови, а тѣй сѣщо и числото на обученитѣ въ военното дѣло хора.

Голѣмата потребностъ, която се срѣща въ съврѣменнитѣ армии отъ добри унтеръ-офицери и отвлчанието въ настояще врѣме отъ военна служба елементитѣ, които могатъ да дадѣтъ най-добри унтеръ-офицери, съставя въпросъ, отъ успѣшното рѣшенне на който направо зависи качеството на съврѣменнитѣ армии.

Като прѣминавамъ къмъ разгледванието на тоя, отъ голѣма важностъ, въпросъ, азъ най-напрѣдъ, до колкото ми позволяватъ силитѣ, ще го разгледамъ теоретически и сѣтнѣ ще прослѣдя постепенното му историческо развитие въ по-главнитѣ европейски армии, като, при това, хвърля кратъкъ погледъ върху състоянието на тоя въпросъ и въ нашата млада армия.

I.

Унтеръ-офицерътъ, като трѣба да бжде учителъ на войника, той самъ трѣба да е добъръ войникъ и да има елементарнитѣ познания за службата, за оржжието и пр., които ще е нужно да прѣподава. Въ врѣме на боя той ръководи гърмението отъ цѣпѣта, изпълнява различнитѣ поржчвания, заради което е необходимо добро прѣсмѣтанне, желателни сѣ по-подробни практически познания въ воен-

ното дѣло, като напр. да знае да се окончае, да може отъ всѣки мѣстенъ прѣдмѣтъ да си направи отбранителна прѣграда, да знае да чете карти, т. е. да ги разбира. Разбира се, че всичкитѣ тия познания можтъ да се добиѣжтъ по-лесно отъ чловѣкъ образованъ, или поне отъ чловѣкъ, който знае да чете и пише; заради това погълванието на армията съ добри унтеръ-офицери ще бѣде толкова посполучливо и лесно, колкото сѣ по-образовани елементитѣ, колкото сѣ по-развити умствено хората, отъ които е тя образувана. За да има обаче добри унтеръ-офицери и тѣхъ познания не сѣ достатѣчни: необходими сѣ още *любовъ къмъ службата, опитностъ и уважение отъ страна на подчиненитѣ.*

Безъ *любовъ къмъ службата* отношенията на унтеръ-офицери на къмъ нея ще бѣдѣтъ само формални, а това не може да не се отзове злѣ върху успѣхътъ на неговитѣ занятия. Унтеръ-офицеринътъ, като живѣе постоянно съ войника, има върху му непосредствено много по-силно влияние, отъ колкото офицеринътъ. За това и званието на първий и неговитѣ длѣжности сѣ доста важни. Той произлиза въ по-вечето случаи отъ такова сѣщо семейство, отъ каквото и простий войникъ и знае какъ да говори съ войника, който отъ своя страна не страни отъ унтеръ-офицери на, има даже къмъ него по-голѣмо довѣрне отъ колкото къмъ офицери на, който, по своето образование, а може би и положение, стои много по-горѣ отъ проститѣ войници (редовитѣ). Унтеръ-офицеринътъ, който е умѣялъ да добие влияние върху проститѣ войници, е най-близкий прѣдмѣтъ за образецъ на добъръ войникъ, защото редовитѣ войници *го подражаватъ и се съобразаватъ съ дѣлата му.* Ето защо частъта (отъ войската) може да бѣде добра само при добъръ съставъ отъ унтеръ-офицери. Щомъ обаче тѣ отсъствуватъ, т. е. не сѣществуватъ въ частъта, всичкитѣ старания и грижи, всичкитѣ трудове на по-горнитѣ началници можтъ да останѣтъ пусти.

Простий войникъ може да бжде въспитанъ въ три годишенъ срокъ на службата; но за унтеръ-офицера трѣба по-дълга служба, тъй като подиръ три години той едвамъ захваща да принася полза като учителъ и въспитателъ. До тогава той е още младъ и не може да се ползува съ необходимий авторитетъ, понеже ще му бждатъ подчинени неговитѣ другарѣ, които сж постъпили съ него заедно на служба.

Всѣтъ писателѣ, които сж се занимавали съ въпросътъ за унтеръ-офицеритѣ, признаватъ, че това имъ положение е много трудно. Въобще унтеръ-офицеринътъ трѣба да обладава голѣма тактичностъ, да умѣе еднакво и равно да се обръща съ всѣкого, да бжде безпристрастенъ въ своитѣ работи, защото иначе той може да развали висотата на положението, на което стои въ това отношение, като съ това повлияе лошаво на дисциплината въ ротата. Всичко това мъчно може да се очаква отъ младъ унтеръ-офицеринъ, до като се намѣрватъ въ редоветѣ на войската неговитѣ другарѣ по набора. Положението на унтеръ-офицеринътъ се улеснява, става по-ясно и по-леко само тогава, когато казанната негодностъ изчезне, когато хората отъ неговия наборъ бждатъ уволнени. Ето защо *най-добри унтеръ-офицери при къситѣ срокове на службата, въобще* (при твърдѣ рѣдки исключения) *могатъ да бждатъ само свѣрхсрочно-служещитѣ.*

Най-много е необходимъ авторитетътъ на единъ унтеръ-офицеринъ въ врѣме на боя (въ военно врѣме), защото той ръководи войницитѣ въ стрѣлянието, негова длъжностъ е да ги подига отъ шансоветѣ за настѣпване; защото офицеритѣ могатъ да даватъ общи заповѣди и да показватъ личенъ примѣръ, а пъкъ най-близкото ръководство остава пакъ върху унтеръ-офицеритѣ и тука вече се показва, какво влияние иматъ тѣ върху подчиненитѣ си, до колко добри сж ги държели въ рѣцѣтъ си. Разбира се, че тоя авторитетъ, който мъчно се постига, се нуждае отъ поддържането на висшитѣ началници и ако то съществува, тогава

авторитетътъ може да достигне до *съвършено подчиняване на волята му физическиятъ и нравствени сили на войника.*

Числото на унтеръ-офицеритѣ, които трѣба да бѣждатъ въ една рота, зависи въобще отъ дисциплината на войската и отъ начинътъ, по който се воюва. Колкото на по-висока степенъ се намѣрва развитието на дисциплината, толкова по-малко сж потребни началници, на които числото се уголѣмява, колкото е по рѣдѣкъ строя, при който армията воюва. При това мѣжду тия началници почти въ всичкитѣ армии сжществуватъ длѣжности, които отговарятъ на приетитѣ у насъ руски: фелдфебелъ, старши и младши унтеръ-офицери. Като вземемъ въ внимание числото на вситѣ тия лица, ще видимъ, че въ настояще врѣме въ арминтѣ на всѣки единъ отъ тѣхъ се припада срѣдне число отъ 5—10 редови въ мирно врѣме и отъ 6—13 въ военно.

Най-голѣмата и най-забѣлѣжителната разлика сжествува мѣжду старшитѣ и младшитѣ унтеръ-офицери. Първитѣ отъ тѣхъ иматъ административно значение, ползватъ се съ по-голѣма или по-малка самостоятелностъ при обучаванieto на повѣреннитѣ имъ части; а вторитѣ сж тѣхни помощници, и значението имъ е прѣимжественно строево. Не ще съмнѣние, че било би добрѣ да се назначаватъ и на по-долнитѣ длѣжности унтеръ-офицери, — хора развити, опитни, съ висока нравственностъ, надѣжни; но при сегашний недостатѣкъ на подобни хора, за да се получи такова голѣмо количество унтеръ-офицери, трѣба да се жертвува качеството, и заради това трѣба да се признае за съвсѣмъ основателно правилото, което сжествува въ французската и италианската армия, гдѣто унтеръ-офицеритѣ завзематъ само мѣстата на фелдфебелитѣ и на старшитѣ унтеръ-офицери. На всѣкъждѣ се употребяватъ голѣми усилия, правятъ се значителни жертви за повдиганieto на унтеръ-офицерското звание. Разбира се, че вситѣ тия усилия и жертви принасятъ полза само когато се правятъ въ отношение на малко количество хора; защото въ други

случай тѣ влекжтъ подирѣ си отегчаванне финанситѣ на държавата. Тѣй сѣщо добрѣ щѣше да е, да има и по-вече свѣрхсрочни; но и тука пакъ трѣба да се вземжтъ въ съображение срѣдствата. Въ всѣки случай трѣба да се полага старание, щото всичкитѣ унтеръ-офицери да бѣждатъ старослужилци и, ако бѣде възможно, да се приеме това даже за принципъ, защото отъ това службата много печели и помага за повдиганieto на унтеръ-офицерското звание.

Бившии у насъ воененъ министръ генералъ Каулбарсъ, като е ималъ вѣроятно прѣдъ видъ тоя принципъ за съществуване въ войската ни старослужащи унтеръ-офицери, въ докладътъ си до Негово Височество Князя отъ 24 Марта 1883 год. подъ № 75 говори тѣй: „Съкращението сроковетѣ на службата заставлява въ настояще врѣме всичкитѣ армии да се грижатъ за образуването по-здрави кадрови отъ старослужащитѣ унтеръ-офицери, строеви и нестроеви. Опитнитѣ строеви унтеръ-офицери осигоряватъ правилното обучение на долнитѣ чинове, даже въ краткии срокъ на службата; а опитнитѣ нестроеви унтеръ-офицери позволяватъ на строевитѣ началници изцѣло да се занимаватъ съ главното си назначение — строевото образование на ввѣреннитѣ имъ части, като нѣма да биватъ отвлечани за всѣкакви дреболии отъ домакинството и писмоводството.“

Отъ това се вижда, че и у насъ е призната необходимостта отъ свѣрхсрочни унтеръ-офицери, за което се и издаде миналата година „Положение за строевитѣ и нестроевитѣ свѣрхсрочно-служащи долни чинове“, утвърдено отъ Негово Височество на 24-ий мартъ сѣщата година.

Числото на мѣстата, които трѣба да заематъ унтеръ-офицеритѣ и свѣрхсрочно служащитѣ, разбира се, зависи отъ приетитѣ въ армията обичаи, отъ начинътъ, по който се води домакинството и др. т., но почти на всѣкъждѣ то състои отъ единъ фелдфебель, четире взводни унтеръ-офицери и единъ каптинармусъ (унтеръ-офицеринъ, който за-

вѣдва домакинството въ ротата). Тия лица сж, които заематъ особенни длѣжности и трѣба да се ползватъ съ особенни отличия и прѣимжества прѣдъ редовитѣ.

Въпросътъ за попълването на войската съ добри унтеръ-офицери се раздѣля на двѣ части: 1) трѣба да се въспитаватъ унтеръ-офицеритѣ и 2) да се привлечатъ къмъ доброволно продължаване на службата повече отъ задължителния срокъ.

При дългитѣ срокове на службата унтеръ-офицеритѣ сж се въспитавали въ частитѣ и попълняли само чрѣзъ повишаванieto въ тия звания най-достойнитѣ редови; но, щомъ се введохъ кжситѣ срокове, то начена да се практикува други способъ, а именно: приготвянието на унтеръ-офицеритѣ въ особенни *унтеръ-офицерски училища*, гдѣто младежитѣ, които иматъ наклонность къмъ военното звание, получвахъ необходимото теоретическо и практическо образование. Разбира се, че тоя способъ принасяше полза въ това отношение, защото тия, които излѣзвахъ отъ училищата, бѣхъ задължени да прослужатъ извѣстенъ срокъ; когато пъкъ тия, които се въспитаватъ въ частята и добиватъ унтеръ-офицерски звания едвамъ при излѣзването отъ войската, т. е. при свършването срока на службата, не можатъ да бждатъ задължени да служатъ повече отъ прѣдѣлений срокъ.

Като сравнимъ тия два способа за попълването, ще видимъ, че трѣба да се прѣдпочете първий, защото унтеръ-офицериятъ, който е билъ самъ простъ войникъ, по-добре нае обязанноститѣ му, отъ колкото тоя, който се е въспитавалъ въ школата; а пъкъ ако бжде, при това и подгаръ на години, той ще има и повече право на уважение. Разбира се, че школното подготвяние въ теоретическо отношение е много по-добро отъ това, което може да се добие въ частята (дружината, полкътъ), тъй като въ школата ма човѣкъ възможность да жъртвува за това повече време при това теорията е повече достъпна за младитѣ умове.

Заради това първий способъ за комплектованието, т. е. изъ числото на тия редови, които служатъ обезпачено, се признава на всегждѣ *за главенъ*, а вторий му служи като допълнение. Исклучение съставляватъ Италия, Германия и Франция, гдѣто сѣществуватъ и унтеръ-офицерски школи. Унтеръ-офицеритѣ, които пазлѣзватъ отъ тия школи, отъ най-напрѣдъ нѣматъ никакъвъ авторитетъ, никаква практика и не могатъ даже да се държатъ като началници: но примѣрътъ на старитѣ унтеръ-офицери въ частъта и поддържаннето на началството имъ даватъ възможность да влѣзятъ въ новото си положение, и понеже тѣ сѣ длѣжни да служатъ дълго врѣме, то най-сетнѣ принасятъ твърдѣ голѣма полза. Такова раздвоение на унтеръ-офицеритѣ въ Германия се признава даже за полезно, тъй като разницата въ подготвянието и познанията на унтеръ-офицеритѣ даватъ възможность на началника за всека специална поръчка да избира по-способенъ за това човѣкъ.

II.

Срѣдства, които могатъ да послужатъ за доброволното задържане унтеръ-офицеритѣ на свѣрхсрочна служба.

Задържанieto унтеръ-офицеритѣ на свѣрхсрочна служба трѣба да бѣде доброволно. Подиръ 1848 год. въ австрийската войска бѣше се рѣшило да се уволняватъ въ запазъ редовитѣ слѣдъ четире години, а унтеръ-офицеритѣ — поднапрѣдъ слѣдъ осемъ, а сѣтнѣ слѣдъ шестъ годишна служба. Послѣдствията отъ това рѣшение се оказаха твърдѣ лошави, тъй като редовитѣ захванаха да крижатъ, че знаятъ да пишатъ и наченяха да правятъ малки простѣнѣци, съ цѣлъ да прѣпятствуватъ на повишаванието си въ унтеръ-офицерско звание. Освѣнъ това несправедливостъта, която се виждаше въ тая мѣрка, възбуди голѣмо негодование мѣжду долнитѣ чиновъ. Ние приведохме тоя примѣръ само за да докажемъ, че задържанieto на унтеръ-

офицеритѣ на свѣрхсрочна служба трѣба да бѣде *добро-
отно*.

За да разгледаме сега срѣдствата, които могатъ да служатъ за доброволното задържане на унтеръ-офицеритѣ на свѣрхсрочна служба, трѣба да застанемъ на мѣстото на човѣка, който свѣршва задължителний срокъ на службата и да прѣгледаме, до колкото е възможно, обстоятелствата, които влияятъ на неговото рѣшение относително нарежданieto на своето бѣдѣще. Нему се прѣдставя да избере: или да остане да продължава военната служба, или пъкъ да се върне въ къщи да се занимава съ оранье, копанье, занаятъ, търговия и пр.¹⁾ Въ прѣднитѣ врѣмена унтеръ-офицеринтъ, като прѣкарваше много врѣме подъ военнитѣ знамена, забравяше за своитѣ прѣдидини занятия и неможеше да се върне за да се занимае пакъ съ тѣхъ. Той отвикнуваше отъ отечеството, и у него не се явяваше никакъвъ изборъ. Единственното нѣщо, за което го биваше, бѣ да е унтеръ-офицеринтъ, и той си оставаше подгорѣ отъ срока, даже и при тогавашната най-лоша обстановка. Съвсѣмъ друго е положението на човѣка, който е прѣкаралъ въ редоветѣ на войската 2, 3 или 4 години; той има възможность да се върне при родителетѣ си, за него има изборъ. Но какво нѣщо би могло да го подбуди да остане да служи?

Въ нашия материалистически вѣкъ не трѣба да се надѣваме само на една платоническа привързанность на унтеръ-

¹⁾ Въ 1880 год. ми се прѣдстави слѣдующий случай: единъ мой съотечественикъ подлежеше на увольнение отъ служба, понеже бѣше си искаралъ двѣгодишний срокъ. До края на службата си, като човѣкъ грамотенъ, изпълнителенъ, аккуратенъ и добросъвестенъ, той бѣше достигналъ до фелдфебелско звание, тъй щото въ финансово отношение той бѣше осигуренъ съ 70—80 лева мѣсечна плата освѣтъ, облѣклото и храната (4000—5000 гроша годишнина), тогава, когато той до постѣпване на служба не е могълъ да спести повече отъ 2000 гр. въ година отъ частната си работа освѣтъ храната и облѣклото. При такъва голѣма (повече отъ двойна) разлика въ спестяването на пари той се двоумѣше да остане ли на свѣрхсрочна служба, или да си отиде да се занимава по прѣжнему. Той прѣдпочете послѣдното, понеже расчитваше на по-голѣма печалба и по-добра обстановка въ домашния животъ.

офицеринътъ къмъ военното дѣло, къмъ своята частъ. а трѣба да се стараемъ, щото свѣрхерочната служба да не бѣде много тежка и лошо поставена, отъ колкото другитѣ видове работи, за които той е тъй сжщо спѣособенъ и отъ които той може да се надѣва за пѣ-добро положение.

Като се опрѣдѣли числото на свѣрхерочно-служащитѣ, което е безусловно необходимо за една армия, трѣба да се подобри положението на унтеръ-офицеритѣ, дордѣто се допълни това число, като се има за правило, *да се питатъ и да имъ се прѣдлага*, а не да се задържатъ на служба обезателно пѣвече отъ другаретѣ имъ, съ които сж постъпили наедно.

Всѣки унтеръ-офицеринъ, когато си урежда бѣджцето, той обръща голѣмо внимание на *добрата плата и условията, при които ще живѣе; до колко службата е тежка; независимостта и почитността на положението; улеснената бѣджцностъ.*

Тука ще разгледамъ наредъ всичкитѣ тия условия.

I. Мѣжду материалнитѣ добрини най-голѣмъ интересъ прѣдставя *паричната плата*. При опрѣдѣлянето на размѣритѣ ѝ, не е възможно да се установи нѣкоя известна норма; разбира се, че тѣ трѣба да варироваатъ въ различнитѣ страни споредъ мѣстнитѣ условия. Тука може само да се каже, че свѣрхерочний унтеръ-офицеръ трѣба въ отношение на получаемата платка да не стои пѣ-долу отъ своитѣ другарѣ, които сж отишли да се занимаватъ съ частната си работа: слѣдъ всичкитѣ разноски, които се изискватъ отъ положението му, у него трѣба да оставатъ свободни пари за личнитѣ му удоволствия, ако не е жененъ, и за поддържане на семейството, ако е жененъ.

II. *Обстановката на животътъ* има, безъ съмнѣние, грамадно значение за човѣкъ, който се тѣкми да си нареди бѣджцността; нейнитѣ фактори приблизително сж: *храната, квартирата, възможността за женяне, обѣкътъ и външнитѣ отличителни знакове.*

1) *Храната* на войницитеѣ е достатъчна за поддържа-
ннето на животний имъ организмъ, но тя по своето по-
стоянно еднообразие имъ дотегва, втръсва имъ се; заради
това не ще съмнѣние, че подобряването храната на ун-
теръ-офицеритѣ би било твърдѣ полезно и би послужило
като силно сръдство за повдиганнето на положението имъ
въ ротата и за задържаннето имъ на служба. Това по-
добряване може да стане или като се готви отдѣлно за
унтеръ-офицеритѣ, или пъкъ като имъ се прибави нѣщо
къмъ общата храна на войницитеѣ. Приеманнето на първия
или на втория способъ зависи въобще отъ народния ха-
рактеръ и отъ привычкитѣ, които сж успѣли да се вмък-
натъ въ една извѣстна армия; теоретически вторий спо-
собъ има това прѣимжщество прѣдъ първия, че при него
унтеръ-офицеритѣ сж повече заинтересовани въ доброка-
чественността на храната въ ротния казанъ, и слѣдова-
телно ще обръщатъ погълѣмо внимание на нея.

2) Да се живѣе въ общитѣ стап е безспорно полезно
за войницитеѣ, защото ги сближава и запознава помежду
имъ; но при всичко това, извѣстно е, че всѣки отъ тѣхъ
се старае да се прибере въ нѣкой кѣтъ, въ който и да
си бѣде стопанинъ; за нѣкой даже по старичѣкъ изведнѣжъ
се явява необходимостъ да се отдѣли отъ шумното об-
щество на другарѣтѣ си: нему му трѣба да има за себе
си поне малко пространство, гдѣто би могълъ да си по-
чине или да се позанимае съ нѣщо, безъ да бѣде забѣ-
лѣзанъ отъ нѣкого; а пъкъ отдѣлянието на унтеръ-офи-
церина отъ съжителство съ неговитѣ подчинени е необ-
ходимо и за поддържанне на неговия авторитетъ. Всич-
китѣ тия основания сж били причина, щото навсѣкѣдѣ почти
захваналъ да правѣтъ, поне за нѣкои старши унтеръ-офи-
цери отдѣлни стан, или да имъ прѣграждатъ кѣтове въ об-
щитѣ стан. Желателно било би, ако това правило се приемеше
и у насъ, щото всичкитѣ унтеръ-офицери да иматъ та-
кѣва помѣщения. На фелдфебелитѣ и на старшиѣ унтеръ

офицери трѣба да се правѣтъ отдѣлни стан, като се оставятъ само младшиятъ въ общитѣ помѣщения съ редовитѣ.

3) Въпросътъ за квартирата е тѣсно свързанъ и съ други — за прѣдоставяннето на унтеръ-офицеритѣ *право за женение*. Ако искаме, щото унтеръ-офицеритѣ да посвѣтватъ на военната служба най-добритѣ години отъ животътъ си, явно е, че ще бѣде неестественно и невъзможно да искаме отъ тѣхъ безбрачие; защото това отъ една страна би показвало, че умислено ги принуждаваме къмъ неправиленъ животъ, а отъ друга — би лишило армията отъ добри унтеръ-офицери. За женението обаче трѣба не само разрѣшението на началството, но и средства, съ които да се живѣе, помѣщение за семейството и, най-сетнѣ, нѣкакво си обезпечение за него въ случай че умрѣ мъжътъ и бащата.

По-горѣ казахме, че средствата за съдържанieto семейството на унтеръ-офицерища се заключаватъ въ неговото жалованье, което едва ли бива толкова голѣмо, щото да стигне и за наеманне квартира за семейството; заради това трѣба да му се дава отъ хазната въ натура — въ казармитѣ, или въ пари — за наеманне близо до казармитѣ. Първото, разбира се, трѣба да се прѣдпочете отъ второто, ако само бѣде възможно да се даде на всѣко семейство отдѣлна стая, защото унтеръ-офицеринътъ тогава ще стои повече въ казармитѣ, и освѣнъ това тоя способъ ще струва по-евтино на хазната.

4) *Облѣклото и външнитѣ отличителни знакове*. Унтеръ-офицеринътъ, който на всѣкъждѣ трѣба да служи за примѣръ и модель на простия войникъ, трѣба да бѣде чисто и добръ облѣченъ. Заради това трѣба да му се даватъ повече отъ правителството дрѣхы, т. е. трѣба за него да бѣде по-широкъ отпускътъ отъ мундирно облѣкло, което може да стане, като се скратятъ сроковетѣ на службата му (на облѣклото). Трѣба въобще да се обърща голѣмо внимание.

щото унтеръ-офицеринътъ да бжде съвършено обезпеченъ отъ хазната съ облѣкло, за да не бжде принуденъ да прави разноски за поправянieto му. Тоя въпросъ е доста важенъ, защото, като подобряваме облѣклото на унтеръ-офицеритѣ, можемъ да се надѣваме, че и проетитѣ войници ще бждатъ принудени да си пазятъ дрѣхитѣ, щото, като излѣзатъ на улицата, да бждатъ облѣчени, като че ли сѣ „унтеръ-офицери“. Ако ли пъкъ бжде възможно да се прави на унтеръ-офицеритѣ облѣкло отъ по-тънка материя, то още подобръ. На тѣхъ може още да се разрѣши да носятъ и собствено облѣкло, съ условие че то въ всичкитѣ отношения ще бжде сходно съ правителственното.

Знаковетѣ, съ които се отличава унтеръ-офицерското звание, трѣба да бждатъ такива, щото да могатъ лесно да бждатъ забѣлѣзани отъ извѣстно разстояние; тѣ трѣба да бждатъ гудени така, щото подчинений да ги вижда, като гледа въ лицето на началника, и затова най-доброто мѣсто за тѣхъ е на яката или на раменѣтѣ. Тия знаци иматъ значение не само въ службата, но и въ частний животъ на унтеръ-офицера, при отношенията му съ частни лица, нему неподчинени, които по облѣклото сѣдятъ за общественото му положение. Поради това знаковетѣ трѣба, колкото е възможно, по-лесно да бждатъ забѣлѣзани за човѣкъ, който не е привикналъ и не знае, гдѣ да ги търси. Освѣнъ това трѣба да бждатъ установени нѣкакви малки отличия за разнитѣ унтеръ-офицерски чипове, а тъй сѣщо и за свѣрхсрочно-служащитѣ. Всѣкому е извѣстно, до колко единъ войникъ обича отличителнитѣ знакове, и за това даването имъ за извѣстенъ срокъ безпорочна служба, въ видъ на нашивки или медали, трѣба да се признае за полезно.

III. *Тежината на службата* се явява като най-важенъ фактъ въ врѣмето, когато унтеръ-офицеринътъ си смѣта да нарежда бджщността си. Него службата го задължава да обучава редовитѣ, да ги надзирава и най сетнѣ

да изпълнява различни служебни *наряди*; първите два вида дѣйствително съставляватъ назначението и цѣльта на унтеръ-офицера, тогава когато нарядитѣ трѣба да бѣдѣтъ разглеждани като неизбежно зло, което цѣли дни и нощи отвлича учителѣтъ отъ главнитѣ имъ обязанности: заради това и трѣба да се обръща голѣмо внимание на съкратяването на нарядитѣ, или поне да се замѣняватъ въ тѣхъ унтеръ-офицеритѣ съ ефрейтори.

Колкото се отнася до службата на унтеръ-офицера въ полето, то отъ него въ врѣме на походъ се изисква такова сжщо напръганіе на силитѣ, каквото и отъ редовия; а пъкъ слѣдъ пристиганіето и разполаганіето на бивакъ, той е длъженъ да се завземе за изпълването прѣдписанията на устава за вътрѣшната служба: да гледа за реда, да прѣгледа заболѣлитѣ, да слѣди за сназването на хигиеническитѣ правила и проч. За да бѣде въ състояние дѣйствително да изпълни всичко това, трѣба въ врѣме на походъ да се прави на унтеръ-офицера нѣкакво облекчение. Само при такива условия той ще бѣде въ състояние да изпълни своитѣ обязанности.

Ето защо би трѣбало да се разрѣши поне на нѣколко старши унтеръ-офицери отъ всѣка рота, да возятъ известно количество отъ своитѣ нѣща на офицерскитѣ кола, т. е. на тия кола, които се отпускатъ отъ хазната за офицерскитѣ нѣща. Най-сетнѣ за тѣхъ трѣбало би да се замѣни *пушката съ револверъ и да имъ се даде нѣкакво студено (вътрѣшно) оръжие*. Твърдѣ много отъ европейскитѣ военни знаменитости, като напр. Генералитѣ Трошио и Шаретонъ се изказватъ безусловно въ полза на това прѣвъоръжаваніе на унтеръ-офицеритѣ.

Тука азъ ще изложж нѣкои мотиви, които могатъ да служатъ като основания за прѣвъоръжаваніето на унтеръ-офицеритѣ. Подгорѣ, като споменяхъ за обязанности на унтеръ-офицеритѣ въ врѣме на бой, казахъ, че на тѣхъ лежи най-близкото ръководеніе дѣйствиата на

редовитѣ; но ако тѣ сж длѣжни да бждѣтъ рѣководителѣ, то не трѣба да бждатѣ стрѣлци, защото е трудно въ едно и сжщото врѣме да се изпълнява и едното и другото; а пѣкъ въорѣжването на унтеръ-офицери, като че право показва, че той трѣба да стрѣля върху неприятеля. Заради това, за да могѣтъ унтеръ-офицеритѣ да бждѣтъ дѣйствителни рѣководителѣ въ боя, трѣба да се отнеме отъ тѣхъ пушката и още въ мирно врѣме трѣба да се научѣтъ, че тѣ трѣба да бждѣтъ началници, а не стрѣлци. При това, нѣма да бжде голѣма врѣдата, ако въ всѣка рота числото на пушкитѣ се намали на петъ, стига само по такъвъ начинъ да бжде дисциплинированъ огнѣтъ, т. е. гърменнето.

Такова прѣвъорѣжване на унтеръ-офицеритѣ ще приесе полза не само за това, че ще намали тежчината въ носаннето имъ, но то има тѣй сжщо значение, като външно отличие, което може много да подигне унтеръ-офицерското звание.

IV. Тука се поражда вече въпросътъ за *повдиганне общественото положение на унтеръ-офицери и увеличаване очетността на положението*, съ която се ползува неговото звание както прѣдъ очитѣ на началницитѣ и подчиненитѣ, тѣй и въобще прѣдъ цѣлото общество.

Не ще съмнѣние, че всичкитѣ горѣказани мѣрки за одобряването битѣтъ на унтеръ-офицеритѣ чрѣзъ отдѣлянето имъ отъ редовитѣ, заедно съ това ще подигнатъ и самото звание, и ще направѣтъ да се явѣтъ по-мѣе желаежци, тѣй щото военното началство ще има вече възможность да си избере отъ тѣхъ хора, дѣйствително достойни.

Подгорѣ казахъ, че числото на унтеръ-офицеритѣ може да бжде достатѣчно съкратено безъ да пострада нѣщо пѣжбата. Кѣмъ това може да се прибави, че при подобно намаляване на количеството, можемъ смѣло да се надѣваме на качественото подобряване; а пѣкъ повдиганнето

умственнитѣ и нравственнитѣ качества на унтеръ-офицеритѣ ще имѣ даде право да завземжѣ сръдне мѣсто мѣжду офицеритѣ и редовитѣ.

Разбира се, че отношенията на офицеритѣ къмъ таква унтеръ-офицери трѣба да бждѣтъ други, отъ колкото къмъ другитѣ хора въ ротата; но тия отношения не могатъ да се изработватъ искусственно и да се опрѣдѣлятъ отъ уставитѣ, а трѣба да се основаватъ на дѣйствиелното уважение отъ офицера личността на подчинения. Едно и най-главното, което може да се желае за свърхсрочнослужащитѣ, е запазването имъ отъ дисциплинарни наказания отъ страна на субалтернъ-офицеритѣ и фелдфебелитѣ. Като прѣдоставяме това право исклучително на ротния командиръ и на висшето начальство, ние даваме на унтеръ-офицера гаранцията, че той нѣма да бжде наказванъ неоснователно. Лишаванieto свърхсрочнослужащия унтеръ-офицера отъ званието му трѣба да се допуца само по сждебенъ редъ, и то за голѣми простѣпѣци, защото за малки може само да се уволни отъ служба по дисциплинаренъ редъ. Въобще дисциплинаритѣ вѣискания за унтеръ-офицеритѣ трѣба да съставляватъ (и почти на всѣкъждѣ сж) нѣщо сръдне мѣжду опрѣдѣленитѣ за офицеритѣ и за редовитѣ. У тѣхъ до толкова е развито самолюбието, щото може да се дѣйствува върху му съ забѣлѣжки и мѣмрания, обявяваннето на които *въ присѣствието на всичкитѣ унтеръ-офицери отъ ротата или дружината* навѣрно ще произведе на виновния твърдѣ силно впечатление. Самий принципъ за прѣдаване дѣйствиата му на общественото обсжждане отъ унтеръ-офицерската корпорация трѣба да подигне и корпоративния духъ на унтеръ-офицеритѣ, да съдѣйствува за опрѣдѣлението и развитието на понятието за постѣпкитѣ, които не отговарятъ на тѣхното звание. Щомъ такава едно понятие се установи, то по силно отъ всѣкакви дисциплинарни наказания ще задържа унтеръ-офицера

отъ прѣдосъждително поведение. Разбира се, че най-строгите наказания, които сѣществуватъ за редовитѣ, като наприм. арестуване на хлѣбъ и вода или въ тъмно мѣсто, не трѣба да се налагатъ на унтеръ-офицеритѣ, за които ще сѣ достатѣчни и най-слабитѣ наказания, защото въ противенъ случай — тѣ не сѣ достойни за своето звание. Най-сетнѣ, ако почти всичкитѣ съврѣмenni законодателства сѣ изхвърлили изъ списѣка на наказанията свързването и затварянето въ окови, като наказания позорни и несъобразни съ честѣта на воинското звание, толкова повече отъ подобни наказания трѣба да бѣждѣтъ избавени унтеръ-офицеритѣ.

Колкото за обратната страна на въпроса, а именно *правото на унтеръ-офицеритѣ да налагатъ наказания на подчиненитѣ*, то трѣба колкото е възможно да бѣде ограничено, защото началникѣтъ и подчиненитѣ стоѣтъ тука толкова близо единъ до други, щото нѣма никаква гаранция за справедливото и безпристрастното налагане на наказанията.

Твърдѣ естествено е, слѣдъ свършването на дневнитѣ занятия, унтеръ-офицеритѣ да поиска да си поотпочинатъ. Това му е даже необходимо, защото другояче той ще затѣпѣ отъ вѣчното еднообразие на казарменнитѣ животъ. Нему ще му се поиска да излѣзе да се порасходи, да се види съ приятелѣ и познати, слѣдователно разрѣшението на унтеръ-офицеритѣ да се отлѣжаватъ отъ казармитѣ и да се възвръщатъ, не задължително за вечерната молитва, а нѣколко часа по-късно, ще бѣде като логическо послѣдствие за подобряването на личния имъ съставъ, та и най-сѣтнѣ на хора, които заслужаватъ пълно довѣрие, може да имъ се даватъ билети за отсъствие отъ казармитѣ, до когато искатъ прѣзъ ноцѣта. За да се даде на унтеръ-офицеритѣ възможностъ да иматъ развлечение въ казармитѣ, твърдѣ хубаво ще бѣде да се направѣтъ, както въ Германия, особни за тѣхъ клубове съ малки би-

блиотеки. Такива библиотеки, макаръ и въ най-малкъ размѣръ (отъ 10 до 20 книги), трѣба да има и при всѣки главенъ карауленъ домъ, гдѣто именно стоѣтъ по́вече караули; за долнитѣ чиновове, които отиватъ въ караула на цѣло денонощие, подобна библиотека, която при смѣняването на караула може да се прѣдава заедно съ другото имущество, щеше да бѣде твърдѣ полезна, и тѣ съ голѣмо удоволствие бихъ се завзели да четжтъ. При твърдѣ малки разноси, ползата щеше да бѣде голѣма и несъмнѣнна.

Остава да кажемъ още за едно срѣдство, което служи за повдиганieto на унтеръ-офицерското звание, а именно за *правото на повдиганіе по службата въ по-горенъ чинъ*. Знанията, които въ настояще врѣме се изискватъ отъ единъ офицеринъ, сж толкова високи, щото не може да се допустне произвежданieto имъ въ офицерски чинъ, макаръ и да става това въ французската армия; но за старослужащитѣ унтеръ-офицери може да се направи отлично положение и въ долне звание (както напр. адъютантитѣ въ французската или вице-фелдфебелитѣ въ германската арміи). А нѣкъ въ военно врѣме, тѣ съ голѣмъ успѣхъ би могли да замѣнятъ всичкитѣ субалтернъ-офицери въ запазнитѣ войски, защото тогава полевитѣ войски ще трѣба да отдѣлятъ твърдѣ малко отъ своитѣ офицери.

V. *Улеснение на бѣдъжността*. Желателно е, щото унтеръ-офицеринътъ, който е получилъ право да бѣде уволненъ отъ служба — въ запазъ, да се рѣши да остави прѣдшнето си занимание и да остане пакъ на служба; заради това правителството трѣба да го гарантира, че той нѣма да се разкайва, и че догдѣто е способенъ за работа, той ще има служба, съотвѣтствуваща на неговитѣ сили и способности; ако ли той се поврѣди при изпълнение на службата, или пѣкъ се лиши отъ възможность да печели съ трудъ хлѣбътъ си, то и тогава правителството трѣба да вземе грижата да го прѣхранва, като го гуди въ

нѣкой инвалиденъ домъ, или му даде едноврѣмenna парична помощъ, или пъкъ му назначи пенсия.

Едноврѣмennитѣ парични помощи или пенсии трѣба безусловно да се даватъ на всичкитѣ старослужащи унтеръ-офицери, които сж прѣкарали извѣстенъ срокъ подъ знамената. Продължителността на тоя срокъ се назначава съобразно съ възрастъта, до която искаме да ги задържиме на служба, тъй като подиръ това ползата отъ тѣхъ ще става все помалка и помалка. При това трѣба да се има прѣдъ видъ, че отъ тежката си служба унтеръ-офицеринътъ отслабва не само физически, но и умствено, че той най-сетнѣ се уморява и става апатиченъ. Разбира се, че тоя възрастенъ прѣдѣлъ ще бѣде различенъ, въ зависимостъ отъ рода и положението на службата, а тъй сжщо и отъ народния характеръ. Тука има едно нѣщо да забѣлѣжимъ, то е, че на нестроеви длѣжности, при работение нѣкакъвъ си занаятъ и пр., хората повече траятъ, и че на чловѣкъ съ живъ характеръ вѣчното еднообразие въ строевата служба по-скоро дотегва, отъ колкото на чловѣкъ съ спокоенъ нравъ. Заради това на пр. въ Италия, не оставятъ на служба строевитѣ унтеръ-офицери повече отъ 17, а въ Франция повече отъ 15 години.

Размѣрътъ на пенсиитѣ, трѣба, колкото е възможно, да бѣде поголѣмъ, при това и съобразно съ званнето, въ което унтеръ-офицеринътъ е състоялъ на служба, и съ числото на годинитѣ, които е прѣкаралъ той подъ знамената. Пенсията отъ най-голѣмъ размѣръ трѣба да се приближава къмъ послѣдната плата, която е получавалъ унтеръ-офицеринътъ на службата (като се чете квартирата, храната, облѣклото и проч.), а най малкии ѝ размѣръ трѣба да му дава срѣдства за живѣяние. Освѣнтъ това въ всичкитѣ държави е прието щедро да обезпечаватъ лицата, които сж ранени, или сж си изгубили здравнето въ военно врѣме, а тъй сжщо и семейството имъ, защото семейний само тогава може да върви спокойно въ огънятъ, когато знае, че

само той се излага на опасностъ, и че не рискува съ животътъ на цѣло семейство.

Даванieto пенсии на семействата на ония старослужащи унтеръ-офицери, които съ многогодишната си служба сж спечелили за нея право, е разбира се, твърдѣ желателно и полезно, но не виняги съвмѣстно съ имѣющитѣ се срѣдства.

Ние говорихме до сега само за материалното обезпечение на унтеръ-офицеритѣ и на тѣхнитѣ семейства; нъ на това правителството неможе да се спре: то трѣба да помисли и за *образованието на дѣцата имъ*, като имъ прѣдостави право да посѣщаватъ на правителствена смѣтка мѣстнитѣ учебни заведения, защото безъ такъва помощъ много унтеръ-офицери нѣма да иматъ възможностъ да даватъ на дѣцата си вѣспитание. При това имаме основание да се надѣваме, че синоветѣ на унтеръ-офицеритѣ, като живѣятъ отъ малки мѣжду военното общество, би пожелали да послѣдватъ стѣпкитѣ на бацитѣ си, и по такъвъ начинъ правителството, като имъ даде първоначално вѣспитание, съ твърдѣ малки разноски ще си приготви *добъръ материалъ за ползването на унтеръ-офицерскитѣ кадри*.

Съ горѣизложенитѣ мѣрки за улеснение бжджщността ние бихме дали възможностъ на унтеръ-офицеритѣ, като прослужатъ извѣстно число години (25—35), да свършватъ животътъ си безъ грижа за прѣхранване себе и своето семейство. Но, като се съгласява да остане на свѣрхсрочна служба, унтеръ-офицеринътъ нѣма да се рѣши съ драго сърдце да бѣде свързанъ на такова дълго врѣме; заради това трѣба да му се даде право да получи нѣкакво си възнаграждение по-рано отъ свършването на тоя срокъ. напирѣмъ, подиръ петъ или осемъ годишна свѣрхсрочна служба. Тогава унтеръ-офицеринътъ, като се рѣшава да остане на служба, заедно съ това въ принципъ ще си има за цѣль да дослужи до тия прѣимжества, за да може сетѣ пакъ да види, какво да прави по-нататѣкъ. Заради това

желателно е, щото на унтеръ-офицера, комуто военната служба е дотегнѣла (напр. споредъ положението на здравieto му) или станѣла тежка, да му се прѣдостави възможность, щото, слѣдъ прослужването извѣстно число години, да я оставя и да прѣмине на друга подходяща дѣятелность.

Едно правителство винѣги може да направи това: въ разнитѣ му министерства винѣги се намѣрватъ мѣста, които да не изискватъ специално образование, а само честность и добросъвѣстна изпълнителность. Именно въ това отношение старослужащитѣ унтеръ-офицери (съ опитана нравственность, привикнѣли къмъ строга дисциплина и военна точность) прѣдставляватъ най-голѣма гаранция. Заради това тия мѣста би трѣбало да се прѣдоставятъ исклучително на унтеръ-офицеритѣ, които сѣ прослужили извѣстно число години повече отъ задължителния срокъ. Такива мѣста се намѣрватъ и въ различни дружества, които получаватъ голѣми субсидии отъ правителството; то може да задължи тия учреждения, щото подобни мѣста да се даватъ прѣимѣщественно на свѣрхсрочнослужащитѣ, а само когато нѣма такива, мѣстата да се даватъ на други кандидати.

До тука ние изложихме мѣрkitѣ, които служатъ за задържанieto унтеръ-офицеритѣ на свѣрхсрочна служба; но при прилаганieto имъ въ дѣйствие ще се срѣщнатъ затруднения, а именно: 1) въ ассигнованieto на необходимитѣ за тая цѣль парични срѣдства и 2) въ трудността да се съединятъ двѣ условия: да се улесни службата на унтеръ-офицера, да го обезпечимъ отъ произвола, да уголѣмимъ личната му свобода и заедно съ това да не принесемъ врѣда на службата и да не подкопаемъ дисциплината.

Обаче унтеръ-офицерский въпросъ за свѣрѣменнитѣ армии има такова първостепенно значение, щото става нужда да се правѣтъ всѣкакви необходими пожертвования

и отстъпки, само и само да се разрѣши удовлетворително. Всичкитѣ полумѣрки въ това отношение се оказватъ твърдѣ недѣйствителни, даватъ само полурезултати, и става нужда пакъ да се допълнятъ, да се разширяватъ; а пъкъ да се правятъ за това опити, скъпоцѣнното врѣме си отива, а заедно съ него оставятъ армията и най-добритѣ ѝ унтеръ-офицери.

Въ всичкитѣ европейски армии сж дошли до убѣждение за важността на въпросътъ, който ние разглеждаме сега и, слѣдъ много опити за привличанieto на унтеръ-офицеритѣ съ твърдѣ малки подобрявания въ положението имъ, сж се рѣшили да имъ прѣдоставятъ поголемата частъ отъ изложеннитѣ до тука прѣимжества, въ такъвъ или другъ видъ, както ще видимъ това при разглежданieto положението на унтеръ-офицеритѣ въ тия армии, къмъ което и пристѣпаме сега.

(Слѣдва.)

ДНЕВНИКЪ

по

съграждането първата българска въ Цариградъ черква св. Стефанъ 1847—1849.

Никола Ефтимовъ Сапуновъ
първо-майсторъ абаджийски.

Азъ, нижеподписанный, като заминяхъ отъ милото си отечество, *Габрово*, и благополучно пристигнахъ въ Цариградъ на 1840, и като живяхъ седемъ години мѣжду нашитѣ Българе, разумяхъ, че иматъ една голѣма нужда, която отъ една страна да ги различа отъ другитѣ народи, т. е. че тѣ сж лишени отъ най-първия талантъ божий, съ който вситѣ народи сж надарени богато и изобилно, а нашитѣ българи, що живѣятъ въ Цариградъ, съвсѣмъ сж лишени отъ него, най-паче като языка си непроумѣватъ; и като размишлявахме много, по кой начинъ да се потрудимъ и сполучимъ, рѣшихме да просимъ първо *црква*, която да стане причина за нашето многожелаемо *училище*. Въ лѣто 1847—: Августъ мѣсецъ.

Отъ много врѣме като гледахме, че много Българе обитаватъ Цариградъ, но гръцки языкъ като не разбиратъ, оставатъ лишени отъ християнскитѣ си длъжности, отъ духовни и граждански награждения и отъ прочинтѣ други нужди, — и като размишлявахме много за нуждата християнска и за благодатъта царска, прѣмногo се распаляхме; обаче като прѣмислихме завистьта гръцка, много се наскърбихме. Но тука въ Цариградъ се намиратъ 24 руетя български¹⁾ и други търговци, и азъ почнахъ да ги слѣдвамъ

¹⁾ Тука да притуря имената на севачитѣ. *Българка отъ писателятъ Никола Ефт. Сапуновъ.*

и тайно-по-тайно да имъ прѣдлагамъ намѣреніето си, т. е. като да би се съвѣкушили за да се потрудимъ, та дано-би ни и Богъ помогнѣлъ, да си съградимъ и ние, бѣдни въ Цариградъ Българе, една мала църква и едно училище, за да си четемъ по бащиний си языкъ, да се исповѣдаме, причестяваме и да слушае царскитѣ заповѣди по языка си, та да получаваме царскитѣ милости чрѣзъ българска рѣчка, а не чрѣзъ грѣцка, т. е. да се покажемъ и ние каквото другитѣ народи. Въ Цариградъ Руси дойдохъ отъ Руссия — направихъ си църква; Французи дойдохъ отъ Франца — направихъ си църква; Англичане дойдохъ отъ Англия — направихъ църква; — така сѣщо Лехи, Евреи, Гръци, Ерменци, Католици и прочинтѣ язици, дошли отъ истокъ и западъ, — и направихъ си църкви, — ами ние, Българетѣ, като сме отъ тая земя и влага родени и напосени, и като сме най-голѣмъ народъ въ Турция, защо да сме лишени и потѣпкани даже и отъ Евреитѣ по-долу?— Евреитѣ, които сѣ най-малко и най-прѣзрѣни, иматъ си 28 синагоги въ Цариградъ, — а ние, Българитѣ, най-голѣмъ народъ въ Турция — щото се набиратъ до осемъ милиона —, че ако питате подробно всичкото турско царство се крѣпи на български грѣбъ, — то, кога е така, защо да спимъ и да лѣжимъ подъ вситѣ народи отдолу? . . . Сега на тия благоврѣмня, на тия свѣтли дни султански, да се съединимъ и да просимъ отъ царя чрѣзъ патриархѣтъ една църква и едно училище, като да се поучаватъ дѣцата ни на бащинъ языкъ, — защото като се учатъ на чужди, грѣцки, и въ църквитѣ като слушатъ грѣцки, ставатъ мало-по-мало грѣкомани, каквото и виждаме българетѣ, които се оженаватъ тука въ Цариградъ: тѣ, пощо се погрѣчатъ, дѣцата имъ и самитѣ бащи ставатъ грѣкомани и забравятъ да си думатъ по свой языкъ: добъръ день, — а думатъ: *καλημέρα*; и така вмѣсто да се умножаватъ — Българетѣ намѣляватъ: — да ни даждѣ воля да си съградимъ и ние Българетѣ една малка черквица каквото другитѣ народи, и пр. и пр.

Азъ почнахъ да слѣдвамъ до еснафитѣ прѣзъ августъ, септемврия, октомврия, ноемврия, — и прѣзъ тѣзи мѣсеци дѣйствиувахъ тайно по вситѣ еснафи и, съ разни доказателства, сполучихъ да ги съгласихъ. Но тѣ се страхувахъ отъ Гърцитѣ, да не би нѣкои да пострададѣтъ, каквото пострадахъ, на 1844 г., Неофитъ и Иларионъ; и тогава поискахме черква, а Великата църква ги прати на заточение. Но азъ утѣшавахъ еснафитѣ съ тапзимата, прѣдставяхъ имъ царскитѣ благодѣяния, и съ божественни писания и прочее като ги склонихъ, — земахъ съ себе осемъ души и отидохме при Патриархътъ на 19 дек.

Като сторихме обичната церемония, попита ни патрикътъ: „Кои сте вие и за какво додохте“?

Отговорихъ: „Този е отъ тоя еснафъ, оня отъ еди-кой си и пр., а нашето дохождане е ето за какво: Владико светий, знаете харно, че тука въ Цариградъ обитаватъ много Българе, но грѣцки като неразумѣваме и въ църква като отиваме, — неразбираме божественната служба, нето светото евангеліе, нето царскитѣ заповѣди, и не можемъ да се исповѣдаваме, нето причестяваме. Знаете, Ваше Светѣйшество, человекъ като не се исповѣдва и причестява, и като не слуша християнскитѣ закони по языка си, той се разврацава отъ християнството, а най-паче малкитѣ дѣца, които сж глупави и се дърпатъ по улицата отъ 72 языка: тозъ му вика: „ела стани турчинъ“, а други му вика: „ела стани католикъ“; подобно и дѣцата, като нѣматъ пастирь комуто да разбиратъ языкътъ, разврацаватъ се и се изневѣрватъ¹⁾; тѣ непознаватъ кой е свещеникъ, кой пастирь, и кой царь, нето каква длъжностъ иматъ къмъ християнството, каква къмъ царството и каква къмъ человечеството и пр. За това отъ страна на вситѣ еснафи Ви молимъ да пристоите отечески и да ни не върнете лишени отъ това свето дѣло.

¹⁾ Тука да притуря за Павликянетѣ въ Пловдивъ. *Бѣлѣжка отъ списателя Н. Е. Сапунова.*

Патриархътъ: Добро думате, чадо, обаче такава работа не е била откакъ се е съградилъ Цариградъ, и за това не мож да ви дамъ никакъвъ съвѣтъ. Но да помислимъ, и слѣдъ 30 дена елате да ви дамъ отговоръ.

Азъ: Владико светий, покорно Ви молимъ; знаете харно, че Богъ всеблагий допуща, законитѣ приематъ и Султанътъ благоизволява, а Българетѣ християни искатъ, и само Ваше Светѣйшество като приложите дѣйствиe, вѣрвамъ, че ще се свърши това многожелаемо наше дѣло.

Патриархътъ: Идете си, и подиръ 30 дена да дойдете за да ви отговоримъ. Но да не дрънкате по вѣтъ съкакви думи. Щото говорихме тукъ да остане.

И като му се поклонихме, отидохме си.

Прѣзъ тѣзи 30 дена азъ забиколихъ еснафитѣ и търговцитѣ, та имъ доказахъ отговорътъ на Патриархътъ и имъ давахъ дързостъ.

Подиръ 30 дена, т. е. на 19 януарий 1848, отидохъ при Патриархътъ и му рекохъ:

Ваше Светѣйшество, надѣж се да ми дадете радостливъ отвѣтъ, защото доволно размишлявахте за да сте го право разсѣдили.

Патриархътъ: Чадо, азъ истина добръ размишлявахъ и виждамъ благословно, че имате голѣма нужда отъ тая страна; но да ви дадемъ една вехта църква на Стамата: св. Никола, или на Галата: св. Спасъ, или на Велизаровитѣ сарай: св. Богородица; иматъ малко дългъ — да го исплатите, пакъ да си поемнете църквата, да четете по български, да си изпълнявате и вне по желанието си християнскитѣ дѣлжности, та да не излѣзвате отъ парн да градите нова църква, защото е динъ мжчна работа: на вехто село новъ законъ да се полага.

Азъ отговорихъ: Ваше Светѣйшество, истина думашъ, но дѣто поменъ тритѣ черкви, они си иматъ енорин: мжчно става, защото махленитѣ винаги ще правятъ главоболне.

и нито васъ нито насъ ще оставятъ спокойни. Но покорно и умилно Ви се молимъ отъ народна страна, да ни изомолите позволение отъ Султанътъ, като да си направимъ ново-сѣзидена църква.

Патриархътъ: Добро думашъ да си направите нова църква, но нѣмате енурия, а църква безъ енурия не бива. Токо така ли се прави нова църква?

Азъ: Ваше Светѣйшество, ето Божигробский метохъ нѣма енория; ето Синайската църква нѣма енория; ето влахъ-сарай нѣма енория; — подобно и нашата да нѣма енория.

Патриархътъ: Добро, чадо, но тие черкви се наричатъ метохи, и си иматъ доходи.

Азъ: И нашата да се нарече метохъ като нѣмаме махла.

Патриархътъ: Че бива ли такава работа безъ основание?

Азъ: Ваше Светѣйшество, като благоизволите и Богъ ще благослови и Султанътъ ще даде, та ще се свърши. И ще се запише, че тая църква се съгради въ врѣме на Константинополский патриархъ г. г. Антима, и ще остане Вашето свето име записано на вситѣ Българе въ сърцата, и ще приемете тисящекратно мѣзда въ настояще и въ бъдеще.

Тукъ Патриархътъ, като остави чубукътъ и хванъ бѣлата си брада въ рѣка, и като поразмисли довольно, рече ни:

Чадо, да направите единъ *просъ* и да ни го донесете да се потруdimъ мало, да-нѣ би Богъ помогналъ по вашето жарко желание, защото на добро сте се побудили.

Подобно и азъ, като му многолѣтствувахъ, поклонихъ му се и палѣзохъ.

Доказахъ случката на народътъ и така написахме единъ *просъ* до Патрикътъ и св. Синодъ; вътрѣ прѣдставихме първото извѣстие, що го бѣхме изговорили на Патрикътъ при първото отиване, и още други покорно раетски.

дължности и християнски жажди, споредъ нуждата на цариградскитѣ Българе. И така почнахъ, отъ 19 Януария до 15 Февруария, да слѣдижъ търговци и еснафи, да тропа на пари и да подписвамъ 1-та жалба.

Бѣлѣжка отъ прѣписвача. Мѣжду рѣкописитѣ на баща си намирехъ слѣднѣното пълномощно „Векиллиме“ отъ цариградскитѣ Българе, което е било дадено въ това именно врѣме, кога се е подписвало първото прошение до Патриктѣтъ :

Родолубивому Господину Господину Никола Евтимовъ Гибровецъ, първо-майстору абаджийскому.

Съ обща мисль като разсѣдихме, прочее благословно намѣрихме, да Ви се даде това пълновластно наше **Векиллиме** отъ страната на 24 рофетя, прочее лично да дѣйствуватъ слѣдущитѣ содержанія . . .

Ние, вѣрноприверженни царски поддани, що се до насъ подписваме: 24 рофетя, като гледаме царскитѣ благодѣяния, разпалени сущи отъ отеческа ревностъ, като гледаме другитѣ народи що обитаватъ турка въ Цариградъ, че иматъ събки отъ тѣхъ на языкѣтъ си църкви, но ми, Българе, като сме лишени отъ такава благодать, побуждаеми отъ родолубие и склонени на вашето увѣрение — каквото ни катадневно изесняваши царскитѣ милости, т. е. (на тѣзи мирни години и на тѣзи свѣтли дни султански, кой каквото проси ще получи, само да има право); но колкото за нашата правда явно е на вситѣ народи, почти и на сѣмаго царя! нашего Султана Абдулъ-Меджита, на когото Богъ да подари мирно житие и благоденствие на многая лѣта.

Ми, долуподписанни, за добро и праведно като съобщоразсудихме, написавме това дѣйствително и пълновластно **Векиллиме**, което като приемете, великодушно да дѣйствувате лично отъ наша страна, прочее декато трѣбва да се явите да прѣдставяте народното наше горѣщо желание, т. е. като до Вел. Църква, Вис. Порта, до свѣтлаго Князя Стефана Богориди, т. е. като да би се изходатайствувало високо царско

повеление, като да би се изпълнило общонародното наше искрено желание, т. е. да си съградимъ и ми, Болгаре, вѣрно-привержени царски раи, една църква! — въ която да си служимъ божественитѣ правила по нашия матерни языкъ, т. е. да изпълняваме християнскитѣ и гражданскитѣ свои длъжности, каквото и другитѣ народи, които се намиратъ подъ честната дѣсница царя нашего, който дава равна почестъ на вситѣ свои подданици...

Членъ А: Като приемете същото одобрено и потвърдено **Викиллиме**, да дѣйствувашъ великодушно споредъ обща-нието ви, и като достигне работата на добъръ степенъ, споредъ общото ни желание, т. е. да се удостоимъ съ Високий **Ферманъ** за основание ново-българска с. църква въ Цариградъ — ; да имате съка правда, като ви се заплатятъ тежкитѣ хир-чове и голѣмитѣ трудове, и особно да се възблагодарите отъ обществото;

Членъ В: Ако приеме работата дѣйствие и се состави общество, ще ти се заплати отъ обществото; но ако не стане работата дѣйствителна и общество не се състави, да нѣмате правди да посакате отъ никого Болгарина никоя заплата;

Членъ Г: Явно да бѣде предъ съкое лице съ кой начинъ одоляваме горепоменатаго **Г. Никола Е. Габровецъ**, и за увѣрение се подписваме еснафи и търговци и фамилии що се намѣрватъ въ Цариградъ. 1848 Февруария 13 (слѣдватъ 51 печатъ и подписи отъ рурбети, търговци и други влиятелни лица).

Като поднесахъ жалбата отъ търговци и отъ нѣкои еснафи, отидохъ съ петъ души при Патрикътъ и му я връчихъ. Той почна да я чете; и като я прочете два пѣти, почна да ме пита: до колко души Болгаре се намѣрватъ тука въ Цариградъ. Азъ му отговорихъ:

В. Светѣйшество, тука въ Цариградъ има твърдѣ голѣмо множество Болгаре, но неможешъ да ги распознаешъ. Само еснафи има 24, които съдържатъ по съ хи-

леди Българе, каквото: абаджийский, хлѣбарский, градинарский, каймакчийский, джелепский, а особито търговците и пр.

Патриархътъ: Браво, bravo, кога има толкова много Българе.

Азъ: В. Светѣйшество, ако питате подробно, тука има повече отъ 50,000, но неможешъ да ги различишъ.

Патриархътъ: Да сж живи; да ми иматъ благословението.

Азъ: Аминъ, съ Вашата молитва.

Тогава, като прѣклонихъ колена и наведохъ глава, изложихъ му съ издигнати рѣцѣ и съ смиренно-покоренъ начинъ тѣзи думи:

Владико светий и вселенский отче-началнико, прими нашето моление и положете отчески трудъ да изходатайствувате отъ милостиваго царя нашего Султанъ-Абдулъ-Меджида дозволение да би се изпълнила и нашата нужда християнска, т. е. да се свърши и това свещенно дѣло, както го разумѣвате и Ваше Свещенство, че е свето и непорочно, отъ Бога допущено и отъ царя дозволено. Вие сте баща и майка; на Вашата честь оставаме; ние се припѣваме като чада къ отцу своему. Подобно и Вие ако ни имате като искренни чада на Восточната Мати наша Църква — : дѣлжни сте, по законътъ Христовъ, да положите трудъ и да олесните тая свещенна работа, та да избавите отъ невѣжество единъ народъ.

Патр. Чадо, Богъ ми е вѣренъ, че отъ чисто сърдце ще да пристойж да би се извършила тая света работа. Но благословение да носишъ на вситѣ еснафи, да се молятъ на Св. Богородица да е на помощъ; и да не струватъ прикаса по кахвенетата, но тайно да се разговарятъ, защото имаме приятели и душмани; едни правятъ, а други развалятъ.

Азъ: Съ Вашата молитва да бжде, В. Светѣйшество! И като му се поклонихъ, излѣзохъ.

И така почнахъ отъ 15 Февр. до 3 Марта; слѣдвахъ до еснафитѣ и имъ доказахъ случката по тайно, споредъ думата на Патрикѣтъ.

На 3 Марта прати Питрикѣтъ евтаксия и ме вика.

Патрикѣтъ: Чадо, ти ми каза, че имате тука 24 еснафа. Да земеишъ тая жалба че да напишете друга — пд-на великолѣпна книга, и да ѝ печатите съ еснафски мухури, а не съ търговски подписи, защото днесъ-за-днесъ е ихтибарѣтъ на еснафитѣ — : еснафъ не умира, не се загубва, а търговци днесъ ги има, утрѣ ги нѣма. Затова да направите друга жалба отъ еснафска страна, че да ми ѝ донесете пд-скоричко.

Подобно и азъ, като му благодарихъ и многолѣтствувахъ, земахъ жалбата и отидохъ при Александра (Екзарха). Азъ му прѣдложихъ случката, и написахме друга жалба, споредъ патрикова заповѣдь.

И така почнахъ да слѣдвамъ еснафитѣ, да печата втората жалба. Слѣдвахъ до 24 Марта.

Като забиколихъ вситѣ еснафи; гдѣ два пѣти, гдѣ три пѣти, и напечатихъ жалбата отъ еснафски печати и други подписи отъ Българе, що се намѣрватъ изъ четиритѣхъ кѣишета на Цариградъ, — зехъ съ себе 13 души отъ еснафитѣ и отидохъ при Патрикѣтъ комуто, като си сторихме обичната церемония, прѣвржчихъ жалбата. Той, безъ да ѝ прочете, като видѣ чинното напечатвание на еснафскитѣ печати, рече:

Браво, добра ви е жалбата.

Азъ: Истина рече, че е добра жалбата ни, само едно нѣщо има недостатѣкъ.

Патр.: Какво прочее има недостатѣкъ?

Азъ: Само В. Светѣйшество като положи сѣрдечното си старание, пълни сме съ увѣрение, че беззабавно ще се извърши това свещенно дѣло.

Патрикътъ се засмѣ и рече:

Ако да бѣше на моята рѣка, сега този часъ да го свършиж. Но има да се прѣдстави на Св. Синодъ и на Вис. Порта; защото отъ Вис. Порта каквото свирѣжтъ, такова ще се играе.

Азъ: Ние, Българе-християне, какво искаме? — искаме да съградимъ домъ божий, слѣдователно Богъ е готовъ да помогне; искаме по языкътъ си храмъ и, съ помощъ божя, готови сме да го съзидимъ; раята царска каквото иска, и Царьтъ е готовъ да възблагодари подданицитѣ си —: прѣдъ царското ухо вситѣ подданици сж равни. Като е така, то всичката работа зависи отъ Ваше священно дѣйствие. Но и Вис сте длъжни да пристоите като отецъ на чедата си, както и ние припадаме до Васъ като чеда до баща си.

Патр.: Чадо, Богъ ми е вѣренъ, отъ чисто сърце щж да пристожъ, и дѣйствително щж работж за одобрението на тая работа.

Азъ: Както исповѣдва самъ В. Светѣйшество, откакъ се е създалъ Цариградъ, такова нѣщо не е бивало. Истина е; — но да пристоите отечески за да се свърши тая работа, че да се запише въ лѣтописитѣ, че се е въздигналъ български храмъ въ Цариградъ въ врѣме Антима Константинополскаго въ лѣто 1848. Само това Ви стига, гдѣто въ всичкитѣ Българе въ сърцата ще се запише Вашата паметъ, нинѣ и въ бжжще.

Патр.: Чада, да поздравите вситѣ еснафи, да ми иматъ молитвата и да бжджтъ спокойни и безгрижни, — само да се мождтъ Богу да ми подари животъ и здравье, и вижте видите на моитѣ дни, каква полза ще виджтъ Българетѣ.

Азъ: Аминъ; съ молитвата ви.

И така като му се поклонихме, излѣзохме си.

Отъ 26 мартъ почнахъ да слѣдвамъ еснафитѣ, да имъ извѣстявамъ Патриковитѣ заповѣди и моитѣ отговори. — Всѣ

до 18 априлъ. Сетиѣ, повторно забиколихъ еснафитѣ до 25 април., доказвахъ случката за прѣдаването на втората жалба. А на 26 апр. патриаршески евтаксия ме привика, и азъ като зехъ, съ себе 5 души, отидохъ беззабавно.

Патрикътъ ни рече: Чадо, знаешъ ли защо те викнахъ?

Азъ: Заповѣдай, В. Светѣйшество.

Патр. Азъ ходихъ на В. Порта и прѣдадохъ такриръ споредъ жалбата ви и, съ помощъ Божия, надѣж се да ви се издаде високо царско праде въ скоро врѣме. За това те повикахъ, да видите — нѣкое благословно мѣсто съ врѣме да земете.

Азъ: Благодаримъ Ви, владико светий. Да се посвѣтвамъ съ еснафитѣ, че да Ви донесж отговоръ.

Патр. Чадо, азъ виждамъ благословно мѣсто на св. Влахерна. Мѣстото е твърдѣ добро. За това да отидешъ до еснафитѣ, да имъ явишъ и да отидете да разгледате това мѣсто, че да дойдешъ и ми явишъ.

Азъ: Ваше Светѣйшество, прѣблагодаримъ, за дѣто се стараете и грижите за нашиятъ народъ.

И като му се поклонихъ, излѣзохъ.

Почнахъ да слѣдвамъ еснафитѣ за да имъ благовѣстиж радостъ, да се съвѣтваме за мѣстото и да го навидимъ. Но като отидохме нѣколко души та го видѣхме, не го намѣрихме за благословно. . . (тука нѣколко редовце отъ ржкописътъ сж заличени, и не се разбира друго, освѣнъ че г. Николчо Евтимовъ пакъ „отнигълъ при Патриктъ“, и му „изложилъ подробно“ защо „не се благодарили отъ това мѣсто“ и т. п. Бѣл. отъ прѣписев.). . . по-монасибъ нѣкое мѣсто. Тогава рече Патриктъ:

Чадо, да видите на вехтата пушкарница; тамъ има празно мѣсто, — да може да го земете, ако го продаватъ; ако ли го не продаватъ, да видите пакъ на нея страна, ка-иѡ купите една двѣ кжици край морето, че да направите

църква, която да надмине Синайската църква, защото много е добро онова мѣсто за църква.

Азъ: Много добръ, Ваше Светѣйшество, ако може да го вземемъ. Но да се попитамъ и съ еснафитѣ, да видимъ какво ще кажатъ, — и продава ли се онова мѣсто. че ще Ви донесж отвѣтъ.

И като му се поклонихъ, отидохъ си.

И така починжхъ да слѣдвамъ еснафитѣ да имъ извѣстѣя за мѣстото което показва Патрикътъ на Унъ-капанъ. Нагласихме се съ нѣкои еснафи и отидохме на мѣстото, което ни се видѣ за благословно.

На 17 май викнж ме Патрикътъ. Подобно и азъ зехъ петъ души и отидохъ. Като му въздадохъ обичната честь. рече ми Патрикътъ:

Свѣтъ на очитѣ ви!

Азъ: Благополучно да е!

Патр. Азъ ходихъ на Вис. Порта при Реизъ-ефенди. и той ми благовѣсти радость, именно че жалбата ви е положена въ дѣйствие и съ божия помощъ скоро ще получите високо царско дозволение за вашата многогрижна работа т. е. света църква.

Азъ: Съ Вашата молитва да-нѣ даде Богъ да се извърши нашето отдавна горѣщо ожидание, което исцаква наший народъ съ такова нетърпение както зората слънцето.

Патр. Прочее да бждете безгрижни за тая работа. но да видите мѣсто да земете съ врѣме.

Азъ: Ние ходихме на Унъ-Капанъ и мѣстото се видѣ за благословно отъ еснафитѣ. Сега, прочее, ще се трудимъ да испитае, продава ли се.

Патр. Пѣ-скоро да го осигурите.

Поклонихъ му се и си отидохъ.

И така починжхъ да слѣдвамъ еснафитѣ, да имъ благовѣстѣя радость; и като имъ расказахъ за отговорътъ на

Патрикътъ, възрадвахме се всинца съ радостъ неисказана. (Споредъ това еснафитѣ ми благодарихъ много и ме задължихъ чевърето да слѣдиж тая работа, и да обидж мѣстото на Унъ-Капанъ: продаватъ ли го и чие е. Азъ испитахъ, че мѣстото е на нѣкой-си Евреинъ, по име Саботачи, и че го продава.

На 25-ий Майй викнѣ ме Патрикътъ. Като отидохъ, рече ми:

Стефанаки бей Богориди ме повика и ми рече да те пратиж да отидешъ при него да те види: кой си, що ходишъ по тая света работа.

Подобно и азъ, като излѣзохъ отъ Патрикътъ, качихъ се на каникъ за Арнаутъ-кьой, и като излѣзохъ при Н. Сиятелство, поклонихъ му се и му цѣлуняхъ skutътъ. Той ме попита:

Какво имате, по какво ходите?

Азъ: Патрикътъ ми каза, че сте пожелали да дойдж до Ваше Сиятелство.

Ст.: Ха, вие ли сте, що дѣйствувате по свещенната оная работа за църква българска?

Азъ: Ей, слугата Вашъ.

Стеф.: Радвамъ се, радвамъ се за такава работа. Да се свърши! Вчера, на Портата, визирътъ ми каза: Българетѣ си правятъ църква; ти, като си Българинъ, не се ли мѣсишъ въ нея работа? — А азъ му отговорихъ: Какъ да се не мѣсѣж? Азъ съмъ първиятъ ревнителъ. За това ви призовахъ да се научѣж, по тънко за работата —: отъ гдѣж почнахте и до кждѣж докарахте, и кое намѣрение имате.

Азъ: Господине мой, намѣрението ни е това: Като гледаме царскитѣ милости отъ день-на-день да се умножаватъ, и богато и изобилно на подданны свои раздаватъ, подобно и ние Българетѣ земахмѣ дързостъ да попросимъ отъ Султанътъ, чрѣзъ Патрикътъ, да ни даде високо позволение а да си съградимъ и ние една мала църква, за да се молимъ Богу по бащини си языкъ за царско здравье и за

Ваше здравье, и да слушаеме царскитѣ заповѣди по языкътѣ ни —: добръ да ги разумѣваме и вършиме както прилича на върнопривържено подданничество, и да се исповѣдваме и причестяваме по языка си, защото тука живѣхтѣ до 48000 Българе, които языкъ непроумѣватъ и така лишени оставатъ отъ християнскитѣ и гражданскитѣ си дѣлжности. За това, господине мой, ние се попотрудохме, за което и Васъ моля отъ страната на вситѣ еснафи, да пристѣпите и Вие, за да се извърши тая многожеланна работа.

Ст.: Много се благодарихъ 'отъ тая работа; само да радѣте съ всѣкъ сила ваша, да се извърши.

Азъ: Ей, господине мой, надѣмъ се съ божя воля да се свърши. Но ще имаме малко утѣснение, изгървомъ — за пари.

А Стефанаки-бей, като ме потуна по гърбътъ съ ржка, рече:

Безгрижни бѣдѣте колкото за паритѣ. Съ божя воля всѣка срѣща и благополучие ще получимъ.

Азъ: Господь да Ви прѣумножи деньетѣ и да Ви подари лежки старини на многая лѣта.

И като му се поклонихъ, излѣзохъ си.

Отъ 25 Мая почнахъ да слѣдвамъ еснафитѣ, да имъ извѣстѣя, що рече Стефанаки-бей и Патрикътъ.

На 31 Мая рѣшихъ да изпълниъ челоувѣческата си дѣлжностъ, т. е. да се удомиъ. Въ недѣля сутренъта дойде ми едно писмо отъ Патрикътъ —: непременно да отидѣ при него. Азъ отидохъ, и като си сторихъ обичаятъ, рече ми Патрикътъ:

Азъ те викнахъ за църковната работа, но научихъ се, че днесъ имате бракъ.

Азъ: Съ молитвата Ви, В. Св.; — искамъ благословението Ви.

Патр.: Чадо, да ви благослови Богъ якоже Авраама и Якова; да бѣде жена твоя яко лоза плодovitа, и чада

ваши яко ново-насадена маслина; окрестъ трапеза ваша да будетъ изобилне: пшеница, вина и елѣя, — и пр.

Слѣдъ това повика канцелярина си, да го пита, гдѣ се намѣрватъ тука български свещенници, и каза: да ги пратите да вѣнчажтъ Николаки Евтимова по български языкъ. Подобно и канцелярията призова Хаджи попъ-Софрония Рилецъ, и така се вѣнчахъ съвсѣмъ по български, съ вситѣ бѣлѣзи на българската свадба и пр. Като свършихме свадбата на четвъртия день, т. е. на 3 Юния, викна ме Патрикътъ и ми рече:

Скоро да видите за мѣстото, защото, ако го вземете него, — добръ; ако ли го не вземете, съ врѣме да гледате за друго мѣсто, защото ирадѣто ще ни превари. Прѣди да излѣзе ирадѣто, трѣбва да сме приготвили мѣстото.

Подобно и азъ, като му многоденствувахъ, отидохъ си.

Отъ 3 до 8 Юния забиколихъ еснафитѣ и Александра; извѣстихъ имъ, че Патрикътъ припира да се земе мѣстото часъ напредъ. Подобно и еснафитѣ ме задължихъ да издирѣмъ и пазарѣмъ това мѣсто. Александръ се бѣ общалъ да даде до единъ милионъ гроша за да се почне черквата, — и така станяхме и отидохме при Евреинътъ, съ намѣрение да опитае цѣната му. Но като не ни допушаваше да явимъ на Евреинътъ, че ще правимъ църква, рекохме на Евреинътъ, че имаме единъ господарь отъ Търново, който пожелалъ да се прѣсели въ Цариградъ съ семейството си, и за това ни писалъ да му намѣримъ и купимъ една такава прѣкрасна кѣща, защото по-скоро щѣлъ да дойде. Подобно и Евреинътъ рече: твърдѣ добръ, и мене кѣщата ми е за продажъ; който ми напълни цѣната, той да ѝ земе. (Кѣщо и ние казахме: истина ви е думата; обаче да ни явишъ цѣната, колко искашъ. Евреинътъ рече: Искамъ 650,000 гроша, защото кѣщата струва, както ѝ и видите. Но ние като чухме толкова голѣма цѣна, скѣпно ни се видѣ, и рекохме: хмъ, да пишемъ на господаря, да видимъ

какво ще отговори, че пакъ ще дойдемъ да се разговоримъ.

Така му казахме, догдѣ да забиколиж еснафитѣ, за димъ евиж цѣната —: отъ 8 Юния до 23-й.

Заобиколихъ еснафитѣ и като имъ доказахъ, каква голѣма цѣна иска Евреинътъ, — всички рекохъ: мѣстото хубаво, обаче много скъпо. Но пакъ гледайте че каквото е благословно, то да стане; понеже, като е за църква, не е скъпо и т. п.

На 24-й вика ме Патрикътъ, и като отидохъ рече ми:

Чадо, гдѣ останажте до сега? какво направихте? мѣстозехте ли — защото работата наближава... Азъ ходихъ на Вис. Порта, и Реизъ-ефенди ми каза, че ирадето излѣзло отъ вжтрѣ и сега слѣдва по калемитѣ. За това трѣбва да съставите Настоятелство че да ги познажъ: кои сж чловѣци, та само съ тѣхъ да дѣйствувамъ, защото ти дохаждашъ съ различни чловѣци. Трѣбва, които се настанажтъ да се избержтъ писмено, и само съ тѣхъ да дохождате, та да почнемъ да работимъ.

Азъ, като му благодарихъ и многолѣтствувахъ, излѣзохъ си.

Отъ 24 до 28 Юния почиохъ да слѣдвамъ еснафитѣ, да имъ извѣстж, за да се състави Настоятелство, та да си поеме работата дѣйствието. Тогава рече Александръ: Направѣте мене писмено първъ надзирателъ, че азъ ще дамъ единъ милионъ.

Подобно и ние се съгласихме, и като написахме вѣкиллимето за Александра, точно по неговото мнѣние, пакъ рече Александръ: радѣйте, колкото по-скоро можете да напечатите тая книга, че да бждете свободни отъ вѣвжа страна; азъ щж ви направж църквата, безъ да даде нѣкой една пара. Но само чинно да подпишете тая книга отъ вситѣ еснафи. Гледайте, рече Александръ, скоро по-скоро.

съ конѣ — съ канци, да забиколите вситѣ Българе, що сж въ Цариградъ.

Подобно и азъ почнахъ да слѣдвамъ, отъ 28 Юния, еснафитѣ и фамилиитѣ та печатихъ векиллимето. И като забиколихъ еснафитѣ по два по три пѣти (—: съ едно отивание не се намиратъ), и като напечатихъ книгата, занесохъ я на Александра, а той ми рече да я занесж на Патрикѣтъ.

На 18 Юлия събрахъ отъ еснафитѣ до 93 души и ги заведохъ на Галатѣ въ една градина, да се посвѣтвамъ съ дружината: като отидемъ при Патрикѣтъ, какво ще думаме. Но на отиване при Патрикѣтъ, срѣцнахме го че отиваше на Куру-чешмѣ въ училището, гдѣто имахъ него день испити. Азъ се спуснахъ до Патрикѣтъ за да му докажж дохожданието ни, а той ми рече . . . . .

(Тука, за жалость, въ ржкописитѣ има цѣлъ листъ изгубенъ. Бѣл. отъ прѣписв.)

Като излѣзохме отъ Патрикѣтъ, отидохме да обѣдваме съ дружината на една кърчма, на Фенеръ. Слѣдъ ручокѣтъ попитахъ дружината: какво ще кажете сега на тозъ Патриковъ отговоръ? той съвсѣмъ запрѣщава: да не бжде Александръ членъ на тая работа! — А народѣтъ отговори: каквото те е Господь научилъ, така да правишъ; както отъ начало се обѣща прѣдъ всички насъ еснафи, че тая работа ще ѣ докарашъ на добъръ край, подобно и сега не ни питай, ами си върши мъжки работата; а колкото за насъ, — ние сме готови да ви послѣдваме на всѣкой случай.

И като ми дадохъ такъвъ отговоръ, всѣки си отиде по работата.

Отъ 20 до 24 Юлия ходихъ до Стефанаки-бея, по нещастие, четири дена наредъ, догдѣ го заварѣхъ въ благо-

врѣмне, — съ намѣрение да му изложѣхъ подробно работата и, като го заварихъ на петиятъ день, влѣзохъ при него, сторихъ си обичната церемония и му прѣдложихъ слѣдующитѣ:

Ваша Свѣтлость, знаете голѣмата нужда на нашиятъ народъ, който е разчаянъ зарадъ да имаме и иие, тука въ Цариградъ, църква по языкътъ си — каквото и другитѣ народи. За това Ви молимъ отъ страната на вситѣ Българе, да пристоните отечески като да би се свършила тая работа, т. е. да ни понаучите: кадѣ да слѣдваме и гдѣ да се явимъ, зарадъ да се свърши по-скоро тая толкозъ желаемъ работа.

Стефанаки-бей отговори: Азъ щѣ да идѣ до Портата и щѣ говорѣхъ; а вие елате слѣдъ 10 дена да поговоримъ.

На 26 Юлия земахъ само 7 души и отидохъ при Патриктъ, да се научѣхъ, нѣ-самѣ, има ли той чвѣрсто намѣрение да се свърши тая работа, или: защо прѣдлага такива причини —: че тозъ небива, че онзи бива? т. е. каквото рекли: „която не ще да мѣси, весѣдень подѣдва.“ И като влѣзохъ при него, и си сторихъ обичнитѣ почитания, рекохъ му: В. Св. тая работа както стана, слѣдъ като смути моятъ разумъ, подобно и на вситѣ еснафи, за това покорно Ви молимъ, да ми дадете да се разумѣемъ: тая работа ще ли се слѣдва, както трѣбва, или така ще се провлача?

Патр. Чадо, да ти дамъ да се разумѣешъ; това е: Ако се смѣси Александръ на тая работа, нищо нѣма да стане; но вие да си гледате работата самички, както ѣхъ и почнахте, ако искате да се свърши.

Подобно и азъ се обѣщахъ да прѣдставиъ на еснафитѣ.

Отъ 26 Юния до 12 Августа почнахъ да слѣдвамъ еснафитѣ, да имъ свѣжъ, какъ не било възможно да се мѣси Александръ на тая работа, защото е *судитинъ*, а не рая.

За това остава всичката работа на еснафитѣ, които сж вѣрноприверженни подданици; прочее, ние да си гледаме сръдството, съ кой начинъ да слѣдваме работата си, която съвсѣмъ отъ насъ зависи.

На 13-й прати Патрикѣтъ и ме повика. Като отидохъ рече ми:

Свѣтъ на очитѣ ви!

Азъ: благополучно да е!

Патр. Вчера бѣхъ при баятъ (Стефанакъ Богориди). Рече ми, че ще си даде кжцата на Балата за църква. Какво ще кажете?

Азъ: В. Светѣйшество, знаете твърдѣ харно, че трѣбва да се съвѣтвамъ съ еснафитѣ.

Патр. Да ти дамъ човѣкъ, да отидете и видите кжцата. И като ѣх разгледате хубавѣ, да отидешъ и се прѣдставишъ на самия бей.

Подобно и азъ идохъ, разгледахъ кжцата, и отъ тамъ — на 14 Августа — заминехъ при баятъ.

Като му се прѣдставихъ и разказахъ, какъ ме вика Патрикѣтъ, какъ навидѣхъ кжцата, която много ме благодарятъ, защото е благосклонна, проговори баятъ и рече:

Чадѣ, положихъ намѣрение, да направимъ църквата на моята кжца, сжщо и единъ метохъ, гдѣто да се приематъ всѣкакви човѣци, които дохаждатъ отъ Бѣлгария: и като отъ Божи-гробъ, и като отъ Света-гора, — да прибѣгватъ до тамо, каквото иматъ вситѣ народи.

Азъ: Ваше Снятелство, слуга Ваша да отидѣ и прѣдложѣ на еснафитѣ това Ваше благодарѣние, което произлиза отъ боговдѣхновенъ разумъ; и като се посвѣтваме, да дойдѣ и Ви донесѣ сжщъ отвѣтъ отъ народна страна.

И така като си отидохъ отъ Князови палати, почнахъ да слѣдвамъ до еснафитѣ, и да имъ явявамъ: що рече Патрикѣтъ и какво намѣрение има Князьтъ. Но еснафитѣ

прѣдпочетохъ по-вече на Унѣ-капанѣ отъ колкото князовата къща. И така ме задължихъ да отидѣ до Патрикѣтъ и му явижъ, — до 5 Септемврий.

На 6 Септ. отидохъ при Патрикѣтъ и, като му се поклонихъ, рекохъ му:

Ей, владико светий, слуга Вашъ навидѣхъ Князовитѣ палати: много изрядни и благословни. Подобно ходихъ и до Князѣтъ; и той потвърди думитѣ Ви. Но, слуга Ваша, като немогъ саминъ да рѣшижъ никоя работа, безъ еснафитѣ. Вехъ воля отъ Князѣтъ за да се посвѣтвамъ съ тѣхъ. Съвѣтвахме се пространно; но еснафитѣ прѣдпочетохъ Унѣ-капанското мѣсто отъ колкото Князовитѣ палати, т. е. рѣшихъ за да бѣде на Унѣ-капанѣ непрѣменно.

Патр. Добрѣ думашъ на Унѣ-капанѣ, но не е възможно, защото християни тамо нѣма, нити е християнска махала. а все турци и евреи. За това тамъ не става, а да се направи на Князовитѣ палати.

Азъ: Вапе Светѣйшество, да се направи на Князовитѣ палати, колкото за мене, е добро: — и тамъ, и тамъ; но народѣтъ иска отвѣдъ, защото до назаритѣ е по-близу. Ако стане на Балата, много далечъ пада, затова нещѣтъ тамо.

Патр. Докажете на народа, че който люби църква, той и далечъ отива. За това ви задължавамъ да поздравите вситѣ еснафи, да ми иматъ молитвата, защото на Унѣ-капанѣ не е възможно. Ами да видите да съставите настоятелство, че да видимъ какъ-какъ да одобримъ работата.

Азъ: Добро думате, обаче азъ говорихъ на народѣтъ тѣзи вситѣ; но они съвсѣмъ рѣшаватъ за Унѣ-Капанѣ.

Патр. Да имъ кажемъ, че тамо не бива. Ако нещѣтъ и на Князѣтъ мѣстото, то да търсите друго — въ християнска махала.

Подобно и азъ отидохъ.

Отъ 6 до 18 Септ. слѣдвахъ еснафитѣ, доказвахъ имъ що заповѣда Патрикѣтъ, т. е. че запрѣщава съвсѣмъ на Унѣ-Капанѣ. И като се разговорихъ доволно съ еснафитѣ, задължихъ ме да отидѣ при князѣтъ и се науча причината отъ коя е страна.

На 19-й отидохъ при бейтъ и като му се поклонихъ, рекохъ му:

Ваше Снятелство, споредъ думитѣ Ви, слуга Ваша прѣдставихъ на еснафитѣ. Но народѣтъ прѣмного Ви благодаренствува, да пристоите отечески, да се съзиде тая многожелаема света ограда на Унѣ-капанѣ, защото е по-близу до търгѣтъ. Но като отидохъ при Патрикѣтъ, той съвсѣмъ запрѣти, като казваше, че не бива тамо. Това като разказахъ на народа, пратихъ ме до Ваше Снятелство, да Ви се прѣдставимъ и Ви помолимъ за да подложите народната жажда на самаго благодѣтеля Царя нашего, султанѣ Абдулъ-Меджида, и вѣрваме, че ще се изпълни общонародното желание.

Ст. Е, бива и на Унѣ-Капанѣ; но, да не бжде тѣсно?...

Азъ: Не е тѣсно, господине мой; има и единъ еврейски конакъ, и той вѣтрѣ, и, съ божя помощъ може и да се прѣкупува още отъ странитѣ.

Ст.: Твърдѣ добрѣ. Азъ, като идж на Портата, ще говориж и ще ви сториж хаберъ.

На 20 Септ. отидохъ при Патрикѣтъ. Попитахъ го, ходилъ ли е скоро на Портата и какъвъ гласъ има? — защото до скоро ни даваше радостливи извѣстия, а сега настанж вече врѣме, да ни даде нѣкой отговоръ.

Колкото за отъ Портата, работата ви е добра. Но да видите за мѣсто.

Азъ: Мѣстото се е видѣло — на Унѣ-капанѣ.

Патр. Тамо не бива. Да гледате друго мѣсто.

Азъ: Народѣтъ тамо е избралъ и тамо иска.

Патр. Добрѣ, но тамъ има джамия.

Азъ: Джамия като има, и синагога има. Ако джампята запрѣтѣва на църквата, трѣбва да запрѣтѣва и на хаврата.

Патр. Добрѣ, но тѣ сж Евреи, вѣрата имъ за нищо не се брои, нето отъ Портата се почитатъ. Царството има ихтибаръ къмъ насъ, Християнетѣ.

Азъ: Царството, като не брои за нищо Евреитѣ, че имъ дава воля да си правятъ синагога на Унъ-Капанъ, — ами колко останж, по твоитѣ думи, за насъ християнетѣ, които обича Царьтъ? нѣма ли намъ на Българетѣ да даде воля да си направимъ църква и на языкътъ си да молимъ Бога за Негово здравье? — т. е. то се види, че ако ни не даде воля, трѣбва да има различие въ царскитѣ ран. Но азъ знаж, прѣдъ царското лице вситѣ народи една честь иматъ споредъ танзиматътъ.

Патр. Вие като по-вече знаете, азъ не се мѣсж; правете, какво знаете.

Азъ: Ваше Светѣйшество, ние дохождаме до Васъ както чада при отца своего. Сжщо и Вие сте длъжни да пристойте отечески и да изпълните искренното желание на чадата Ваши; защото Вие, като думате: правете, какво знаете — не се смѣсямъ, — ние твърдѣ добрѣ знаемъ да отидемъ до истиннаго отца нашего Царя, да попросимъ, и — тогава — вѣрвате и Вие, че въ три дни ще се свърши това дѣло.

Патр. Тогава да идж на Портата, да се молимъ, та да-но ви се даде за тамъ позволение. Докажете това на еснафитѣ.

Подобно и азъ почнахъ да слѣдвамъ еснафитѣ, да имъ явиж, що рече Князьтъ и Патрикътъ. — отъ 20 Септ. до 3 Октомврий.

На 1848 м. Октомврий, промѣнихъ Антима I и постапи на прѣстолътъ Антимъ II, за което и ние прѣмного размишлявахме и се съвѣтвахме: новий патрикъ да не ш

прави нѣкое пренятствие на работата. Обаче истинна се сбѣдна.

На 12 Окт. събрахъ 12 души и отидохъ до Патри-
кътъ. И като му се поклонихме и многолѣтствувахме ново-
устроенieto на Вселенский прѣстолъ, та като му напра-
вихме длъжноститѣ, прѣдложихме му нашето много искрено
желаемо свето дѣло. Той рече, какъ отъ тая работа нѣмалъ
никакво извѣстие, какво сме дѣйствували по врѣмето на
минжлий Патриархъ; но че трѣбва да му изложимъ по-
дробно, отъ край до край, да разумѣе и той нашето слѣ-
дувание и намѣрение. Подобно и азъ починхъ да му изла-
гамъ и прѣдставямъ всичката работа отъ начало, даже до
настоящето. Тогава рече Патрикътъ: потрайте нѣколко
дена, да попитамъ вехтиятъ патриархъ и да помислж, че
да ви дамъ тогава отговоръ.

Подобно и азъ починхъ да слѣдовамъ еснафитѣ — отъ
12 до 25 Октомврия.

На 26 Окт. отидохъ при Патрикътъ и го попитахъ:
какво е сторилъ, какво испиталъ и научилъ ли се е за
нашата работа. Той отговори, че нищо не се е научилъ, —
и говорѣше нѣкакъ студено —: видѣше се, че немари и
не се грижи за нашата работа. Азъ рекохъ: като не сте
се научили, то да Ви изложж работата втори пжтъ, за-
щото съмъ задълженъ къмъ народътъ и имамъ пълно-
властие да дѣйствамъ лично отъ страна на 24 руфета,
еснафи български. За това, молимъ да повнимаете върху
слѣдующитѣ наши прѣдложения.

Ние вѣрноприверженни Българе, царски подданны,
които се намѣрваме подъ владѣнието на благодѣтеля царя
нашего, най-голѣмъ и най-вѣренъ народъ, отъ потѣта на
когото се движи царството, споредъ както е то извѣстно
на вситѣ народи и на Ваше Всепреподобие, като живѣемъ
гукъ въ Цариградъ отъ толкова страни на България и
виждаме всекидневно какъ царскитѣ милости се раздаватъ,

така щото вситѣ си иматъ църкви та се молятъ Богу на
 языка си, както дума и пророкъ Давидъ: принесите мо-
 литви Богу въ языки отечества вашего —: подобно и ние
 Българетѣ, языкъ грѣцки като непроумѣваме, а въ църква
 отиваме — перазбираме, на исповѣдание отиваме — отъ
 гласътъ ни не проумѣватъ; и така отъ вситѣ християнски
 длѣжности лишени оставаме. Споредъ царскитѣ милости
 въсприехме дързновение да попросимъ прѣзъ Ваше Всепре-
 подобие, отъ благодѣтеля царя нашего, за да се даде и
 намъ високо царско повеление, да си въздигнемъ и ние.
 Българетѣ, една мала черкова, въ която да се служи бого-
 служение на нашъ языкъ, за да проумѣваме и ние хри-
 стиянскитѣ си длѣжности, както и другитѣ народи.

Патр. Моятъ разумъ непостига тая работа. Гдѣ се е
 чуло — видѣло до сега такова нѣщо отъ 1525 г., откако
 се е съградилъ Цариградъ, такова нѣщо не е бивало. А
 че и черква като направите, щѣте ли разумѣвате, какво
 се казва, като четете славенски книги? — Ето и нашитѣ
 Гърци, въ църква като отиватъ, непроумѣватъ, защото
 се чете „елинска“. Ето и толкова караманлии има тука,
 които гърцки съвсѣмъ непроумѣватъ, но църква нѣма да
 искатъ, а гърцки мало по мало учатъ и така полека-лека
 ще се съединятъ съ насъ. Така и вие да сторите, много
 добръ става, и да оставите такива празни работи църква
 и намъ-що-си, които не сж възможни.

Тогова ази се распалихъ . . . съ единъ огънь . . .
 само пламъкъ не пуцаше. Но пакъ съ кротостъ отго-
 ворихъ:

Истина ти е думата, Владико светий. Караманлиитѣ се
 учатъ грѣцки, — но отъ нужда, защото книга нѣматъ. Но
 ние Българетѣ не сме Караманлии, а сме народъ знаменитъ
 въ турското царство и книга си имаме старо-българска —
 славенска, която книга държи до 150 милиона и по-вече.
 дѣто четятъ на славенско-българската книга.

Патр. Така е, но 'все това си е. Едни не ли сж християнскитѣ закони — равни на-споредъ завѣщанието на светитѣ отци?

Тогава азъ извадихъ едно малко писмо отъ пазвата си, което бѣше написано чисто краснописание и съдържаше слѣдующий текстъ — (родолюбиви българи рофети що обитаватъ въ Цариградъ и пристояватъ за общо народната полза, които слѣдѣтъ и пр.) — и като ъж вржчихъ на Патрикътъ, рекохъ: молимъ Ви да прочетѣте това писмо. Патрикътъ се постара, тури си очилата и почнѣ да се взира въ писмото, възви го отъ тая отъ оная страна, — тогава рече: ха, че това е българско писмо. Азъ рекохъ: Есть, българско е. Патрикътъ рече: Азъ мож ли да го прочетѣ, като е българско?.. Азъ рекохъ: моля Ви, прочетѣте го.

Патр. Що думашъ? Азъ не проумѣвамъ отъ този языкъ. — Тогава рѣкохъ азъ: Видишъ ли, каквото Ви не проумѣвате отъ нашиятъ языкъ, така и ние, Българетѣ, непроумѣваме, какво четете по църквитѣ грѣцки.

Патр. Тѣзи българи, що сж тука, сега ли додохъ, или отъ-напрѣдъ живѣѣтъ тука въ Цариградъ?

Азъ: Тука отъ начало има тие Българе, защото сж еснафи, както знаете — еснафитѣ сж отъ начало и до послѣ.

Патр. Като сж били отъ начало, защо други пѣтъ не искахъ, ами сега сж станѣли да искатъ църква?

Азъ: В. Св. Ако сме били до сега слѣпи, още ли слѣпи да ходимъ?

Патр. Е, да се потрудимъ, да се распитаме, че да видимъ тая работа да стане. Но много години ще се изминѣтъ (т. е. дума съ половинъ уста).

Тогава пакъ ми се запали жюпелъ въ сърцето, и рекохъ:

Вижъ, В. Св., ние сме християни, искренни синове на Восточната мати наша Църква, и идемъ по законътъ християнскій както чада къ отцу своему; подобно и Вие сте длѣжни, както чадолюбивъ отецъ, да приемешъ нашето прошение и да застанешъ дѣйствиелно при Вис. Порта,

та ни исходатайствоващъ високо царско повеление, като да си съзидимъ и ние Българетѣ една църква — каквото и другитѣ народи. Но каквото Ви почетохме ние за отецъ, ако ни не почетете и Вие за чада и не застанете отечески да дѣйствувате, за да се извърши нашето горѣщо желание, — и ние тогава отъ грѣхътъ си излѣзваме, и тогава васъ за отецъ непознаваме —: и при истинниятъ отецъ ще пристѣпимъ, — той ще изпълни нашето желание, каквото ежедневно пише въ фермани —: всичката му равна да стане. Но ние пакъ по законно идемъ и Ви се молимъ, да бѣде по християнски, каквото сте Вие глава на църквата; и ние църква искаме, която е приятна и на духовнитѣ и на гражданскитѣ закони. Но ако го видите, че е противно, тогава должествувате да речете: чадо, истина Вие искате да направите тая работа, но тя е противна на законитѣ; тогава сме длѣжни да послушаме Вашитѣ думи като отцолюбиви чада.

Тогава отговори Св. Синодъ:

Е, Чадо, разумѣхме всичката ви правда; безгрижни бѣдѣте; Богу се молѣте, и ний всинца ще да помогнемъ и ще радѣемъ, като да се свърши тая свещенна работа.

Тогава Патрикътъ повика писаря си, да ми земе името и прѣкорътъ и гдѣ се намѣрвамъ, че като му потрѣбвамъ да ме повиква. Слѣдъ това рече Патрикътъ:

Чадо, поздравѣте всичѣ еснафи, да ми иматъ молитвата, и спокойни бѣдѣте; ето азъ ще отидѣ утрѣ на Вис. Порта, да се научѣ за тая ваша многожеланна работа.

Като се поклонихъ, излѣзохъ.

Отъ 27 Окт. до 15 Ноемврия забиколихъ еснафитѣ и имъ доказахъ случката съ новиятъ Патрикъ.

На 16 Ноемврия отидохъ при Князътъ.

Азъ: Дойдохъ да ви дамъ нѣкое утѣшеніе по нашата работа.

Стефанаки: Чадо, ходихъ на Портата, но неможихъ да намѣрихъ благоврѣмие за да говорѣхъ. Но сега имамъ намѣрение да отидѣ, и ще ви сторѣхъ хаберъ.

Азъ: Господине мой, за Султанова честь и за Ваше семейство — моля Ви да пристонте отечески, защото видите, че нѣмаме нигдѣ никого да ни пристон, освѣнъ едного Бога. По Вие сте, въ всичкиятъ нашъ народъ, единъ отъ Бога показанъ за тая работа, — на твоята пия оставаме, — Вие ще нѣ положите въ дѣйствиe, защото знаемъ добръ, че Султанътъ Васъ много почита; развѣ вситѣ други велможни, само Ваше Височество като прѣдложите, увѣрени сме, че Султанътъ ще да благоизволи.

Тогава Князътъ се засмѣ и рече:

Чадо, колкото вие желаете, азъ по-вече отъ васъ желаяхъ. Каквото видите, достигнахъ сжмъ до 72 години, — едната ми нога е въ гроба. Право да ви кажъ: Господъ ми даде венчко на тозъ лъжовенъ свѣтъ, и на всичко се наситихъ. Само имамъ още три работи: едната е, да направимъ тая света българска църква; втората, да стѣпнѣхъ въ Котелъ, гдѣто съмъ се родилъ; третата, да отидѣ до Молдавия да нѣ на видѣхъ.

Тогава, като му многолѣтствувахъ, отидохъ си.

На 17 Ноемврия отидохъ при Патрикътъ. Попитахъ го: ходилъ ли е на Портата.

Патрикътъ: Ходихъ и се разговорихъ съ Али-паша. Той каза: приета е, но да бѣде въ християнска махала. Вие намѣрихте ли мѣсто?

Азъ: Ние мѣсто купихме на Унъ-капанъ.

Патрикътъ: Вие сте купили него мѣсто, но тамъ не е възможно, че нѣма Християни, а има джамия, има Евреи.

Азъ: Джамията е далече, а ние ще направимъ черква до синагогата.

Патрикътъ: Че бива ли църква да бѣде на еврейско мѣсто?

Азъ: Защо да не бива? твърдѣ добръ става: — да изпълнимъ писанието, т. е. нечиститѣ да прѣчистимъ.

Патрикѣтъ: Не ми отсича разумѣтъ да стане тая черква на Унѣ-капанѣ. Но азъ си правяж дължността. А вие да видите да съставите настоятелство и, които чловѣци се отбержтъ, да ги познаж, та пакъ да се съвѣтваме какво да правимъ. Така да поздравите еснафитѣ.

Отъ 17 до 28 Ноемврий забиколихъ еснафитѣ, да пиявж отговора на Патрикѣтъ, и се разговорихме да изберемъ Настоятелство. Тогава Александръ Екзархъ рече: Ако ме слушате да ми направите едно векиллиме, да съмъ азъ първъ надзиратель, както ви казахъ и по-прѣди, — ще ви направя църквата, безъ да земж отъ никого ни една пара. — Подобно и ние склонихме и обѣцахме да му направимъ такова векиллиме, каквото самъ той напише. И като го написа, почнахъ пакъ да слѣдвамъ по еснафитѣ, да го напечатимъ съ еснафски печати — отъ 28 до 23 Декемврия.

Като свършихъ векиллимето, занесохъ го на Александра, който, като го прочете и прѣгледа подписитѣ, станж и отиде при Патрикѣтъ, комуто каза: Ето, Българетѣ ме направихж *вождъ* на тая работа; отъ нинѣ не ще познавашъ никого, развѣ мене и др. п. Но, най-сетнѣ нищо не направи. — И така, като се върнж отъ Патрикѣтъ, отиде при Князѣтъ; обаче и отъ тамо излѣзе подобно. Послѣ ми рече Александръ: Г. Николчо, работата какъ-какъ ще ѝ свършж. Но менѣ не ми понася, испървомъ да се появяж и да дамъ пари. Но трѣбва, първо вие, еснафитѣ да дадете, а азъ послѣ ще дѣйствувамъ. Азъ отговорихъ:

Добръ; става. Обаче народѣтъ има тая мисль: Доклѣ невидятъ работата дѣйствителна, никой помощ не дава.

Александръ: Ако сторите трудъ да направите една книга, и така да почнешъ да слѣдишъ до еснафи и до търговци, да-но би писали милостиня? . . .

Подобно и азъ направихъ една милостинна книга и почнахъ да слѣдувамъ. Забиколихъ еснафитѣ; — они думатъ: „аще не вижду на руцѣ его язви гвоздинния, не пмами вѣру“, т. е. не даваме помощъ, т. е. каквото рекохъ азъ, така и станж. Послѣ като забиколихъ търговцитѣ, подобно и они не писахъ. Вѣстихъ на Александра, какво народътъ не вѣрва, доклѣ не види най-малата частъ отъ църковни бѣлѣжки. Тогава Александръ рече:

Стани да отидемъ при Евреинътъ, да се разговоримъ за мѣстото.

Одидохме при Евреинътъ. Той дума:

Мѣстото ми ако ще земете, явете ми, че ще го продамъ на другиго.

Ние отговорихме:

Да го земемъ, — но трѣбва да му явите самата цѣна, защото ако застанете на първата цѣна, не можемъ да дадемъ 550000 гр.

Тогава Евреинътъ рече:

Най-последня цѣна бива 450000 гроша. Ако обичате, земете; защото по-на долу не ъж давамъ.

Ний рекохме: Да нишемъ на господаря нашъ и да видимъ какво ще ни отговори, — че пакъ ще дойдемъ да ви дадемъ отвѣтъ.

И така оставихме работата. Това всичко ставаше мѣжду 28 дек. 1848 и 13. януар. 1849 г.

На 15 Януарий отидохъ при Князьтъ. Като му въздадохъ обичната честъ, попитахъ го:

Господине мой, нашиятъ народъ съ голѣмо нетърпение ме пратихъ, — и много Ви обезпокояваме; но като нѣмаме другиго гдѣ да припаднеме, освѣнъ Ваша Свѣтлость, то пакъ до Васъ дохождаме, и всичката ни надѣжба е първо на Бога, второ на Васъ. Молимъ Ви, за честта на Българскій народъ, да пристоните, та да-но би и Богъ помогнѣлъ, да се въздигне и на Вашитѣ честни старини, тука

въ Цариградъ за Българскій народъ една църква, което ще да остане за вѣчна паметъ на името Ви; и то ще се помни вѣчно въ българскій народъ и въ другитѣ народи, защото знаете добръ, че работата която искаме е света, на Бога угодна, на Царя похвална, на народа приятна, и на другитѣ народи равна.

Тогава Князьтъ рече:

Чадо, азъ дѣто Ви приказахъ прѣди, не ли ви е на паметъ? — че азъ по́вече желяжъ. Но на Портата иматъ стотилехи работи. Можжтъ ли да оставжтъ другитѣ работи, че да гледатъ само тая? Но да траете; полека-лека венчико ще стане. Азъ, колкото пжти отидж на Портата, все имъ наумѣвамъ. Така прочее да вѣстите на еснафитѣ: — да бжджтъ спокойни.

На 16 Януарий отидохъ на патриханата. Бѣше съставенъ св. Синодъ. Бѣхж тамо и Логотетп: Никола, Димитрика чорбаджи и Мисияни. Като влѣзохъ въ Синодѣтъ и си сторихъ обичаятъ, постояхъ малко, защото си имахъ особна приказка; но като свършихж, азъ рекохъ:

Ваше Светѣйшество, нашата работа кждѣ останж? — знаете добръ, че нашитѣ Българе съ голѣмо неутѣшенье чакатъ за радостливъ отговоръ да имъ занесж.

Патрикѣтъ: чадо, ходихъ на Портата прѣзъ денѣси. Али-наша ми рече, да потраете още нѣколко дена, догдѣто вашата работа се тури въ дѣйствие.

Азъ: До кога да чакаме още, като се миняха 18 мѣсеца —: отивамъ, дохождамъ — и не ми давате здравъ отвѣтъ; само на всѣко дохождане ми прѣдлагате по единъ пунктъ. За това искамъ да ми дадете здравъ отвѣтъ, че и ние споредъ него да си дириме срѣдството. Ето долу на стълбата ме чакатъ до 500 души отъ еснафитѣ, и некатъ да имъ занесж здравъ отвѣтъ:

Патрикѣтъ: Вие мислите, че азъ ви въспирамъ работата. Но тая работа не е малка работа, та въ скоро врѣме

да се свърши. Тая работа е новоначална, — за това Портата трѣбва да распитва и да издирва, че тогава да ѝ свърши.

Азъ: Вие прѣди ми дѹмахте, че работата е свършена, и ме задължихте да намѣримъ мѣсто и съставимъ Настоятелство, — а сега ми казвате, какво Портата — отъ сега ще испитва и издирва тая работа. За това азъ много се сумнѣвамъ за тие думи.

Тогава Димитрика-чорбаджи отговори и ми рече:

Г. Николчо, истина ти дума Патрикѣтъ. Много е мѣчна такава работа. За това *сабуръ* да чините — по лека — по тайно, че Богъ всеѣкому ще испълни желанието.

Тогава отговорихъ ази на Димитрика български:

Господине мой, Султанѣтъ да е живъ. Той дава, но Гърцитѣ не даватъ, да се сбјдне тая работа.

Тогава, като зачухъ дванайсетѣѣ перарси, че рекохъ български тая дума, починяхъ всѣѣ да говорятъ по български: Стой, чадо, що думашъ тая дума, че ние не даваме да стане тая работа; тука голѣма погрѣшность имате и пр.

Тогава Патрикѣтъ отговори;

Ние, ако да не обидахме Българетѣ, щѣхмѣ ли да правимъ училище българско? — Вижъ, прочее, че първото училище е българско —: На Халки, — и Неофитъ Рилски, който е Българинъ, е първъ учителъ. Заради това, дѣто думашъ че владицитѣ ненавиждатъ Българетѣ, голѣма грѣшка имате, и т. п.

Тога рекохъ азъ:

Все добро що думате; но затова богословско училище събрахте отъ Българетѣ до три милиона гроша, за да се съзида, — съ обѣщание че ще се учѣтъ и Гърци и Българе. Но сега колко Българе има да се учѣтъ тамо?

Ираклийский митрополитъ отговори:

Има толкозь Българе що се учѣтъ тамо!

Азъ възразихъ:

Нѣма нито единъ. Истина, лани имаше единъ отъ Къркъ-Клисия, — но и той бѣше тайно Българинъ; той отговори на испитанието и си отиде. Това ли ви е правдата, дѣто ужъ обичате Българетѣ?

Патрикѣтъ: Ето сега се разговаряхме съ Димитрика, да пишемъ по манастиритѣ български, за да дойдатъ Калугерчета български, че ще ги туримъ да учатъ.

Азъ: Ако искате праведно, трѣбва, на всѣки седмица Българе, да турите по единъ Гъркъ, защото Българетѣ сж направили това училище. Но вие ще речете, че Гърцитѣ го правихъ, — тамо погрѣшностъ имате; защото Българе има седемъ милиона, а Гърцитѣ мжчно нагълнатъ единъ милионъ.

Димитрика продума:

Г. Николчо, нетрѣбва да думате такава противна дума. но гледайте работата, за която сте дошли.

Азъ: Моля ви потрайте мало.

Тогава попитахъ Патрикѣтъ:

Ваше Светѣйшество, Вие сте всеобщий отецъ на православнитѣ Християни.

Патрикѣтъ: Да.

Азъ: Българи, Караманлии, Лазови, Гърци, що сж подъ Восточната Черква, равна ли почестъ имъ отдавате?

Патрикѣтъ: Есть, равна почестъ имъ отдаваме. Най-паче Българитѣ прѣмногo ги почитаме.

Азъ: Когато думашъ така, до сега, като имате толкова голѣмъ народъ Българе, колко пжти печѣтихте български книги, та като ги испратите въ България, да ги прочитаме и ние на языка си, и да се проумѣемъ: какавъ дългъ имаме къмъ Бога, какавъ дългъ къмъ царя, какавъ къмъ Вази, свещенни отци, — какъ да се почитаме и обхождаме по мѣжду си съ любовъ, и да сме вѣрно приверженни къмъ подданничеството си, — най-сетиъ какъ да се приготвяме за да дадемъ отвѣтъ на Второ Пришествие Христово...?

Тогава настанѣ малко мълчание въ Синодътъ, че послѣ продума Патрикътъ:

Под-лани печѣтихмѣ Осмогласници и ги испратихмѣ въ България.

Тогава станѣхъ правъ на-крака, че си сиѣхъ фесѣтъ отъ главата, и като се прѣкърстихъ съ двѣ рѣцѣ, изрекохъ:

Боже! благодаримъ те! че нашитѣ пастири, въ 500 години, испратили единъ октоихъ на единъ такъвъ знаменитъ народъ! слушате ли, всичкий Синодъ! че Великата Църква, прѣвъ 500 години испратила тъкмо единъ Осмогласникъ, които тука земахъ азъ по 20 гроша, а тамо, на бѣднитѣ наши Българе — по 50 гроша ги дадохъ...!

Тогава си дигнахъ рѣцѣтъ къмъ Востокъ и съ тѣзи молитви се помолихъ:

Бого ти Госпoде Боже! отъ свише погледни и намъ днесъ помогни! Царя нашего поживи, и той насъ да успокои!

И тогава станѣ пакъ мълчание подобно, и азъ като стояхъ още правъ, додохъ ми едни силни сжлзи на очитѣ, които мжно можехъ да ги въспрж; само думяхъ: горко, горко намъ, бѣдна майка наша България!

Тогава почнахъ свѣтскитѣ човѣци да думатъ: правда имате и безгрижни бѣдѣте; и ний ще да ви пристoимъ, защото сега разбрахмѣ причината.

А Патрикътъ каза: Ето и азъ утрѣ щѣ идѣ на Портата само за вашата работа.

Азъ му рекохъ: Нѣмаме вѣра вече на вази. Ако отидете и свършите тая работа, ще те познаваме за отецъ; ако ли не се погрижите, каквото и до сега, нещемъ да Ви назоваваме отецъ вече; защото единъ слуга, кога не земе заслуженото, неможе да си изпълнява длъжността.

Тогава Патрикътъ рече: Чадо, Богъ ми е вѣренъ за намѣрението. Така да поздравите вситѣ еснафи. Кolkото работа и да имамъ щѣ ѣ оставѣ и щѣ слѣдѣ подиръ вашата работа.

Подобно и азъ забиколихъ еснафитѣ, та имъ доказахъ подробно случката съ Княза и съ Патрикѣтъ — отъ 17 до 30 Януария.

На 31 Януария отидохъ при Князѣтъ. Съ голѣмо страхопочитанне му се поклонихъ, рекохъ му:

Слуга Ваша дойдохъ да Ви прѣдставя неутешимата народна печаль, защото отецъ нашъ, Патрикѣтъ, прѣмногo ни оскърби съ студенитѣ си думи, и ние окаянии, гдѣ да прибѣгнемъ и кой други да ни утѣши...? Каквото Ви казахъ и по-прѣди, надѣждата си и прибѣжището си полагаме първо на Бога и второ на Васъ, и отъ вратата Ви назадъ неотстъпваме — : ти баща, ти майка! ти сега ще ни дадешъ утѣшение, защото прѣмногo сме се оскърбили.

Стефанаки: Чадо, не ли ви казахъ, че азъ си имамъ грижата, но трѣбва да му дириамъ благоврѣмнето, че когато кажемъ, думата на мѣстото си да дѣйствува. Ето азъ тази вечеръ щъ отидъ при министра, гдѣто щъ и да прѣвѣщувамъ, — и щъ му поговорѣ за работата пространно.

Азъ: Да-но Богъ Ви даде добра срѣща, та да би се удостоили и ний да чуемъ радостливъ гласъ.

Стефанаки: Утрѣ щъ ви пратѣ хаберь, каквото направѣ тази вечеръ. Така да поздравите еснафитѣ: да бѣдѣтъ спокойни.

Подобно и азъ като му се поклонихъ, палѣзохъ си.

На 1 Февруария, сутренѣта рано испрати Князѣтъ двама човѣци, конници, които ни извѣстихъ да отидемъ при него; той ни рече:

Вчерашната ви дума се послуша. Ето донесохъ ви радостливъ хаберь. Вчера вечеръ като отидохъ при министра и пространно муказахъ за тази работа. Н. Височество благоизволи да напишете една жалба, и като я напечѣтите да ѣ дадете на Патрикѣтъ, — и съ божя воля

падѣж се скоро да се положи въ дѣйствиe. Но утрѣ да отидете при Патрикѣтъ, за да ви яви по кой начинъ да напишете жалбата.

Подобно и ние като многолѣтствувахме Султана и Княза, отидохме си съ радостъ.

На 2 Февр. отидохме, споредъ Князовата порѣчка, при Патрикѣтъ, който ни рече:

Да бѣдете спокойни; работата ви е на редъ. Но да направите една жалба, въ която да многолѣтствувате Султанѣтъ, и да напишете, споредъ както е законѣтъ, имената на настоятелството, че да ни ъж донесете по-скоричко.

Подобно и ние, като се зарадвахме и прѣмного му благодарихме, и като му зехме благословията, отидохме си.

Отъ 2 до 12 Февр. забиколихъ еснафитѣ, та имъ доказахъ случитѣ, какво се каза отъ Князѣтъ и отъ Патрикѣтъ. И така, склонихме се да напишемъ жалбата и да съставимъ Настоятелство. Написахме жалбата както и епитропитѣ. Александръ написа и своето име вътрѣ.

Отъ 12 Февр. до 5 Мартъ почнахъ да слѣдѣж еснафитѣ за да печѣтя жалбата. Врѣмето бѣше много лошаво, но пакъ врѣме не губихме, а великодушно дѣйствувахме, — и като ъж напечѣтихъ чинно, занесохме ъж, на 6 Марта, на Патрикѣтъ.

Той ъж прочете и рече:

Всичко хубаво, само Александровото име не сте сторили хубавѣ, дѣто сте го турили.

Азъ: Ваше Светѣйшество, и той е нашъ съотечественникъ; ако е и той вътрѣ, не врѣди.

Патрикѣтъ: Хе да, синко. — Но мисля, че споредъ общитѣ закони, не ще се приеме отъ Правителството. Но нека стои засега, че да видимъ, какво ще послѣдва. Все се молете Богу, и трайте много; раздоръ неправѣте; знаете, че човѣкъ има и приятели и душмани; като е тайно

доклъ се осѣтѣхъ човѣцитѣ, а ний да си свършимъ работитѣ. Да отидете утрѣ при Князьтъ, понеже той ми заръча това: — И ний като му се поклонихме, отидохме си.

На 7 Марта отидохме при Князьтъ и му прѣдставихъ случката за жалбата. А той рече:

Добрѣ сте сторили; нека е Богъ на помощъ, да стигнемъ добъръ край.

Подобно и ние, като многолѣтствувахме Султанътъ и него, поклонихме се и отидохме.

Отъ 7 до 16 Марта забиколихъ еснафитѣ и разказахъ за всичко.

На 17 Марта вика ме Беятъ и ни рече:

Азъ видѣхъ жалбата ви. Тя е твърдѣ хубава. Но да отидете и да ѣ земете отъ Патрикътъ, та като извадите Александровото име и турите друго, еснафско име, да ѣ върнете пакъ на Патрикътъ.

На 18 Марта отидохме при Патрикътъ. Той ми рече:

Да земете жалбата, да угасите Александровото име, и тогазъ ми ѣ донесте, — ако щѣте да ѣ положимъ въ дѣйствиe; ако ли не извадите Александровото име, жалбата ви ще остане така напразно.

Като взехме жалбата, занесохме ѣ, на 19 Марта, на Александра, който си остърга името, и писахме на мѣсто него друго име.

Тогава земахъ жалбата и, на 20 Марта, занесохъ ѣ на Патрикътъ. Той, като видѣ, че Александровото име е снѣто, рече: Браво! сега вървамъ, че тая работа ще се положи въ дѣйствиe и работата, съ божя помощъ, благополучно ще се свърши, съгласно съ общитѣ закони; защото Царьтъ дава почестъ на еснафитѣ. И така да по-здравите еснафитѣ.

Отъ 20 марта до 3 априлия забиколихъ еснафитѣ и имъ явихъ за случката съ Князьтъ, съ Патрикѣтъ, за Александра и пр.

На 4 апр. отидохъ при Князьтъ и му разказахъ за работата, както и за мѣстото. Князьтъ рече:

Всичко добро; но, мѣстото да е въ християнска махала, твърдѣ добръ става.

Азъ: Ето явно ви е, господине, че народѣтъ е намѣрилъ за твърдѣ благословно онова мѣсто на Унъ-капанъ.

Стефанаки: И то мѣсто е добро. Но... Тукъ Князьтъ прѣкъсна думата, и послѣ продължи:

Да вземете и направите кондика, която да се потвърди чинно, че да ми ъх донесете, да ъх видѣж. При това да отидете и да се разговорите съ Патрикѣтъ.

Подобно и ние, като му се поклонихме, излѣзохме си.

На 5 априлия отидохъ при Патрикѣтъ, и като си сторихъ обичаятъ, попитахъ го за работата.

Патрикѣтъ: Работата Ви ще се свърши; но да имате търпѣние, защото веднага не може да се свърши.

Азъ: Ваше Светѣйшество, тая работа, който ъх знае, е твърдѣ голѣма, но споредъ общитѣ закони — тя е твърдѣ малка. Т. е. като идете на Вис. Порта, и кажете на Али-паша: Господине, молимъ Ви, отъ народна българска страна, тая работа да се свърши единъ часъ по-напрѣдъ, — мислимъ че думата Ви не става на двѣ...

Патрикѣтъ: Ти, токо така ли лесна, сѣкашъ тая работа? Вис. Порта има сто хиляди работи, и тая работа за нищо ъх не считатъ. Какви други, по-голѣми работи иматъ тѣ тамъ!

Азъ: Ние такива царски работи не можемъ да разсѣждаваме. Царѣтъ не има ли вситѣ народи за равни? Другитѣ народи си иматъ църкви, подобно и ние, Българетѣ, църква си искаме.

Патрикътъ: Истина е думата ви, защото царътъ е вѣсели готовъ да свърши такава работа. Но всѣка работа става съ търпѣние. Сѣщо и вие, Българетѣ, трѣбва да потърпите малко. И ние ще работимъ дано даде Богъ да се свърши вашето искрено желание. Така да поздравите еснафитѣ, да си пригответъ настоятелни и да съставятъ кондика, за да си пригответе потребнитѣ работи. защото това дѣло съ голѣма сила трѣбва да го посмнете.

И азъ като му се поклонихъ, излѣзохъ си.

На 6 апр. земахъ една Кондика, и като ѝ написахъ прѣдисловнето, пробихъ ѝ листата и прѣмнихъ конприненъ гайтанъ прѣзъ срѣдата на листата, за да останатъ крайщата на гайтанътъ отъ дѣсната страна, та да се печатятъ тѣ съ червенъ воскъкъ отъ еснафскитѣ печати, — и като се видѣ за благословно, почнахъ да слѣдѣхъ еснафитѣ. и да удриямъ печатитѣ съ воскъкъ — все до 26 априлий. когато вече свършихъ.

На 28 апр. прати Евреинътъ и ни вика. Подобно и ние, съ Александра, отидохме при него.

Евр.: Мѣстото ми ако ще вземете, земѣте го. Ако ли не щѣте, — ще го продамъ на барутчи-бапнията, които го иска.

Подобно и ние отговорихме:

Твърдѣ добрѣ, но да ни опредѣлите най-последната цѣна.

Тогава Евреинътъ поиска толкова, ний дадохме толкова, т. е. скъсахме пазарлъжътъ на 330,000 гр. съ обѣщание да му дадемъ 50,000 гр. платка, и опредѣлихме съ Александра: ако му дадемъ, слѣдъ една недѣля, опредѣлената платка, да ни даде за другитѣ дълго разстояние.¹

¹) Тука да вмѣстятъ за жалбата до Вис. Портата; т. е. два пѣти ненамѣрихъ Ризъ-е-енди, и на третий, като го ненамѣрихъ пакъ два пѣти, рѣшихъ да ѣмъ давамъ. *Бѣл. отъ списвача.*

На 29 апр. отидохъ при Патрикътъ, да се науча за работата какъ отива.

Патрикътъ: Азъ ходихъ на В. Порта, и работата е добръ, само да сте готови съ потребнитѣ нѣща. Защото дѣтето ще се роди, трѣбва да сж приготвени дрѣхитѣ, да го облечемъ.

Азъ: Ето ние мѣстото купихме за 330 хил. гроша.

А Патрикътъ, за да ме искуси, рече: гдѣ се е чуло видѣло: на еврейска кжца да се гради християнска кжца!

Азъ: Ваше Светѣйшество, защо ме заигравате, че не ставало на еврейска кжца църква? — Не само на еврейска, но и на хахамска *биля* става. Сполай-Богу, ако сме Българе не сме толкова планинци; но имаме на отечеството си синори съ Европата; ако не сме прочели, то сме се ставили съ просвѣщенни народи и сме вкусили мало отъ пословицата, която казва: Нечисти пречистятъ и пр.

Патрикътъ: Добрѣ, но тамо е търгъ. Утрѣ ще се събержтъ нѣколко хилеци Българе на черкова, пакъ се случи да замине Султанътъ, и ще рече: Какъвъ е тойзи сборъ, тая църква, — тогава какво ще правите?

Азъ: Ние тая работа правимъ съ Царско позволение, и ако се случи да мине Царътъ и да види събранъ народъ въ новосъзидената църква, и онъ ще се радва, защото сж се събрали вѣрнитѣ му рай, да се молятъ Богу по языка си за царско здравье и за свое спасение.

Патрикътъ: Добрѣ, но азъ не думамъ тая дума, а Св. Синодъ ѣж дума.

Азъ: Ако Св. Синодъ дума тая дума, а Вие сте на Синодътъ отгорѣ вѣнецъ, и трѣбва да разсѣждавате правдата, че на нея отгорѣ да рѣшавате веѣка работа, както Ви и прилича, че носите Христовиятъ образъ.

Патрикътъ: Хе, нека да искочи прадето, че гдѣ бжде *мунасибъ*, тамо да стане...

На 30 Априлия отидохъ при Александра, съ цѣль да дадемъ на Евреннѣтъ платка. Но Александръ дума, да даджтъ еснафитѣ напръдъ, че тогава той да даде. Пъкъ азъ му рѣкохъ: еснафитѣ догдѣ не видѣтъ работата свършена, не даватъ никоя пара. Александръ рече: Добръ, азъ ще дамъ, каквото съмъ се обѣщаль, но напръдъ недавамъ. Азъ рекохъ: ти напръдъ недаваши и еснафитѣ напръдъ недаватъ; кажи сега, какъ да правимъ! Евреннѣтъ нарииска, споредъ както сме му се обѣщали...

Тогава Александръ отговори: да ми направите една книга „векилимѣ“, че тогава щѣ плѣснѣ рѣцѣ и щѣ свършѣ всичката работа.

Подобно и ний склонихме. Той написа книгата, и азъ почнахъ да слѣдвамъ еснафитѣ, та напечѣтихъ третото „векиллемѣ“; и като свършихъ, занесохъ го на Александра — на 16 Мая.

На 17 Мая отидохъ при Князѣтъ за да се научѣ и получѣ радостливъ отговоръ. Като му се поклонихъ, попитахъ го:

Господине мой, дойдохъ да ми дадете нѣкое утѣшение по нашата работа.

Стефанаки: Свѣтъ на очитѣ ни! Азъ бѣхъ на Вис. Порта, п се научихъ, че високото повеление изгѣзано отъ вѣтрѣ и сега забикаля по „калемитѣ“, а слѣдъ десетина дена ще пратѣтъ „бююрултията“ на Патриктѣтъ. та като стигне азъ щѣ ви сторижъ вѣсть, за да дойдете. Но съ мѣстото какво направихте?

Азъ: Мѣстото на Унъ-капанъ го пазарихме за 330000 гр.

Стефанаки: Под-добръ става, да ви дадемъ моята къща. да я пазарите съ Фотиади за умѣрена цѣна. А послѣ, какво ще запишѣ въ кондиката, то е мое знаене.

Азъ: Твърдѣ добръ, Господине; отъ Вашата заповѣдъ на-дирѣ не оставаме; — но народѣтъ него мѣсто иска.

Стефанаки: Добро, но колкото мене да знае царскитѣ закони нѣкой — непознавамъ. Затова казвамъ, да се не трудите много.

Азъ: Е, господине, колкото за менъ, азъ съмъ склопенъ за всѣкадѣ. Но да прѣдставя на народътъ, че да Ви донесъ отговоръ.

И така си отидохъ, та забиколихъ еснафитѣ; разказахъ имъ случката отъ Патрикътъ и отъ Князътъ до 25 Мая.

Пакъ еснафитѣ, колкото и да прѣдпочитатъ за Унъ-капанъ, все пакъ гледатъ нази.

На 26 Мая отидохъ при Патрикътъ, да го питамъ, дошло ли е прадѣто, за което бѣше рекълъ Князътъ, че ще дойде до 10 дена. Патр. Азъ не ходя всѣки день на Портата; нѣмамъ хаберъ. Князь Богориди ходи всѣки день на Портата, той ако знае... Азъ му отговорихъ, че, споредъ думитѣ на Князътъ, буюрултията щѣла да дойде до него. А Патрикътъ рече: Добръ, — но нѣма тука никой гласъ; за това трѣбва да отидете пакъ при Князътъ, за да се научите.

На 27 отидохъ при Князътъ. Като му се поклонихъ, рекохъ: Господине мой, моля Ви, тази работа ако е улеснена, да се надѣмъ; ако ли не е, то да си търсимъ друго срѣдство; защото народътъ съ голѣмо нетърпѣние чака, и е направилъ жалба до Султанътъ. Но чака отъ Васъ отвѣтъ.

Тогавъ Князътъ рече: Потрайте още мало дни; защото не съмъ ходилъ отъ скоро на Портата, че като идя, щж се научя, и щж ви сторя хаберъ. А пакъ ако потрѣба арзухалъ, азъ самъ го давамъ на Султанътъ. Но работата ви е улеснена. Така да носите здравье на еснафитѣ.

На 28 отидохъ при Александра, и му приказахъ Князовитѣ отвѣти и Патриковитѣ. Но той рече:

Азъ нѣмамъ благодарностъ да стане църквата на Князовото мѣсто. Вие вижте търговцитѣ и еснафитѣ, да даджтъ до 50000 гр., които да дадемъ, споредъ обѣщанието си, на Евреинтъ.

Азъ: Недаватъ никакой нищо, докль не видѣжтъ началото на тая работа.

А той ми отговори: Толкова трудъ сте направили. — идѣте и до търговцитѣ още веднажъ.

Азъ послушахъ и отидохъ, но тѣ ми казахъ, че нѣматъ вѣра да стане църквата. Каквото, на примѣръ, Гавриилъ Моравеновъ, който ми каза на ухото: Залагвамъ сто камии, че тая работа нѣма да се свърши; за това ние не даваме ухо на тая работа. — Подобно и азъ доказахъ това на Александра.

На 29 Мая, на самъ день Св. Троица, сутрѣнта рано, прѣдъ да отидѣ на църква, дойдохъ двама човѣци: единътъ Хаджи Петъръ, а другиятъ Хаджи — —, Котленци, които ми наговорихъ: Да дойдешъ да отидемъ при Князьтъ, че те вика. Подобно и азъ станехъ, и съ тѣхъ заедно отидохме при Князьтъ. Като си сторихме обичаятъ, проговори Князьтъ:

Толкова пжти дохаждаете, но радостлива вѣсть не ви дадохъ. Сега ви призовахъ да се разговоримъ и да се разумѣемъ. Защото азъ ходихъ на Вис. Порта, и везирътъ ми яви, че ирадѣто забиколило вситѣ калеми, и стигнало до везирътъ; той го одобрилъ, но сега чакатъ само да явимъ мѣстото, че да го запишѣтъ и прѣдаджтъ на Настоятелството.

Азъ: Знаете, че мѣстото е одобрено на Унъ-капанъ; и то е извѣстно на Портата.

Стефанаки: Добрѣ думате на Унъ-капанъ, но тамо не е благословно, защото тамо нѣма Християни, а ирадѣто писува: гдѣто е християнска махала — тамо да бѣде.

Азъ: Вамъ е извѣстно, че него мѣсто купихме и 50000 гр. платка дадохме...

Стефанаки: Азъ за единъ часъ да ви земѣ паритѣ отъ Евреинѣтъ, като какѣ на Султанѣтъ.

Азъ: Ваше Снятелство, добрѣ знаете, че народѣтъ се е рѣшилъ за Унѣ-капанъ, че е близу до търгѣтъ...

Стефанаки: Гдѣто щѣмъ да забикаяме — на долу на гори — но да се трудите за Унѣ-капанското мѣсто, гдѣто има джамия, противно е на политическитѣ закони. Но азъ което сѣмъ турижлъ на умѣтъ си за напиятъ народъ, и което щѣ ви прѣдставиж, — ако има другъ нѣкой да го направи, — азъ да му цѣлунѣ и лѣвата и дѣсната рѣка. Ето азъ, за честь на българскій народъ, посветихъ моятъ на Балата палатъ. Още какво има да кажемъ, като си векилинъ на народѣтъ?

Тогава азъ като му многолѣтствувахъ, рекохъ му:

Знаете добрѣ, Господине мой, че сѣмъ векилинъ отъ страната народна, но имамъ дългъ да испълнѣж, т. е. да имъ евиж.

Стефанаки: Да поздравите вситѣ еснафи отъ моя страна; да имъ явите съ тойзи начинъ: Негова Свѣтлость, Князь Самекки, Г. Богориди, на днешний день, въ който имамъ празникъ, во имя пресвятія Троице, подарихъ и посветихъ домъ мой на българскій народъ, да се въздигне много-желанный храмъ. Но пакъ повтарямъ, ако има нѣкой другъ родолюбецъ да пожертвува такава жъртва за народа си, азъ сѣмъ дълженъ да му се поклониж и пр. Така да възвѣстимъ народу.

Подобно и азъ почнахъ да слѣдвамъ еснафитѣ, да имъ вѣстѣж на Князьтъ благодѣянието. Еснафитѣ се скло-нихъ; но Александръ размѣти нѣколцина, и станяхъ на двѣ страни. Така азъ слѣдвахъ до 12 Юния.

На 13 Юния отидохъ при Патрикѣтъ съ единъ куражъ... и като влѣзохъ та му се поклонихъ, рекохъ му:

Ваше Светѣишество, тая наша работа до кога ще се растака? — Ако ще се свърши, да се свърши, — ако ли не ще, да ни явите днесъ, — т. е. двѣ и двѣ правятъ четирѣ, — такъвъ отвѣтъ искамъ. Защото, ако народътъ ми довърява, ето вече толкозъ години, сега, споредъ тая работа ме искава лжжецъ.

Тогава Патрикътъ се налюти много, та скочи на позѣ съ сърдито лице, и ми рече:

Ба! ази лжжецъ ли съмъ? Мене единъ народъ е избралъ за Патрикъ, и царътъ ми е далъ нипанъ, че ти да ме правинъ лжжецъ! Това го кабулъ ни чинж... И влѣзе въ спалнята си, а азъ го подиряхъ та отидохъ при него и му рекохъ:

Ази не те думамъ лжжецъ, — но народа мене прави лжжъ. Ти недѣи се сърди, защото азъ, като дохождамъ тука, не те карамъ, неволно да идешъ и ни свършиши работата, — а дохождаме както чада при отца своего. Вне, ако отидете и ни свършите работата, ще ви познаваме за отецъ; ако ли немарите, каквото и до сега, тогава и ние си излѣзваме отъ дългътъ, и ще идемъ при истинниятъ си отецъ — Султанъ Абдулъ Меджида; на като си свършимъ работата, тогава никой Българинъ не ще ви познава за отецъ, но само Султана за царъ и за патрикъ да припознаваме. Ето жалбата ми до Султанътъ е готова —: гдѣто го прѣсрѣцинемъ, ще принадлежъ съ жалбата си и съ гласъ ще изговоримъ народното желание. Но послѣ хатъръ да ви не остане. Ние отъ грѣхътъ си излѣзваме. Ето сега ви показахъ всичкото намѣрение на народътъ.

Патрикътъ: Че като дадете на Султанътъ жалба, тие пакъ при мене ще ъ пратѣтъ.

Азъ: Ние като дадемъ на Султанътъ жалба и тя се прати пакъ тука, тогава вне пакъ ъ простирайте, както сега, даже до двѣ години...

Тогава Патрикътъ викна протосингела, кану-огла и писаря и имъ рече: вземете г-на Николча въ протосингел

дните и му докажете, вие, че работата е фтасала, защото азъ веќе неможихъ да му докажъ, че ми се растъжън сърцето . . .

Като ме земахъ въ другата хранина, дума писарьтъ: Азъ написахъ такрирьтъ; — дума капу-огланинътъ: азъ занесохъ такрирьтъ на Портата; ирадето се даде и забиколи калемитъ; но работата се мае колкото за мѣстото; ето това да се опрѣдѣли.

Тогава рекохъ азъ:

Мили и драги ми братя, — помислете, като отъ Августъ 1847 съмъ почнълъ тая работа, иди-ела, иди-ела, ето сега имаме Юний 1849, като ставатъ равно двѣ години . . . и още кждѣ да ходиме?

А капу-огланинътъ рече: Но ето явно ви казахъ, че работата ви се свърши, — само напразно разгнѣвихте Патрикътъ.

Азъ: Патрикътъ само единъ нѣтъ се разгнѣви; а народътъ нашъ като винаги плаче . . ? Пасъ нѣма кой да ни окае!

Тогава рече писарьтъ:

Вие сте плакали, врѣме се минжло. — не гледайте; но работата се свърши — това гледайте. И менѣ бакшишъ да дадете.

На сѣщій день, 13 Юний, отидохъ при Александра и му приказахъ що говори Князьтъ —: че си дари палатътъ на народа българскій, и що говори Патрикътъ —: че работата е фтасала, но да бжде въ християнска махала, и що говори народътъ —: че склоняватъ на Князовото мѣсто.

Тогава Александръ рече: Еснафитъ дохождахъ при мене и казахъ, че не сж благодарни на Балата; за това ти запрѣцавамъ, да не дадете обѣщание на Князьтъ, защото азъ, какъ-какъ да е, ще свършъ работата за еврейското мѣсто.

Азъ: Когато се обѣщавашъ да свършишъ работата за еврейското мѣсто, дай сега 330000 гроша, че тогава да застанемъ крѣпко, да искаме отъ Вис. Порта високо царско повеление и да прѣдставимъ, че мѣстото ни е готово.

Александръ: Да даджтъ еснафитѣ и търговцитѣ, че азъ послѣ ще дамъ.

Азъ: Ти не ли се обѣщава прѣдъ вситѣ еснафи, че отъ никого пари нещешъ, но самъ ще дадешъ единъ милионъ да направимъ църквата? Не ли така се обѣщаваше, когато да ти правимъ книгитѣ? — Сега не трѣбва да давашъ милионъ, но само дай 50000, да дадемъ платката на Евреинтъ, споредъ както се обѣцахме, защото Евреинтъ припира. За сега платката, а за другитѣ да му дадемъ боно съ вадета.

Александръ: Сега азъ не мож да дамъ; но да даджтъ еснафитѣ.

Азъ: Много пжти ви съмъ казалъ, че еснафитѣ сж отъ Томовий родъ: доклѣ не видѣтъ, неповѣруватъ — нити помощ даватъ. Но като да можешъ да земешъ отъ Портата ираде, да го видѣтъ — или отъ Патрикътъ една книга милостинная, че тогава колкото пари искашъ, азъ да ти донесж. Но, безъ ни една бѣлѣжка, никой двѣ пари не дава. А пакъ ако искашъ да ти кажж право: ако и да поиска нѣкой отъ народътъ да даде цара, азъ го възбравямъ, защото азъ съмъ, който ходѣ лично до Князътъ, до Патрикътъ и до народа — двѣ години наредъ; — а че азъ не се увѣрихъ на твоитѣ думи, кадѣ ли народътъ ще повѣрва и помощ ще ти даде!

Александръ: Българетѣ не сж достойни пари на прѣдъ да даджтъ — и църквата имъ Богъ да ѣ прости!

Азъ: Недѣй дума: Богъ да ѣ прости. Защото народътъ като се е сподобилъ съ такъвъ благодѣтеленъ Царъ, колкото църкви поиска, на царски животъ направи. Ето и Н. Сиятелство Князь Богориди, Господъ да му подари леки старини! той отъ истинско родолюбие побуденъ, по-

светява си палатитѣ за да се сбъдне народното желание, което и ще бѣде. Но вие думате: Богъ да ѝ прости...!

Александръ: Тя умрѣ вече. Богъ да ѝ прости! Само жалко твоитѣ трудове двѣ-годишни, които сторихте за народно име.

Азъ: Когато църквата умъртвявате, дай ми тритѣ веклимета, да разнесѣ на еснафитѣ печатитѣ, да имъ ги раздамъ и явиѣ, че църква нѣма вече да диримъ. Подобно на Патрикѣтъ и на Княза да явиѣ за тая случка.

Александръ: Така ще да направите. Но да дойдете подиръ 4 дена, да ви дадемъ печатитѣ.

Азъ: Ти ми дай сега печатитѣ да ги разнесемъ на народа и да имъ явимъ причината, че да се свърши окончателно тая работа, та да се успокоѣ и азъ и да си сѣднѣ на дюкянитѣ, да си гледамъ доходитѣ; защото доста ми е двѣ години да слѣдвамъ тази работа на-пусто. Както знаете, тука е Цариградъ. Человѣкъ за единъ день що потрошава! Кждѣ ли за години!... като, сѣкидневно неможе безъ 3—5 човѣци да водѣ подирѣ си, да имъ заплащамъ изживението, — като пролазямъ Цариградъ на 4-тѣхъ му жглове —: въ зимно врѣме, снѣгъ, дъждъ, калъ, вѣтръ..., а лѣтно врѣме. — по тѣзи неносни горѣщини..! Но тѣзи трудове и тѣзи страдания сѣ на Бога явни и на народа извѣстни. Вситѣ сѣ пожертвувани за име народно. Но дайте ми сега печатитѣ да си отидѣ.

Но Александръ не ги даде, а рече:

Азъ ще ги раздамъ на народѣтъ.

Азъ: Тѣзи печати ти ще ги държишъ... Но тѣ ще сѣ дѣйствителни, ако съмъ азъ свидѣтель; обаче, ако азъ не ги почетѣ, да знаете, че ще сѣ щцото каквото бѣла, празна, непотрѣбна книга. Прощавайте и добро видѣние.

Тогавъ азъ разсѣдихъ, сѣднѣхъ и прочетохъ дѣйствиата си, т. е. рекохъ въ себе си: Азъ отъ начало слѣдвамъ тая работа, ходѣ до Патрикѣтъ, до Князѣтъ и до народѣтъ;

що ми трѣбва да слушамъ нѣкого си! — И така като отворихъ списанието си отъ 1847, отъ Августа, и като прочетохъ всичкитѣ случки, та прѣтеглевахъ на Патрикѣтъ думитѣ, и на Князѣтъ намѣрението, и на народѣтъ желанието, помолихъ се Богу, че отидохъ при Патрикѣтъ за да земжъ най-последенъ отговоръ.

И така отидохъ. При Патрикѣтъ се бѣше събралъ св. Синодъ. Като влѣзохъ и се поклонихъ, сѣднѣхъ на срѣдата, на единъ високъ столъ. Тогава Патрикѣтъ ме попита:

Какво имате, чадо?

Азъ: Ваше Светѣйшество, нѣмамъ друго да Ви кажжъ. — само дойдохъ да Ви попитамъ съ двѣ думи: нашата многожелаема работа, ако ъж приематъ духовнитѣ и гражданскитѣ закони, да бжде; или, ако не ъж приемжтъ, да не бжде. Сега прочее искамъ окончателенъ, последенъ отговоръ.

Патрикѣтъ, като помълчѣ малко, обърнж се къмъ Кизикскій митрополитъ, който му бѣ задумалъ изъ-тихо, по гърцки. Но колкото изъ-тайно и да си казважжъ, все бѣхжъ по-свободни, като знаехжъ, че азъ гърцки язижъ не проумѣвамъ. Кизикскій думаше на Патрикѣтъ, гледайте да се свърши тая работа по-скоро, защото врѣмената не сжъ врѣмена. А Патрикѣтъ му проговори: Не ли чухте, какво рече Ренжъ-ефенди? — да бжде, но въ християнска махала. Но тие искатъ на Унъ-капанъ и се съединили съ Александра... И мѣстото противно и Александръ противенъ. Тамо не става, но въ християнска махала да стане.

Тогава Патрикѣтъ се възви къмъ мене и рече:

Чадо, да ти дадемъ последенъ отговоръ. Ето отъ двестъ да видите и купите мѣсто въ християнска махала, пакъ да ми сторите хаберъ, и, вжтрѣ въ петъ дни, ако ви не дадемъ ферманѣтъ, тогава да ме имате за най-доленъ човѣкъ. Богъ ми е вѣренъ, че отъ чисто сърце ви говоржжъ.

Тогавъа отговори Кесарийскій :

Ето и Княза дава си кжщата на Балата. И нея да земете, най-добрѣ ще сторите.

Азъ : Ето повѣрвахъ и азъ, че ми дадохте отвѣтъ съ чисто сърце. Подобно и азъ щѣ прѣдставиж на народа съжитѣ отвѣти, че които избержтъ тие да бжджтъ, т. е. или да работимъ, или да се оставимъ.

И като се поклонихъ, излѣзохъ та калесахъ еснафитѣ, за да се събержтъ на 17 юния, да се разговоримъ и рѣшимъ работата. Слѣдвахъ до 17.

На 17 юния, като събрахъ еснафитѣ въ бахчата, до 66 души, починжхъ да имъ казвамъ историята отъ начало до край, т. е. работата гдѣ е, всичката, по слѣдующото :

Мили братя мои, вие мене като ме сторихте векилъ и ми дадохте пълновластие да дѣйствувамъ лично, колкото се вие надѣхте, азъ и отъ силата си по-вече слѣдвахъ по работата. Но като нѣмаме нѣкоя арка, мжчно става. Ето сега да слушате добрѣ. Познавате Княза Самски, който е нашъ Българинъ и, по ревностъ отеческа подарява ни патитѣ си на Балата, за да си въздигнемъ тамо църквата. А и за друго, той като е съ насъ, голѣма помощ и олеснение ще да видимъ отъ него, — отъ къмъ Портата и отъ къмъ великата църква. На Портата, първъ членъ той : на вел. църква, милетъ-башия той е ; — роденъ въ алканскитѣ поли, въ Котелъ, достигнжлъ е той стара възраст ; той е получилъ венчикѣ граждански награждения, но сега ще оградн и душевнитѣ, т. е. сега той, ато помогне намъ да си съградимъ многожелаемата църква, ще получи и награждението душевно, което е явно и вситѣ, — освѣнъ другитѣ вече добрини, които сж тайни. Казвамъ ви, добрѣ да разсжждавате думитѣ ни и да ни дадете отвѣтъ. Защото днесъ е врѣмето, да си испълнимъ общото наше желание ; днесъ е врѣмето, да си съградимъ нашия български народъ църква, каквато не е била

отъ создания Царь-града; днесъ е врѣмето, да се появимъ и ние Българетѣ въ Цариградъ прѣдъ другитѣ народи. т. е. каквото 72 языка, които се намѣрватъ въ Цариградъ; днесъ е врѣмето, да положимъ началото, да приемемъ отъ далото на духовно и гражданско поприще; днесъ е врѣмето да познае Царьтъ, че има толкавъ, вѣренъ и знаещъ народъ българскій; днесъ е врѣмето да речемъ: Т Господе Боже, Султана нашего възможн, и той днесъ намъ да помѣже, и раetskитѣ ни правдини да изложи!

Тогава народътъ ржцѣ въсплеснахъ и съ радостъ изговори хъ: Тебе Боже славимъ, и Султана нашего хвалимъ и Княза благодаримъ зарадъ жертвата му! Да бже създанието църковно на Князовитѣ палати! Той намъ подари царствѣ земно, Богъ да подари нему царство небесно и блаженство безконечно! Така да занесете смиренно поклонение отъ наша народна страна Князу и отцу нашему! Да пристопи той отечески, по-скоро да би видѣли и изпълнено нашето горѣщо желание. — И така като се рѣши тази работа отидохъ при Александра, и му евихъ: Г. Александре, ти искашъ да положишъ църквата въ гробъ и думашъ: Богъ да ѣ прости. Обаче народътъ иска да ѣ воскресн, и така ме задължихъ да прѣдамъ благодарността имъ Князу, та да се почне това свещенно дѣло. Но азъ дойдохъ да ви позовъ да отидемъ заедно при Княза, та да му дадемъ одобрение и рѣшение на работата, та да с турни на дѣйствителенъ успѣхъ.

Но той, като не му бѣше угодно това рѣшение, не ми даде никакъвъ отвѣтъ и си останѣ въ дълбоки мисли.

На 18 юния земахъ двама души съ себе и отидохъ на Арнаутъ-къой, при Князьтъ. Като му се поклонихъ, начиняхъ да му излагамъ, какво направихъ на 17 число, съ борьтъ отъ еснафитѣ, какъ много се благодарихъ и прѣмного многолѣтствувахъ Султана и Н. Сиятелство. Най-послѣ притурихъ: За венчката работа отъ Васъ се напѣ-

ваме да ѝ свършите похвално, и за народно име още да се потрудите.

Тогава отговори Князьтъ:

Е чадо, Богъ ми е вѣренъ, че чвѣрето намѣрение, отъ чисто сърце, съмъ положилъ щото похвално и честно да се извърши това горѣщо народно желание; но вне да работите, колкото можете; да намѣрите попове, които да сж готови и достойни, та слѣдъ три дни да слѣзѣ на конакътъ; — пакъ ти да калесашъ еснафитѣ, т. е. прѣдставителитѣ да додѣтъ, че да се разговоримъ.

Слѣдъ това притури:

Има единъ человекъ, Българинъ, ако го знаете, Тома Абаджи-башиятъ; той е достоинъ человекъ; да вземете и него въ обществото, защото е достоинъ человекъ. Така да поздравите вситѣ еснафи. Азъ щѣ дойдѣ на 22 число; да се намѣрите тамо на конакътъ.

Подобно и азъ, като му се поклонихъ, отидохме си съ голѣмо благодарение; възвѣстихъ всичко на рофетитѣ и събрахъ епитропитѣ.

На 22 юния дойде Князьтъ съ Кесарийскій митрополитъ въ конакътъ на Балата, гдѣто бѣхъ вече събралъ епитропитѣ. И рече Беятъ:

Ето сега се изпълни желанието на нашитѣ Българе. Но само да благодарите на Бога и да се молите за Султановий животъ. Да направимъ параклисъ въ гевгиртъ, и ще получите щото желаете.

Тогава рече Кесарийскій:

Гдѣ ви е кондиката?

Тогава азъ извадихъ кондиката новата, но прѣдисложението ѝ бѣше написано особно. Тогава рече Князьтъ:

Колкото за палатитѣ си що ги подарихъ, тѣхъ ще преминемъ върху стопанството на еснафитѣ; а на кондиката щѣ напишемъ още особна помощъ. Колкото за самата кондика, да дойдемъ зарана самичкъ на Арнаутъ-кьой:

имамъ да ти дамъ единъ планъ за надписътъ на кондиката.

Като си отиде Князътъ, ние споредъ дължността си посвѣтвахме се колкото за потвърждението на работитѣ си, и се съгласихме еднотупно.

На 23 отидохъ при Князътъ, който ми рече:

Азъ разгледахъ прѣдисловието на кондиката, но ми се видѣ като неблагословнио написана. За това да додите на 25, за да ви дадемъ другъ планъ за написване. Обаче вие да се пригответе да поемнеме работата сигурно. Ето азъ щѣ пратиж за Хаджи Стефана калфа, за да дойде и да се разговоримъ, та да видимъ съ кой начинъ да направимъ, по настоящемъ, единъ параклисъ на гевгирѣтъ, който да се нарече — споредъ гражданскитѣ закони — „папазъ-еви“, а че послѣ да слѣдваме великата църква.

Подобно и азъ, като му многолѣтствувахъ, отидохъ си.

На 24 отидохъ при Патрикѣтъ и му прѣставихъ случкитѣ, за всичко що направихъ, отъ какъ бѣхъ зетъ послѣдний му отговоръ. Той ме благослови и ми рече:

Ето, чадо, видѣ ли сега, какъ се свърши работата ви лесно? Гдѣ ви останахъ вашитѣ неразсѣдни думи, щото ги думайте: че „Царѣтъ дава, а вие не давате“?...

Азъ: Слугитѣ винаги съгрѣшаватъ, а господаритѣ прощаватъ.

Патрикѣтъ: Богъ да прости! Но вие да видите и си съставите Епитропия, за да почнете да дѣйствувате, защото работата ви прѣтасва; при това да направите и се устронте споредъ законитѣ, които ще ви дадемъ да ги потвърдите.

Азъ си отидохъ.

На 25 Юния прати Князътъ вѣстъ, да отидѣ. Като отидохъ заварихъ и г. Тома. Тогава Князътъ рече:

Да отидете и намѣрите хаджи Стефана Калфа, ко-
мучо да кажете да дойде при мене, да се разговоримъ за

параклисътъ, съ кой начинъ да го направимъ. Като свършихте това, да отидете при Кесарийский, когото съмъ сторилъ Епитропъ отъ моя страна, и да му занесете Настоятелството, което да подпише Патрикътъ.

Подобно и ние станяхме съ киръ-Тома, отидохме на зариханата и намѣрихме Хаджи Стефана, комуто доставихме, защо го вика Князътъ. Той се обѣща да иде.

Отидохме съ г. Тома при Кесарийский и му прѣдставихме Князовитѣ заповѣди. Тогава рече Кесарийский:

Да съберете прѣстоятелитѣ, за да ги познаѣ и заведѣ при Патрикътъ, за да ги напише и одобри той.

Подобно и азъ почнахъ да слѣдѣхъ еснафитѣ, та имъ прѣдставихъ случката отъ Князова страна, и рѣшението на работата, и заповѣдта за Епитропията. Слѣдвахъ до 2 Юлия.

На 3 Юлия събрахме се вситѣ настоятели и отидохме при Кесарийский. А прѣдизбрахме за параклисътъ: да се посвети на Св. Стефана. Отъ тамъ отидохме при Патрикътъ, да ни благослови и да ни запише имената. Като свършихме това, Патрикътъ рече:

Ще да направимъ една книга, която ще да съдържа законитѣ мѣжду Вел. Църква и българската, която да потвърдите. Че тогава да почнемъ да вършимъ работата.

Отъ 3 до 6 Юлия всѣкидневно бѣхме на патриханата; а като списахме законнитѣ книги и ги прѣведохме на български, прочетохме ги и видѣхме, че иматъ нѣкои разуми, които не бѣхъ приятни. Споредъ това рѣшихме да съставимъ съборъ на ново-българската кѣща. И така почнахъ да слѣдвамъ и да призовавамъ рофетитѣ и търговцитѣ на събрание, — до 9 Юлия.

На 10 Юлия, като се събрахъ рофети и търговци, позвахме и Александра; и като имъ прѣдставихме книгитѣ

отъ патриханата, прочетохъ ги; но и тие не приемахъ тѣзи разуми, що ги имаше вътрѣ. И така съ общо се отреди, да не правимъ сега закони за църквата, но като се направи църквата, тогава да се направятъ законни книги: а сега, да се направятъ само книгитѣ за Настоятелството, които да се разнесжатъ по еснафитѣ и да се подпишатъ споредъ общата мисль. Така се рѣши, да напише книгитѣ Александровтъ писарь. А като ги написахъ, поехъ ги азъ, за да ги напечѣтижъ отъ рофетитѣ съ общитѣ печѣти. Но азъ като зехъ книгитѣ, — Съборътъ бѣше се вече разпърснжлъ —, и като ги прочетохъ, — какво да видя! — то съвсѣмъ напроотивъ писано, съ измама къмъ цѣлий Съборъ! т. е. Съборътъ бѣ рѣшилъ да се напишатъ имената на Прѣдстоятелитѣ, — а Александровиятъ писарь написалъ, че „съборно се разсудило, щото Александръ да е първий вождъ“ на тази работа, — а на епитропитѣ имената нѣма вътрѣ, споредъ както бѣ рѣшилъ Съборътъ... Тогава азъ, безъ да печѣтижъ писмата, почнахъ да слѣдвамъ до търговци и по рофети, т. е. да ги питамъ: въ Съборътъ какво се рѣши? не ли да се напишатъ писмата? — А тие ми отговарятъ: — писмата ще станжтъ подтверждение на Настоятелството. Тогава имъ казвамъ, че писмата не пишжтъ подтверждението на епитропитѣ, а пишжтъ Александра вождъ на тая работа. Тогава почнахъ и търговци и еснафи да се удивляватъ на Александровитѣ ласкателства, защото се помжчи да върже очитѣ и ушитѣ на 170 лица, отъ които бѣше съставенъ Съборътъ.

Слѣдвахъ до 14 Юлия, и се рѣши да напишемъ други писма.

На 15 отидохме да му явимъ причината (не на Князьтъ ли? *Прѣписващтъ*).

На 16 иддохме до Кесарийскій, и му евихме, какъ тѣзи книги не се приехъ отъ народътъ, но че други ще да спиемъ. А Кесарийскій рече;

Твърдѣ добръ. Обаче като ги спишете, да ми ги явите.

На 17 Юлия написахме два подобни записа т. е. великимета за общо-избраното Настоятелство, и почнахъ да слѣдвамъ рофетитѣ за да ги подписвамъ. Слѣдвахъ до 8 Августа.

Но на 25 и на 27 Юлия ходихъ до Князьтъ.

И на 3 и 6 Авг. ходихъ до Князьтъ.

Край.

СТИХОТВОРЕНИЯ.

НАШИТЪ ДЪДИ

(Боянъ магѣсникътъ, Попъ Богумилъ).

Отъ автора на *Suspiria de Profundis*.

(Продължение отъ кн. X.).

II.

„ПОПЪ БОГУМИЛЪ“ (ПСАЛМИ И ПРИТЧИ).

Къмъ читателетѣ.

Въ избора на единъ планъ за *Нашитѣ Дѣди*, намъ се видѣ твърдѣ ухъсто да прѣдставимъ свѣтлѣйшитѣ и високославни лица на *Бояна* и *Богумила* въ нѣколко исторически *Баллади*. Но ако фантастическия ликъ на Бояна Магесника може да се характеризира въ вишеречената поетическа форма, — за строгата и апкалиптическа личностъ на Попъ Богумила сж нуждни по-широки кадри. Ние пакъ-нихме слѣдователно планътъ си и се опитахме да очъртаемъ, въ цѣль единъ релгимни и притчи, вѣроучението и пастирската въсторженностъ на знаменития български първосвещеникъ и реформаторъ.

X.

Господину Петру Генчеву, посвещавамъ настоящитѣ страници. — X.

I.

О ти, когото никой не смѣй да славослови,
Ти който безъ Олтарь си, и безъ жреци и волхви,

Сатанъ, о Духъ нечистий,
На мойтъ окаянства творецъ единственъ ти си!

О Царю на ношитѣ, Владѣтелю подземний,
О ти, на всѣко слънце съперниче всевѣчный,

Сатанъ, о Духъ нечистий,
На мойтъ окаянства творецъ единственъ ти си!

Ти който горделиво отказа да слугувашъ,
И противъ Бога всички злотворници бунтувашъ,

Сатанъ, о Духъ нечистий,
На мойтъ окаяинства единственъ творецъ ти си!

О ти, комуто ликътъ съ дѣвически черти е,
Ти който викашъ блудний при тебе да се крие,

Сатанъ, о Духъ нечистий,
На мойтъ окаяинства единственъ творецъ ти си!

Ти който буйни страсти полагашъ ни въ сърцето,
И послѣ съ грозни бръчки чъртаешъ на лицето,

Сатанъ, о Духъ нечистий,
На мойтъ окаяинства единственъ творецъ ти си!

Ти който украшавашъ долините съ цвѣтята,
И тигърски въздишки истъргвашъ отъ жената,

Сатанъ, о Духъ нечистий,
На мойтъ окаяинства творецъ единственъ ти си!

Ти който нови сласти отъ часъ на часъ създавашъ,
На лепричавий даже осмивка сладка давашъ,

Сатанъ, о Духъ нечистий,
На мойтъ окаяинства творецъ единственъ ти си!

Ти който пѣешъ гимни за своя честь и слава,
Прѣдъ тебъ когато грѣшникъ обезоръженъ пада,

Сатанъ, о Духъ нечистий,
На мойтъ окаяинства единственъ творецъ ти си!

Ти който давашъ знание за злото и доброто,
Къмъ всичко забранено привличашъ ни окото,

Сатанъ, о Духъ нечистий,
На мойтъ окаяинства единственъ творецъ ти си!

Ти който само дебнишъ минута за побѣда,
Мислителтъ когато челото си навежда,

Сатанъ, о Духъ нечистий,
На мойтъ окаяинства единственъ творецъ ти си!

Ти който ни обаждашъ въ кои гори далечни
Създателятъ заровилъ е камъни безцѣнни,

Сатанъ, о Духъ нечистий,
 На мойтъ окаянства единственъ творецъ ти си!
 Ти който миренъ погледъ на всѣкий влѣхва давашъ,
 Догдѣто падне мъртъвъ въ всегда го придружавашъ,

Сатанъ, о Духъ нечистий,
 На мойтъ окаянства единственъ творецъ ти си!
 Ти който съ було тайно, прѣдъ наш'тъ слаби ноги,
 Закривашъ всички бездни и пропасти дълбоки,

Сатанъ, о Духъ нечистий,
 На мойтъ окаянства творецъ единственъ ти си!
 Ти който, за да може да се потяпква слабий,
 Тиранина научи оръжия да прави,

Сатанъ, о Духъ нечистий,
 На мойтъ окаянства творецъ единственъ ти си!

* *

Проклинамъ те, о Демонъ, и тамо въ небесата,
 Кждѣто си царувалъ, щастливъ и горделивъ,
 И тука на земята, и въ дъното на Ада,
 Кждѣто мълчеливо мечтаешъ, зълъ и дивъ!

II.

Сега вече разбирамъ, че нашитѣ мисли
 Сж суетни сѣнки и праздни мечти,
 Че въ Тебе се сливатъ свѣтовнитѣ сили,
 Че Пръвъ и Послѣденъ, о Боже, си Ти!

Сега вече разбирамъ, че наш'тъ надѣжди,
 Че нашитѣ земни дѣла и борби,
 Че наш'та Наука, че наш'тъ побѣди,
 Прѣдъ Твойто величье сж прахъ и тъми!

Че Ти само, Творче, създавашъ, владѣешъ,
 На сѣкоя тайна знашъ извора гдѣ-й,
 Че възънъ отъ Врѣмето Ти само живѣешъ,
 Че мощното Слънце за Тебъ само грѣй!

Че всичко за Тебъ е, понеже отъ Тебъ е,
 Че Ти само билъ си, ще бѣдешъ, и си

Духътъ на Душитѣ и на Свѣтоветѣ,
Че всѣкой лучъ иде отъ Твойтѣ зари!

Разбирамъ, о Творче, ний колко сме малки
Въ безкрайний Миръ видимъ, въ невидимий свѣтъ,
Разбирамъ, че наш'тѣ сѣдбини сж кратки,
Че Ти си Всевѣченъ, Всемждъръ, Всесвѣтъ!

Кат' слабичка вѣтва чловѣкъ се привива,
Когато безъ Тебе въ живота върви,
Безъ Тебе свѣтътъ е безплодна пустиня,
И днитѣ безъ Тебе за насъ сж ноци!

Когато се смѣси въ свѣтовната гимна
Плачътъ на чловѣка, тогазъ, Творче мой,
Върху му Ти щедро простирашъ дѣсница
И давашъ му щастѣе, утѣха, покой!

* *

Ти си Този що прощава,
Ти си Господъ, Ти си Богъ,
Ти си Този що наказва, —
Богъ Всеблагъ, и Господъ строгъ!

Ти си Този все що може,
Ти си този все що знай,
Всички сили въ Тебъ сж, Боже,
Само Твоята воля трай!

Ти си Този вредъ що глѣда,
Въ сѣщий мигъ си навсѣдѣ,
Безпрѣдѣлната Вселенна
Е подъ Столтътъ Ти зрѣнце!

Ти Баца си на бацитѣ,
И на всѣкий духъ ерѣда,
Небесата и звѣздитѣ
Плодъ на твоята сж ржка!

Бжджщността Ти обръщашъ
Въ минжло и въ старини,
Творче мой, и Ти разгрѣщашъ
Книгата на вси Сѣдби!

* *

Къмъ Тебе прибѣгвамъ, и въ Тебъ се надѣвамъ,
 Принасямъ Ти въ жертва
 Въ душата си сичко каквото намѣрвамъ
 Достойно за Тебя!

И Тебъ исповѣдамъ, и Тебъ само пѣхъ
 Господни Псалми,
 И Тебе ще славя, и въ Тебъ ще живѣя,
 Отче мой добрый!

И всѣка въздишка изъ мойта утроба
 Ще бже Молитва,
 Догдѣто день доде, о Блаже, прѣзъ гроба
 До Тебе да стигна!

* *

Прѣдпазвай ме, Творче, отъ слѣпи сажденья,
 Отъ луди мечти,
 Прѣдпазвай ме, Боже, отъ лоши видѣнья,
 Отъ Духове зли!

Когато навещавамъ лице подъ товара
 На тежката скърбъ,
 Когато нещастье кат' молния пада
 На слабий ми гърбъ,

Умътъ ми когато се спрѣ върху Злото
 И пита защо е създадено то,
 Когато въ съблазни ми пада окото
 И търси да гледа прѣзъ твоего око,

Когато оплаквамъ чловѣшката слабостъ,
 Чловѣшкитѣ язви и горчевини, —
 И питамъ що станѣ блаженната родостъ
 На наш'тѣ бащи,

Когато поглеждамъ надирѣ, и виждамъ
 Изгубений Рай,
 Блаженството търся навредъ, и разбирамъ,
 Че всичко минува, че нищо не трай,
 Прѣдпазвай ме, Спасе, отъ слѣпи сажденья
 Отъ луди мечти,
 Прѣдпазвай ме, Творче, отъ лоши видѣнья.
 Отъ Духови зли!

III.

Притчи.

Свѣтътъ — отворена е книга,
И всѣкой може да успѣе
По нѣщо въ нея да прочита,
И нѣщичко да разумѣе . .

Но онзи впълно я разбира,
Добрѣ да я тълкува знай, —
Неявни знаци който вижда
На всѣкий листъ, отъ край до край..

Не стига само да прочиташъ, —
И слѣпий знае да чете:
Учи се думи да намирашъ
Мѣжду самитѣ редовце . . .

Чети наопако въ сърдцата,
Избрѣщай буквитѣ, рови; —
Търси онуй което бѣга,
Отъ голий погледъ се бои . .

И съ прѣстъ похващай всѣко дѣло,
Разглеждай всѣка речъ на свѣщъ,
Търси срамътъ на всѣко чело
И сѣнката задъ всѣка вещь . . .

* * *

Жената ражда челоуѣка, —
Но да ли тя го ражда голъ?
О, да ли всѣка майка тежка
Съзнава свойта страшна ролъ?

Жената дава плѣтъ и кости
На отрока новорожденъ, —
Но той всегда съ себе носи
Сждбата си на бѣлий день . . .

И както сѣнката ни ходи,
Кждѣто идимъ, подиръ насъ,
Сждбата ни така на гони,
Отъ първий ни до дирний часъ! . .

* * *

Спи спокойно, отрокъ милый,
Юнецъ още нероденъ,
Спи всевъчно въ мойтъ сили,
Спи, о духъ невъплотенъ!

Земна форма, видъ вещественъ,
Сж вериги, чадо мой,
Спи въ незнайний миръ божественъ,
Въ непрѣкъсваний покой!

Кръвъ и плътъ, обемъ, пространство,
Черъ затворъ сж, тежъкъ мракъ,
Врѣменното е злощастно —
Спи въ баща си, ангелъ благъ!

Спи въ сърцето ми, въ умътъ ми,
Спи въ гърдитъ ми до край,
Живитъ сж, чадо, смъртни,
Нищо въ живий свѣтъ не трай!

До-ще часъ и ще огаснатъ
Въ менъ умътъ и мисълта, —
Нерожденнитъ не падатъ
Никога въ таквазъ тъма!..

* * *

Чловѣшкий умъ и воля трѣба
На здрава почва да допржтъ,
За да въздигнатъ трайна сграда,
И бжджще да създаджтъ.

И нѣма ли подобна почва, —
Безплоденъ е чловѣшкий духъ,
И всѣка сила е безплодна,
— Чловѣкъ е корень гнилъ и сухъ!

Бащи, дѣца, гответе почва,
И расчистете навсждѣ,
Защото ново врѣме почна,
И трѣба вече да се сѣй!..

* * *

Безстрашенъ, тихъ и хладнокръвенъ,
 Върви по пътя си, върви,
 И съ свѣтска опитностъ изпълненъ
 Лицето право си носи.

Бжди мравка невъзмутима,
 Бжди орелъ неустрашимъ,
 Бжди пчела неуморима,
 — И пакъ си спомняй че си димъ!

Припомняй си че си явление
 Минутно въ безконечний вѣкъ, —
 И всѣкога търси спасенье
 Въ мисълта че си чловѣкъ!

* * *

Злината и Срамътъ пктувахъ съдружно.
 Срамътъ, лѣнивъ и слабъ, и малко нѣщо хромъ,
 Поспираше се вредъ, попъшкваше си глухо,
 Запитваше дали наблизо има домъ.

Но бърза кат' стрѣла и пѣргава, Злината
 Започна да ругай злощастний си другаръ,
 Остави го — подиръ като му ваѣ нѣщата,
 И се подпжти къмъ не знаѣ кой пазаръ ..

Тогази бѣдний Срамъ, отчаянъ, босъ, безъ дрѣха,
 На чуждо мѣсто, самъ, повлече се назадъ;
 Но Добрината го случайно негдѣ срѣщна,
 Подаде му ржка, прибра го като братъ.

IV.

Духътъ на доброто.

Триста вѣка те прислѣдвамъ,
 Триста вѣка те зовъ,
 И лицето си навеждамъ
 Къмъ безмолвната земя,

Триста вѣка славословъ
 Твойто име навсѣдъ,

И всегда безъ тебе ходѣхъ
Подъ безмолвното небе,

Гдѣ си, о Добро, кждѣ си?
Срѣдъ чловѣшкитѣ мечти,
Гдѣ сж твойтѣ тайни вѣчни,
Твойтѣ вѣчни свѣтлинѣи?.

Твоя гласъ да чуѣхъ искамъ,
Тебѣ да срѣщнахъ и съзрѣхъ,
О Добро! Кѣмъ тебѣ тичамъ,
Тебѣ всегда боготворѣхъ!

Върху всѣкоя Голгота,
Всѣкий страждущъ мченикъ
Ми говори и припомва
Сѣ за Тебѣ, о Духъ Великъ!

Духътѣ на Доброто викатъ
Всѣ левитѣ и пѣвци,
И ржцѣтъ си повдигатѣ
Кѣмъ небеснитѣ зарѣ!

Чакамъ, чакамъ триста вѣка,
Днесъ както на първий день,
Но до тоя часъ те нѣма,
Бѣгашъ, бѣгашъ ти прѣдъ менъ!

Триста вѣка колѣничамъ
Въ твоя храмъ благословенъ,
Въ тебѣ да се пречистѣхъ искамъ,
Днесъ както на първий день!

*

Тѣй мълви, и тѣй въздиша
Бѣдний чловѣшки родъ,
И подиръ Доброто тича,
Съ бързъ и непреривенъ ходъ.

И до дирнята въздишка,
На послѣдний чловѣкъ,
Тѣй всегда ще се изнизва
Всѣкий вѣкъ слѣдъ всѣкий вѣкъ. .

I.

МАЙСКАТА ЦАРИЦА.¹⁾

(Преводъ отъ Английски).

Събуди ме рано, мамо,
 Раничко ме разбуди,
 Сутра ще за мен' да бжде
 Най-честитъ и веселъ день.
 Азъ го чакамъ с' нетърпѣнье,
 Щешъ ли ме повѣрва ти,
 Мойтъ дружки Май Царица
 Сутра мене щжтъ избра.

Казватъ има много мѡми
 Тукъ по нашитъ страни,
 Съ вити вѣжди, черни очи,
 Съ хубость пѣжна — красоти;
 Но нѣмало хубавица
 Друга втора кат' Алица,
 Та за туй на Май Царица
 Сутра мене щжтъ избра.

Събуди ме, разбуди ме,
 Азъ дълбоко спж, ти знашъ;
 Рано трѣбва ми да станж,
 Цвѣтъе да си наберж
 И отъ цвѣтъе буйни китки
 И вѣнци да оплетж,
 Че другарки Май Царица
 Сутра мене щжтъ избра.

Като идехъ отъ разходка,
 Видѣхъ Робинъ, че стоп
 Тамъ умисленъ при рѣката
 Подъ елховото дърво.

¹⁾ Отъ Английский поетъ Алфредъ Тенисънъ. Това стихотворение се счита едно отъ най-хубавитѣ му. То е въ три части: Майската Царица, прѣдъ Новата Година и Край или по-добрѣ Прѣдъ Смъртъта. На Български съществува прѣводътъ само на двѣтъ първи части отъ И. Вазова, който го е прѣвелъ ритмовано отъ Руски прѣводъ.

Вчера азъ го стрѣлихъ с' погледъ,
 Той за туй ще е мечталъ,
 Каква радостъ! Май Царица
 Сутра мене щѣтъ избра.

Минжъ тичишкомъ край него,
 Бѣхъ все въ бѣло облѣкло,
 Гореска нѣкой самодива
 Той на вѣрно ме'й сторилъ;
 Азъ му нищо непродумахъ,
 С'зло съмъ, казватъ ми, сърдце,
 Все едно — на Май Царица
 Сутра мене щѣтъ избра.

Казватъ, той ме страстно любн
 Нека бжде — мен' що е?
 Има толкозъ други момци
 Нѣкой пакъ ще мене зе.
 Ази никакъ се не грижжъ,
 Хубава съмъ и добра,
 Та за туй на Май Царица
 Сутра мене щѣтъ избра.

И отъ вси страни ще дождѣтъ
 Отборъ момци и момн,
 Да празнуватъ този празникъ —
 Майски день на пролѣтъта;
 Искамъ, мамо, ти да бждешъ
 С' Еффа, моята сестра,
 Гдѣ другарки Май Царица
 Сутра мене щѣтъ избра.

Тамъ зелената морава
 И храстливитѣ хълми
 Диво цвѣтъе окрашава,
 И зефирътъ на вълми
 Благовонна мерпъ сладка
 Вредомъ праща в' въздухъ чистъ,
 Гдѣ другарки Май Царица
 Сутра мене щѣтъ избра.

Тихий вѣтръ по полето
 Вѣй, развѣва въ нощъ трѣви,

Свѣтло свѣтятъ по небето
 Хиляди безъ брой звѣзди;
 Ясенъ день ще бжде заранъ
 Хубавъ, веселъ и красивъ,
 Въ който, мамо, Май Царица
 Сутра мене щжтъ избра.

Цѣлата долина, мамо,
 С' цвѣтъ, зелено ще блѣсти,
 И рѣкичката сребрива
 Тихо ще тече, шуми;
 Всичко весело ще бжде —
 И долина и гора —
 Тамо гдѣто Май Царица
 Сутра мене щжтъ избра.

Събуди ме рано, мамо,
 Раничко ме разбуди,
 Сутра ще за мен' да бжде
 Най-честитъ и веселъ день.
 Азъ го чакамъ с' нетърпѣнье,
 Щешъ ли ме повѣрва ти,
 Мойтъ дружки Май Царица
 Сутра мене щжтъ избра.

II.

ПРѢДЪ НОВАТА ГОДИНА.

Събуди ме сутра, мамо,
 Раничко ме разбуди,
 Искамъ слънчице да видя,
 Какъ изгрѣва на Василь,
 Какъ земята освѣтлѣва
 За послѣденъ може пжтъ,
 Че тогазъ да ме заровятъ
 Въ тъменъ, хладенъ, черенъ гробъ.

Видѣхъ слънце какъ залѣзе .
 Този вечеръ задъ гори,
 То остави въ мракъ слѣдъ себе
 Дни, години — вси злати!

Нова е година утрѣ,
 Но не ще да могъ вече
 Цвѣте росно по полето,
 Листъ да виджъ отдалечъ.

Помнишъ, помнишъ, мила мамо,
 Миналиятъ мѣсецъ Май,
 Какъ подъ глогътъ ме избрахъ
 И с'вѣнци отъ свѣтълъ цвѣтъ
 Май Царица увѣнчахъ?
 Какъ блѣдавата луна,
 Га на Истокъ се подаде,
 Насъ завари на хорó?

Нѣма вече цвѣтъ по поле,
 На прозорци паднахъ ледъ;
 Слънце пакъ догдѣ изгрѣе
 И стопи снѣгътъ на вредъ,
 Доръ кокиче бѣло цѣвне,
 Жива искамъ в'този свѣтъ
 Азъ да бждъ, че тогава
 Нека склопятъ се очи.

Гаргитъ ще грачатъ, мамо,
 На високитъ ѣлхи,
 Чучулигитъ ще срѣщатъ
 Слънце ярко в'висоти,
 Лѣстовички пакъ ще доджъ
 Га настанжъ ясни дни; —
 Но, горкана! въ гробъ тогази
 Мойто тѣло ще лежи.

Доръ клепало не запѣло
 В'сутринната тишина;
 Мамо, дори в'цѣло село
 Всичко още сладко спи, —
 Щомъ си слънцето изгрѣе
 Рано в'ранни ми зори,
 То на моя гробъ ще кръста
 Най-напрѣдъ да позлати.

Га цвѣтъята пакъ си цвѣнжъ
 В'пролѣтнитъ свѣтли дни,

Нѣма, мамо, да ме видишъ
Вечеръ в'гивдави поля,
Гдѣ луната се усмива
Надъ води, гори, листѣ,
Вѣтръ хладенъ гдѣ приспива
Всичко буйно що расте.

Мамо, молж, ископайте,
Моя гробъ студенъ, дълбокъ,
И ме в'него закопайте
Тамо подъ трънливий глогъ.
Идвай, идвай често, мамо,
Мойтѣ кости гдѣ лежатъ,
Азъ ще чувамъ твойтѣ стѣпки,
Щомъ до гробътъ приближатъ.

Азъ съмъ била своенравна,
Майко мила, ти прости,
И, прѣди да си отидж,
Сладичко ме цалунни.
Ти ще тжжишъ, ти ще плачешъ,
Но недѣй се кахжри,
Имашъ друго мило чадо,
Него нѣжно ти люби.

Ако мож пакъ ще додж
Твойто либаво лице
Да поглеждамъ; но ти, майко,
Нѣма чуешъ моя гласъ,
И, макаръ далечъ у в'гроба,
Честичко ще съмъ при тебъ,
И ще чувамъ всяка дума
Що на мене ти речешъ.

Лека ноцъ, мамо! И когато
Вѣчно кажж лека ноцъ,
И когато менъ изъ прага
На носило изнесжтъ,
Не оставай Еффа, мамо,
Моя гробъ да приближи,
Доръ трѣвица не порастне,
Цвѣтъе цѣвне надъ грѣди.

Нѣма вече у в'градина
 Да копаж, да садж;
 Но речи на Еффа, мамо,
 Га ма вече нѣма тукъ,
 Нека тя реди, копае —
 Нека спомня все за мен',
 Га полива жълта ружа,
 Бѣлъ трандафелъ, карамфилъ.

Лека нощъ, мамо, лека нощъ!
 Сутра раничко стани;
 Цѣла нощъ лежж азъ буднж
 Но задрѣмвамъ си в'зори,
 Искамъ слѣнчице да видж
 Какъ изгрѣва на Василъ —
 Събуди ме рано, мамо,
 Раничко ме разбуди.

III.

К Р А Й.

Мислехъ, вѣрвахъ, че до сега
 Щехъ да бждж мъртва в'гробъ,
 Ето жива съмъ и чювамъ
 В'поле агнето катъ блѣй.
 Колко тжжно мене бѣше
 Рано, помнж, на Василъ
 Да умрж прѣди кокиче —
 Тъменуга днесъ цвѣти.

Тъменуго, тъменужке,
 Колко сладостна си ти!
 Но за мене що немож
 Да се дигнж отъ легло,
 По е сладъкъ гласъ на агне,
 По е сладъкъ пѣстрий цвѣтъ,
 По е сладка вредъ земята
 Най е сладка, о, смъртьта.

Най-напрѣдъ ми бѣше мжчно
 Да оставж този свѣтъ,

А сега ми'й двойно мжчно
 Да останж още тукъ.
 Воля божья, нека бжде
 Скоро до ще моя редъ,
 Наший попъ при мен' дохожда
 И ми чете с'тжженъ гласъ.

. . . . .
 Азъ не чухъ да вие куче,
 Ни тржбата на смъртъта;
 Не, по-сладкъ гласъ то бѣше
 Чухъ в'нощъта прѣди зори;
 Но, ела при мене, мамо,
 Дай, ржката ми хвани,
 Нека Еффа сѣдне тука,
 Азъ ще ви раскажж все.

Бѣше сутринъ, в'Мартъ сурова,
 Чухъ на ангели гласътъ,
 Тѣкмо г'а луната блѣдна
 Тамо задъ гори се скри;
 Мракъ тогазъ покри земята,
 Вѣтъръ силно заехте
 И зашепнахж листята
 Доло с'рѣчнитъ води.

Будна азъ лежехъ в'легло
 Видѣхъ какъ сѣдите вий
 С'Еффа двама вжтрѣ в'кжщи
 Тамъ когато азъ не бѣхъ;
 Богу молихъ се за вази
 Отъ сърдце, душа и умъ —
 Чухъ отъ небо азъ тогази
 Сладки пѣсни — гласове.

Тѣй ми се приструва, казвахъ,
 Тихомъ мѣлкомъ слушахъ пакъ,
 Чухъ тогази нѣкой дума —
 Думитъ му неразбрахъ.
 Трѣпнахъ сърдце, умъ се стреснахъ,
 Мене страхъ голѣмъ обзе, —
 Пакъ отъ небо чухъ онѣзи
 Сладки пѣсни — гласове.

Вие спите, ази рекохъ,
 Туй за мен' е — не за васъ,
 Ако три го чуж пжти,
 То показва нѣкой знакъ.
 Мамо, трижъ се туй повтори,
 Чухъ го ясно със' уши;
 То е знакъ, че азъ ще идж
 Скоро, скоро в' небеса.

Ти тогазъ кажи на Робинъ,
 Че отъ мене по-добра
 Ще намѣри да го люби
 С' ней да бжде по-честитъ.
 Жива ако бѣхъ, на вѣрно
 Бихъ го зела за съпругъ,
 Но сега е вече късно,
 Догорѣла'й мойта свѣщъ.

О, виждъ, слънце се подава,
 Свѣтватъ небо и земля,
 Сто полета то огрѣва
 И стотѣхъ ги ази знамъ.
 В' тѣхъ ще вече менъ да нѣма
 Тамо нека то си грѣй,
 Тамъ цвѣтята буйни диви
 Сж за други — не за мен'.

Но, не е ли, мамо, странно
 Таз' душа що диша тукъ
 Този день прѣди да мине
 Чакъ задъ слънце ще лѣти?
 Нѣма вече да се върне,
 Ще остави този свѣтъ;
 Ахъ живота, мамо, що е?
 — Той е нищо, той е сънъ.

Вѣчно, вѣчно азъ ще идж
 Тамъ прѣдъ божия прѣстолъ
 Да му пѣж сладки пѣсни,
 Мамо, с'ангелитѣ въ рай;
 Васъ ще чакамъ тамо с'Еффа
 Горѣ на небесний свѣтъ,
 Гдѣ тжга и скърбъ прѣставатъ,
 Гдѣто вснчко е въ покой.

Иванъ П. Славейковъ.

НАРОДНИ ПЪСНИ И ПРИКАЗКИ.¹⁾

(По Търнски глоръ).

Съобщава П. Байкушевъ.

Къко су се побунили Бугарите.

- 1 А кой се първо замучили?
— Търновчане, честита им макия. —
Ни мислимо, брате, от скоро е:
Еве триесе вече године,
5 Къко су си комитлъжк подигли,
Под земня су мазета копали,
Та су крнем скупщину збирали,
Къко турско царство да порушу,
Та едн су други заклъняли:
10 Никой никому зло да не помисли,
На Турчина мил да се не чини,
Едн други да се не клевету.
Пай си с' Турци беглиджие бе'а,
Децата им у Русию уче.
15 Здигнуше се петнаесе села:
Габровчане и Дреновичане,
Шипковчане и Пирдопичане,
Конришица и Панагюрище,
Батакчане и Перущичане,
20 Брацигово и Пещеричане,
Черпанчане и Ени-Заирци,

¹⁾ Обнародваната тукъ пѣсень и приказка сж извлѣчени отъ единъ сборникъ, въ който има 35 разни народни пѣсни и 4 приказки, придружени съ пояснителни бѣлѣжки за елика и за нѣкои особености на Търнското нарѣчие. Събирачѣтъ на тие народни умотворения, г. П. Байкушевъ, е положилъ старание за да ги запише тѣй, както тѣ се изговарятъ отъ народа. Освѣнъ евикословното значение на тоя материялъ за запознаване съ Търнски глоръ, за който, до колкото знаемъ, нѣма нѣщо обнародвано въ издаденитѣ до сега сборници и други списания, читателетѣ ще видѣтъ въ обнародваната тукъ пѣсень и народното осѣждане, понатия и оцѣнение на послѣдното сѣбитие за освобождението на България.

- Ески-За'ара и Сливничанье,
 Карловчанье и Каловерчанье.¹⁾
 'Се су едну думу послушати,
 25 Та излезну бугарски доброволци:
 'Се момчета по едн на макия,
 'Се момчета млади учителъе,
 Сво си добро свое прежалеше,
 'Ижете²⁾ си пусте оставише.
- 30 Собраше се подесе 'няда,
 Излезоше на Шипка Балкана,
 Коприщица гъенелар³⁾ излава.
 Дървени су тонове правили,
 'Се од дърво -- од диву черешу,
- 35 Железни су обручи турали,
 Та су турско царство разпріли.
 Бог да бие Турци и Помади,
 Селата им редом попалише,
 По три деца на маждрак турали.
- 40 Доброволци низ Балкан гледаю,
 Тай това си нищо не жалю,
 За народъ че кърви да си лию,
 Да с' избави бугарска правдіна.
 Тък се върну силан 'Хвуз паша
- 45 И по нѣга турски Сулман паша,
 Та дойдоше на Батак и село.
 Ка дойдоше на Батак и село,
 Батакчанье за три дни се бише,
 Пай се тъгаи черквата некрише.
- 50 Пашата им от полъе зборѹе:
 „Аьол, кузум, редом Батакчанье,
 Що видосте лоше од Турчиѹна?
 А коньи се, кузум, ода'аете,
 Ваше царство наше с по-малко,
- 55 Не бунете, вредом не гъинете,
 У сред земню кавѹа не чинете,
 Предайте се, кузум, че ви простим.“

¹⁾ Въ Търнско, както и въ по-големата частъ на Западна България, буквата *ѡ* се изговаря като *о*: Каловеръ, Совия, интове, 'Хвузъ — вмѣсто Каловѣръ, Соѹия, интоѣе, Хѡвузъ и пр. *Б. Рѣд.*

²⁾ Хижитѣ, колибитѣ. *Б. Рѣд.*

³⁾ Генералъ.

- „А честити силен 'Жвуз пашо!
 Главе дамо, ина́т не дава́мо:
- 60 Църквите ни Черквезье обраше,
 Зако́но се намо пора́зува;
 Че гъннемо, не се преда́вамо,
 Че избавимо бугарску правдину.“
 Па се бише и йоще за три днѣи,
- 65 Пай църквуту не мо́же да строше,
 Пай със зайтин църкву усипаше,
 Зайтинѣт о́гън накладоше,
 Тѣгай су се самоопредали.
 Перущи́цу село изгори́ше;
- 70 Кѣга опшли Ески-За'аре,
 Собрали се вредом свещевни́ци,
 Собрали се вредом чорбаджіе,
 Пашата ги тѣга суди́ше:
 „Аьол, кузум, вредом чорбаджіе!
- 75 Що видо́сте лоше йот ца́ар,
 Та буните, аьол, у сред земню,
 Че гънете млади и зелени,
 Кажете ми де сж кумитете.“
 А раята на па́шу сборѹе:
- 80 „А чуеш ли турски 'Жвуз пашо!
 У теб са́бля, а на нас 'у главе,
 Сам си буниш, сам си задируеш;
 Не знаемо, н' има що да кажем',
- 85 Що са́кате, не да́вамо ли ви?
 Що е царско, не смо ли платили?
 Та буните, комите правите?“
 Ка излезе проклѣто циганче:
 — „А, бре, турски силен 'Жвуз пашо!
- 90 Ей комите на Шипка Балкана
 Собрали се девѣдесе 'и́ляд,
 Че́каю ви з' дѣрвѣни тонове:
 Од кантаре кѣняци збирали,
 Наместа су гюлета лева́ли,
- 95 Та че твоѣ царство да преюзну.“
 Тѣгай паша със войску отиде,
 Тѣгай су се на юриш удри́ли . . . . .
 Доста су се ядни подѣржали,
 'Се се бише за неде́лю дѣна.

- 100 Лели си е цело турско царство,
Оделели на доброволците:
Изгинули четирес пет 'нляд,
Четиресе и пет побегнули
У росйска зѣмня честитѡме,
- 105 При честита Гурка гъенелара.
Три месеца талим су учили,
Пай отиду Петробрука града,
Писму пишу, Александри прату:
— „Александре, Николай' сине!
- 110 Избави ни, ако Бога знаеш.“
Ошло писмо кралою Александру,
Кралѣ това нищо не верѣе.
Друго писмо комите писали:
— „Избави ни, живота ти твоѣга!
- 115 Черкъезѣе ни църквите обраше,
Законо ни вредом потъпкаше,
Женѣте ни вредом осрамише,
Децата ни вредом изгубише;
Сво си добро вредом прежалѣмо,
- 120 Не давамо нашуту правдину.
На тебе смо етим¹⁾ останули,
Ти че наша дѣца да избавиш“.
Ошло друго писмо Александри,
Пай им Кралѣ това не верѣе.
- 125 Трекѡ писмо комите писую,
Од лице си кърви насъдрали,
Та су писмо у кърв умършкали:
„Александре, честити на земню!
Избави ни, ако Бога знаеш;
- 130 Ако нѣчеш нас да ни избавиш,
Ти излѣзни од града на полѣе,
Да си видни вредом комитѣте,
Кѣкѡ су се они разбунили,
Разбунили у сред турско царство“.
- 135 Премисли си Кралѣ Александре,
Писмо гледа, интовджѣе 'ока:
„Интовджѣе, мое верне слугѣе!
Упрѣгнете цареви интѡве,

---

¹⁾ = Сираци.

- Три ми писма вечим до'одише,
 140 Я нейте'е да ги поверуем,
 Я че идем комите да видим,
 Къко су се с' цара ударили,
 Да ли су си много и юнаци".
 Упрегнуше цареви интове
 145 И отоше из града на полъе;
 А казаше на доброволците:
 „Ете иде царе Александре".
 Комите се зѣмня поклонили,
 Плакаечи цара пречесали:
 150 „Александре, Николай' сине,
 Ти си силън, ти че ни избавиш!
 Черкъезъе ни църквите обрѣше,
 Законо ни вредом потъпкаше,
 По три дѣца на маждрак туара'а.
 155 Сво си дѣбро вредом прѣжалѣмо,
 Законо си пай не одавамо:
 Сакамо си бугарску правдину,
 Да помогнеш, Александре честит".
 Тъгай рече царе Александре:
 160 „Старешине, руски гьенеларе!
 Засвирете, талим заведете,
 А комите вредом да си стану,
 Да видимо да ли талим знаю,
 Ка се смею, у сред царство бию;
 165 Только годни турски цар царува,
 Са' кумите цара да убию"!
 Засвири'а талим заигра'а
 И комите талим заведоше.
 Александри на талим завиде,
 170 Запита си руски старешине:
 „Питайте ги, одавна ли юче".¹⁾
 Казаше му: „Три месеца дана".
 Сам си царе Руси укоруе:
 Защо ни е только годин царство"
 175 Ка Бугаръе три драма по-бѣлѣ?
 Живи да сте вредом и кумите,
 Од Бога си благосов имали,

---

¹⁾ = учѣ, учѣтъ.

- Че в' избавим бугáрску правди́ну,
 Че ви исчистим од Черкѣ́ску ве́ру.
 180 А, Николаю, Николáй сине,
 Николаю, мой Господаре,
 Николаю, мой драгі́ брате!
 Че да збереш руска окръжѣ́та,
 Че да збереш вредом стареші́не,
 185 Че да пойдѹ майкѣ́ плака́чи;
 Немой, брате, да им указѹ́еш,
 Дека ч' идем у Турско на битку,
 Нол си казѹ́й, мой милн брате:
 — Че да идем у Турско на смотру
 190 Със наші́те руски и юнаци
 Да ги ві́ди, майкѣ́, турски царе,
 Що сте, майкѣ́, чеда очу́вали. —
 Николаю, жи́вота ти твойга,
 Дал е Господ царево иманье,
 195 Немой, брате, на во́йну доса́диш,
 Па́ре 'арчи немой да ги жа́лиш,
 Немой саде та́йн ократѹ́еш!
 Николая Николай сине,
 Ка си скупи́ руска окръжѣ́та,
 200 Скупі́ше се руски стареші́не,
 Повѣ́доше тея си́лне войскѣ́,
 'Сѣ юнаци млади руси́янье.
 Пойдо́ше си во́йне пева́чи,
 Забу'а́ше банде и тобо́шье,
 205 Ра́дос пойдѣ́ до Бога еднóга!
 Едне ма́йкѣ́ су се заплака́ле.
 Николая самскі́¹⁾ се прекла́ня:
 „Майкѣ́, мое ру́скѣ́ породѣ́не!
 Не жа́лете, войну не ко́бете²⁾,
 210 Вредом, майкѣ́, да се радува́те:
 Че идемо у Турско на смотру,
 Да си види турски цар честити,
 Що сте, майкѣ́, челяд очу́вали,
 214 Що су стареші́не войну изучи́ли“³⁾.

¹⁾ = Самъ си.

²⁾ — Не прокобявайте.

Златната ябука.

Имала една жена тройца сина. Съга имали еднѹ ябуку, на годинѹ по едно зърно раждала златно. Съга обира́ла ю 'ала́ саку годинѹ. Тия стари́тъ син рекъ́л: „Мале, да ми да́деш нож и ора́си, че иде́м да вардим ябуку́ту“. Узе и отиде́ та́мо по́д ябуку́ту и ва́ну да къ́льца орасите; и 'ала́та дойде́ с' мо́глу¹⁾ и узе́ ябуку́ту. Тъга́и си дойде́ у дома и рече́: „Мале, я не мо́го²⁾ да увардим ябуку́ту, 'ала́та однесе́ златну́ту ябуку́“. Къ́га би друго́ го́дин, сре́гньи́тъ рече́ майкы́ си: „Мале, дай мене́ ножъ́т и ора́си³⁾, че иде́м я да вардим ябуку́ту“. Отиде́ там и за́къльца ораси, она дошла́ и узе́ ябуку́ту. Ка́ би на тре́кюту го́дин тия наймлади́тъ син рекъ́л: „Мале, дай ми мене́ ножъ́т, да иде́м я да ю вардим“. Тъга́й, ка⁴⁾ отиде́ тамо, он се ў́качи и се́де тамо у ябуку́ту, а ала́та дойде́ с' мо́глу да узне́ ябуку́ту златну; а он ръ́гне у мо́глуту, та ю убо́де. А она се вѣ́рне наза́д и он откы́не ябуку́ту и однесе́ си ю дома́ при ма́кю си. Съга он рече́ на бра́кя си: „Очете́ ли⁵⁾ вне́ с' мене́ да иде́мо да изва́димо алу́ту“? И онѹ́ тъга́й се диго́ше, със нѣ́га пойдо́ше, по крѣ́втѹ, по крѣ́вту, ка ото́ше там, она уле́зла у зем у дупку, демѣ́к у еднѹ́ яму. Съга братъ́тъ рекъ́л млади́тъ: „Очете́ ли да опу́щимо едни́га доле́ у дупку́ту“? Стари́тъ рече́: „Пуца́й мене́“. Пуца́л га, пуца́л до сред — упла́ши́л се, закла́тил конопъ́цъ⁶⁾ и он га истѣ́ргал. Тъга́й рекъ́л на средня́тога: „Ти, брате́, смееш ли да уле́знеш“? Он рекъ́л: „Пуца́й мене́!“ До сред га пуца́л, он закла́тил конопъ́цъ — изва́дил га: не смея́л да слази на до́ле. Тъга́й рече́ млади́тъ: „Я че слазим на доле́: кѣ́ко клатим, пуца́йте ме, кѣ́ко клатим, пуца́йте ме; ка застанем, тра́йте ме малко“. Они га пуца́ли, пуца́ли, та слѣ́зе на до́мъта на алу́ту. Ка погледа́ крѣ́з джам, три дево́кѣ се́дѹ у о́даю. Съга една́ се играе́ със златну́ ябуку, другата́, и она със златну́ ябуку се играе́; тре́кята, наймлада́та, нема́ла златну́ ябуку да се играе́, а се играе́ със златно́га погана́ца⁷⁾ на златну́ тепсию. И он тѣ́га е 'о́ка одовуд⁸⁾, рече́: „Дево́кѣ, отворете́ ми вратата́ да улезне́м там“. Тъга́й му рече́ едната́ дево́кя: „Вѣ́рчай се наза́д: ма́кя ни иде́ две го́дин по златну́ ябуку́ доноси́, а са́⁹⁾ е бо́лна дошла́, ако ти отворим да улезне́ш, че те гѣ́гне¹⁰⁾. Он рече́: Ял¹¹⁾ ми отворете́, ял чу́ разбие́м джам и че улезне́м!“ Тъга́и се ди́же наймлада́та, та му отвори́ вратата́ — и он алу́ту убо́де ю. Тъга́й узе́ туя старѹ́ту дево́кю, та ю ў́вѣрза́ и закла́ти конопъ́цъ́тъ и онѹ́ га истѣ́ргоше горе́. После́ ў́вѣрза́ сре́нюту́ и ню истѣ́ргоше. Ка оста́де он доле́ с' млади́ту дево́кю, тѣ́га е¹²⁾ момче́то рече́ на дево́кюту: „Да те вѣ́ржем тебе́, да те изнесу́ горе́, че се ска́раю бра́кята за тебе́; ако се я вѣ́ржем да ме изнесу́, ти пай не́чеш да изле́знеш после́. Я че вѣ́ржем тебе́, та мене́, ако милѹ́ю, 'оче ме изнесу́; ако не́ изнесу́, ти кѣ́ко милѹ́еш за мене́...“ Она му рекла́: „На́ ти овия́ пѣ́рстен. Тия́ пѣ́рстен ти да́вам: ако ме изнесу́ горе́ и ако се ска́раю за мене́, я чу́ са́кам да ми напра́ве рѹ́бу самотво́рнѹ —

1) Съ мѣ́гла. — 2) Не мо́гохъ. — 3) Оръ́хи. — 4) Когато. — 5) = Хотите ли, искате ли. — 6) Вѣ́же, кавзатъ и ю́же. — 7) Погана́ецъ, плѣ́хъ, мишка. — 8) Отъ са́мъ, отъ тѣ́жъ страна. — 9) Сегә. — 10) Гѣ́тне. — 11) Или. — 12) Ъ, ней, ѣ, дат. пад. Бѣ́л. Рѣ́д.

кой направи, он че да ме ўзне. А ти че постоиш доле малко: ако не те¹⁾ да те изнесу, пай че пропадне поди тебе земнята: доле има два овна — едън бел, едън църн: ако паднеш на бѣлотога, че те изнесе на бел свет; ако паднеш на църнотога, че те однесе у долино земню²⁾. Ъвѣрза ю, и ню истѣргоше. Он постоа малко и пропаде, и он обскрочи³⁾ църнотога овна. Ка слѣзе доле на земнюту, пай отиде по свѣтът. Ка отиде у едън град, декато царът бил падъл на конак у еднѹ бабу: Нема никога, сама. И она ване да меси за вечеру, пай плюе, та с' плюнкѣте си меси лебът. И он ю пита, рече: „Бабо, защо месиш лебът с' плюнкѣ?“ Рече: „Синко, кѣко да ю не месим, рече, имае шес' деца; има еднѹ ала, воду ни не дава, ако ой⁴⁾ не дадѹ човѣк, нема воду, не дава. А я дава, дава, дава ги и са нема да дава воду, етѣ едну годин, кѣко воду ни не дава. Са царът черку си че праца да ю гълне алата — съв град воду че точи.“ Пита момчето бабуту: „Дека е, бабо, царският конак?“ а она му каза. Он се дѣже тѣгай, та отиде там у царският конак. И он справил черкуту у кочиѣ и он тѣгае уащи се при ню; покараше ю там при алуту, дека гѣта. Он кѣко седел при ню там, заснал йой на скут. Ка откараше кочните, декато алата излази из ямуту, ка се задеде от там алата да излази, да гълне девокиуту и она се развикала; слѣзе попадѣше на момчето по образите. И се разбуди, извади нож, та ю пробѣде алуту момчето — и водата си протѣче. Тѣгай царът рекъл на момчето: „Що сакаш добро да ти дадем?“ — „Нищо не сакам на овия свет, сакам да си излѣзем на мѹнту земню.“ И он тѣгае неможѣ никѣко да каже. „Ако да найдеш, кой да те изнесе, щото трѣбе, я чу ти давам.“ Тѣгай он ѹди си по градът. Едън му каза човѣк: „На край градът има едно дѣрво големо, у нѣѣга се извѣде орлове и никѣко не може да виде порѣд.“ И там да отидеш поди дѣрвѹто, бекѹ намериш селамѣт да излезнеш горе.“ Он отиде поди дѣрвѹто, та лѣже да спи. И орлѣтията припицѣли и он се разбуди. Ка погледа на гѣре, змѣя с' три главе пошла из дѣрвѹто; он йой отсече трѣте главе, орлѣвете се свѣйше да га утепаю, дека орлѣтията пишу: Тѣгай орлѣтията рекла: „Не мой, тате, и ти мале! тия човѣк си (сега) ѹстава насѣ да смо жива.“ — „Ти наш побратим, орлѣвете му рекли, що сакаш добро да ти направимо ние?“ — „Нищо не сакам; сакам да ме изнесете по горнѹ земню.“ — „Да изнесемо: да найдеш девет краве ялове, по девет годин ялова да е, да ни рѣниш едън месец, и да направиш едън сандѣк със синджире железни: що остане месо, че га туриш у сандѣкът и ти че седиш при нѣѣга. И едну кожу воду. Та че наметнемо ние на рамо синджирете, па че те носимо. Ка речемо „га“, че ни дадеш месо; ка речемо „пию“, че ни дадеш воду.“ Кога изнесли под вѣр' и месо не стѣло, они посакали месо. Он нема л месо да им даде и извадил од длѣновете и од ногѣте, та им дал месо и извели га на видѣло на земнюту. Тѣгае питаше га: „Побратиме, от що беше това месо, що ни даде найпосле?“ и он тѣгае рече: „По-

¹⁾ Нехте, нецѣтъ. — ²⁾ Обикрачи, възсѣдня. Б. Р. — ³⁾ ѹй, ея, ней, ѹ. Б. Р. — ⁴⁾ Давахъ. — ⁵⁾ Поколение.

братиме, срам не срам, ете одрѣза' га од длановете и од под ногу, та га дадо'." Рекòше: „Побратиме, да смо знали, оти си толко благ, те'мо ¹⁾ да те изручамо още под дървото.“ Тъгае он се дѣже, та си отиде на дом при негови браќа. И они се караю за девекюту, най-младуту: вси ю сакаю. — „Я сакам рубу самотворну; кой може да створи, тия че ме узме, рече девокята.“ И он къга дойде, погледну у прѣстенът и руба се створи и он узе девокюту.

---

¹⁾ Хтемо, щѣхме. Б. Р.

КНИЖНИНА.

I.

РЕЦЕНЗИИ.

1. *Българска Христоматия или Сборникъ отъ избрани образци по всичкитѣ родове съчинения. Части I и II (Проза и Поезия). Съставили И. Вазовъ и К. Величковъ. Пловдивъ 1884 год.*

Една подиръ друга се появиха двѣтъ части отъ Българската Христоматия, съставителетѣ на която иж прѣдзначаваатъ „за въ классовѣтъ на градскитѣ училища и на реалнитѣ гимназии“. Тѣй като тоя трудъ не е оригинално съчинение, а сборникъ прѣдзначенъ за ученици въ изучаванье словесността, то ние смѣтаме да го разгледаме въ три посоки: а) система, б) изборъ на съчиненията и в) сполука на прѣводитѣ.

Системата е първото нѣщо, което трѣба да има прѣдъ видъ аскѣий, който иска да работи свѣсно. Системата особено трѣба да се изисква отъ писателѣ, които иматъ работа съ богатъ и разновиденъ материалъ, чрѣзъ който тѣ смѣтатъ да учятъ и просвѣщаватъ младитѣ и неопитнитѣ; тоя богатъ материалъ, за да се усвои съзнателно, трѣба да бѣде распрѣдѣленъ разумно: по-простото да слѣдва сложното, по-достъпното слѣдъ отвлеченото. Самото име Христоматия показва, че въ нея има мѣсто за най-отбранъ разновиденъ материалъ, слѣдователно за доброто усвояване на тоя материалъ изисква се система и редъ. Да ли съставителетѣ на „Българската Христоматия“ сж изпълнили това необходимо условие? Ако разгледаме повърхностно съдържанието на двата тома, то ще видимъ, че въ тѣхъ материалътъ не е распрѣдѣленъ, както трѣба. Първата часть е „Прозата“, а втората — „Поезията“; съобразно съ това дѣление ние трѣбаше да срѣщамъ въ първий томъ само прозаически съчинения, а въ вторий само поетически. Такова нѣщо ние не виждаме въ „Българската Христоматия“, защото наредъ съ описанията, пжтешествията, разсѣжденията и историята, въ първата часть ние срѣщаме откъслечи отъ романитѣ и повѣститѣ, които макаръ и да се пишжтъ въ проза, но съдържанието имъ е поетическо и авторитѣ имъ сж поети. Въ втората часть ние срѣщаме само стихотворни съчинения, мѣжду които има и прозаични по съдържание. Когато е така работата, то ясно е за всѣкого, че двѣтъ части би трѣбало да се наръкжтъ и прѣкрѣстжтъ: 1-та „Проза“, а 2-та „Стихъ“, а не както е сега „Поезия“, и че приетата система отъ съставителетѣ не е научна, защото тѣ нареждатъ материалътъ само по външната форма, но не по съдържанието, и всичко изложено въ стихъ тѣ считатъ за поезия, а останалото, макаръ и

съ поетическо съдържание, отнасятъ го къмъ прозата. Ако се обърнемъ къмъ първий томъ, то ще видимъ въ него голъма бъркотия и безсистемностъ; напр. „Романътъ“ и Повѣстѣта“ сж турени прѣдъ „краснорѣчието“ и „разсжжденията“, когато и на двѣта е извѣстно, че първитѣ два рода съчинения сж по-сложни отъ вторитѣ, че послѣднитѣ сж необходими при написване прѣднитѣ, защото безъ разсжждение не може да се пише романъ; слѣдователно по-простата форма на съчиненията е турена послѣ по-сложната. Не щемъ да хортуваме и за други грѣшки по неспазване реда, по който естествено сж слѣдвали и сж се раждали въ историята на литературата разнитѣ форми, тъй като тия грѣшки сж допуснати още при главното разпрѣдѣление труда на двѣ части. Неумѣстно сж турени въ Христоматията нѣкои басни и приказки, взети отъ „Бацинъ языкъ“ и „Дѣтински Свѣтъ“, защото тоя трудъ е прѣдназначенъ за ученици отъ классовѣтѣ, които вече сж чели и учили тие два учебника още въ отдѣленията.

Изборътъ на образцитѣ не е до тамъ пѣленъ и е даже пристрастенъ. Непълнотата ние съзираме въ отсъствието образци отъ съчиненията на новитѣ сатирици, като Английскій Свифтъ и Русскій Щедринъ, макаръ отъ послѣдния и да има на български нѣкои прѣводи; мѣжду разнитѣ литературни форми, ние не срѣщаме образци по критиката, която не е по-малко важна и нужна отъ пжтешествията. Отдѣлтъ на писмата е съставенъ твърдѣ несполучливо, защото повечето отъ тѣхъ не сж интересни, нито пѣкъ сж написани и прѣведени добрѣ. Въ отдѣла на историята има образци, които не сж умѣстни, тъй като въ тѣхъ нѣма нищо оригинално или пѣкъ интересно, каквито сж напр. „Атила“ отъ Кръстевича, „Славната Куликовска битка“ отъ Карамзина и др. Въ отдѣла „Краснорѣчие“ нѣма ни единъ български образецъ, макаръ въ Търновското Велико Народно Събрание и да се произнесохъ нѣколко даровити рѣчи, каквато бѣше напр. рѣчта на г. П. Славейкова за сената. Въ отдѣла на романитѣ и повѣститѣ има по-голѣмо разнообразие, но и тамъ се съгледва несполучливъ изборъ; напр. откъслекътъ отъ „Наканунъ“ не е отъ най-добритѣ мѣста на Тургеневий романъ, па и тоя романъ цѣлъ не може да даде понятие за дарбата на автора; откъслекътъ отъ Шекспировата трагедия *Гамлетъ* е толкова малъкъ, щото не може да покаже оригиналността и съдържанието на труда. Не би било злѣ, ако нѣкой отъ българскитѣ поети, като напр. Е. Мутева, Поповичъ и Франгя съвсѣмъ не фигурирахъ въ Христоматията, защото въ тѣхнитѣ стихотворения поезията липсва. Пристрастно сж исклучени много отъ стихотворенията на г. П. Р. Славейкова като напр. „Ода за празната кесия“, и сж вмѣстени множество Вазови и Величкови, които сж по-долни по съдържание и форма.

Мѣжду *прѣводитѣ* въ двѣтѣ части на Христоматията има сполучливи; отъ тѣхъ по-добри сж Славейковитѣ, Вазовитѣ и Поповитѣ. Г. Величковъ е прѣвелъ твърдѣ хубаво и чисто нѣкои отъ Криловитѣ басни, но има много други несполучливи по езикъ и форма; такива сж: „Америо“ отъ Викторъ-Хюго, „Рибаритѣ“ (отъ Теокрыта). Изобщо прѣводитѣ на Вазова, Величкова и др. сж по-буквални, по-на-

тегнати и намѣста съ иностранна конструкция. По-самостоятелни сж прѣводитѣ на Славейкова, който взема отъ оригинала само идеята и мисълта, а формата си създава самичкѣ. Този, който иска да се убѣди въ нашитѣ думи, нека вземе прѣводитѣ на Славейкова, като баснитѣ му, приказката „за рибаря и рибката“ и други, и ги сравни съ прѣводитѣ на г. Вазова отъ Пушкина (Евгений Онѣгинъ), Лермонтова, Кольцова и др. Съставителетѣ неумѣстно сж турпили двата прѣвода на Лермонтова „Пророкъ“, когато Славейковия е по-добъръ и трѣбало само той да се виѣсти. Въ Христоматията има прѣводи съвсѣмъ несполучливи, напр. въ отдѣла „Краснорѣчие“ повечето отъ рѣчитѣ, а особено Гамбетовата въ отдѣла „История“ е прѣведена лошаво. „Съзаклятието противъ Нерона“ (Тацита), гдѣто на стр. 228 срѣщаме слѣдующето мѣсто: „Лукавъ, като чувствуваше, че животътъ му нечувствително налупца крайщата“... Стр. 230: „Сенатътъ тържествуваше; той бѣше завзелъ на часътъ свободата си, по-предприимчивъ подъ единъ новъ и отсѣтствующъ князь.“ Сжщо така не добръ е прѣведено стихотворението „Надѣжда“ (Шиллера); въ туй стихотворение срѣщаме слѣдующето:

„Измама не е тозъ душевенъ полѣтъ,

„Която сж мозъци глупи родили. —

Има хубави прѣводи, на които прѣводачестѣ не сж указани отъ съставителетѣ; тѣй приказката отъ Андерсона „Новитѣ гуржи на Царя“ е прѣведена отъ Ю. Бобчева въ 455 брой на „Марица“ (1883 г.; приказка „за Свинаята“ отъ сжщия авторъ, прѣвелъ г. П. Р. Славейковъ („Наука“ кн. VI. 1881 г.); съставителетѣ на Христоматията замѣлчаватъ имената и на двамата тѣзи прѣводачѣ — нѣщо, което не е то тамъ прилично.

Поради голѣмото значение, което образцитѣ иматъ за изучаванъ българскитѣ езикъ, ние считаме за голѣмъ недостатѣкъ на Христоматията помѣстваньето въ нея къпавитѣ и несполучливи прѣводи, за които спомѣнахме по-горѣ. Съставителетѣ трѣбаше да знайтъ, че дѣцата обичатъ да подражаватъ, че тѣ ще се ржководятъ отъ образцитѣ, ще ги считатъ непогрѣшими, прѣвѣсходни и ще се мжчатъ да пишжтъ и излагатъ мислитѣ си споредъ тѣхъ. Види се, че тѣ не до тамъ сж съзнавали горнѣто, та сж допустжли толкова несполучливи прѣводи, на които езикътъ и конструкцията сж искуственни и чужди за българската рѣчь.

Въ Христоматията има кратки биографии за писателетѣ, отъ съчиненията на които сж виѣстени откъслечи. Струва ни се, че би трѣбало да се тури особенъ отдѣлъ за биографии, гдѣто да се помѣстятъ подробни свѣдѣния за по-знаменититѣ и велики мжже, защото подобни биографии иматъ важно въспитателно значение.

Въ прѣдисловието на Христоматията е изложена историята на българската книжнина заедно съ имената на книжовницитѣ. Въ това прѣдисловие не е пропуснжто ни едно име, а сж изброени наредъ, като въ поменикъ, всички тѣзи, които сж *явносвали* хартия п жастило, за да подпишжтъ фамилитѣ си и да спечелжтъ слава на „книжовното поприще“ чрѣзъ драсканье. До колко е била необходима такъвж история на българската книжнина и до колко въ нея има

ново и оригинално нѣщо, не казано до сега отъ никого, — това ние не разбрахме. Признаваме, че отъ Вазова, дарованията на когото цѣнимъ, не очаквахме подобенъ книжовенъ прѣгледъ, какъвто срѣщаме въ прѣдисловието на Христоматията.

Г. г. съставителъетъ нарѣкли сборника си „Българска Христоматия“ да не би нѣкой да помисли, че е турска или чифутска. Литературнитѣ форми сж еднакви и общи за всички свѣтъ, па и повечето образци въ Христоматията сж взети буквально изъ трудоветѣ на европейскитѣ писателѣ, та намъ се чини, че съставителъетъ не сж имали право и нужда да ѝ наричатъ *българска*.

Търговската страна на „Българската Христоматия“ заслужава нашето внимание. Цѣната на всѣка часть е назначена по 5 лева, тѣй щото цѣлата книга струва десетъ лева. Такъва цѣна за една учебна книга, при голѣмата бѣдностъ на нашитѣ ученици, е крайно висока, па и несправедлива, защото „Българската Христоматия“ не е оригиналенъ трудъ на г. г. Вазова и Величкова, но е сборникъ отъ образци, взети готови отъ нашитѣ или прѣведени отъ чуждитѣ писателѣ; наистина има нѣколко образци прѣведени отъ самитѣ съставителѣ, но има много мѣжду тѣхъ и отъ други лица. Освѣнъ това, книгата, за да бѣде по-дебела и слѣдв. по-сжипа, съставителъетъ ѝ взели нѣкои пиеси изъ „Бацинъ Языкъ“ и „Дѣт. Свѣтъ“, и прѣпечатали отъ други сборници цѣли 19 страници народни пѣсни, когато е можало да се задоволятъ само съ четвъртината имъ. Като знаемъ, че да се прѣпечататъ готови трудове нито е трудно, нито пѣкъ коштува сжло, ние намѣрваме цѣната на Христоматията за твърдѣ висока и поради това малко достижима за ученицитѣ и другитѣ читателѣ. Имало е голѣма леснина, при това безъ да се накарни съ нѣщо си достоинството на книгата, щото тя да бѣде по-малка и по-евтина.

Като изброихме и указахме на кѣсо недостатъцитѣ на „Българската Христоматия“, несправедливо ще бѣде отъ наша страна, ако не споменемъ и за нейнитѣ достоинства. Г. г. съставителъетъ сж отбрали, прѣвели и напечатали за пръвъ пътъ много нови образци и откъслечи отъ иностранныитѣ поети и писателѣ, които до негдѣ ще запознахтъ ученицитѣ и възрастнитѣ читателѣ съ богатата иностранна литература, и ще възбудхтъ у едни желание да прѣведхтъ може би по-добрѣ нѣкои отъ по-отбранитѣ съчинения, а пѣкъ други да прочетхтъ изцѣло послѣднитѣ. За сжщата цѣль ще спомогнахтъ твърдѣ много и биографинѣ, макаръ и да сж тѣ кратки и непълни. Христоматията ще улесни много учителъетъ и ученицитѣ въ изучаванье и прѣдаване словесността, която безъ образци и примѣри се показва тъмна, отвлечена и суха.

Съставителъетъ сж се потрудили доволно много врѣме и твърдѣ сериозно надъ Христоматията; зарадъ туй трудътъ имъ заслужава нашата прѣпорѣка. Надѣваме се, че ако дотрѣба второ издание, съставителъетъ ще избѣгнатъ грубитѣ грѣшки въ системата, избора и прѣводитѣ, и ще направхтъ книжкитѣ по-евтини за ученицитѣ.

П. П.—вѣ.

2. *Спомени за Страшната Пролѣтъ въ Ахъ-Челеби прѣзъ 1876 година. Отъ Хр. П. Константиновъ. Пловдивъ, 1884 год.*

Тая книжка по-напрѣдъ е печатана, като подлистникъ, въ в. „Марица“. Въ прѣдисловието си авторътъ разказва за високото значение, което има минжлотъ за народитѣ, и какъ въ „другитѣ страни за едно твърдѣ малко и маловажно историческо събитие — памакаръ и въ най-затѣтеното кюше да се случи то — цѣли томове книги се списуватъ“. Отъ сжщото прѣдисловие се вижда, че авторътъ се е завзелъ да описва минжлото, като е съзнавалъ, че то „всегда трѣба да ни бѣде прѣдъ очи при настоящето, за да можемъ да се приготвимъ за бѣдѣщето“.

Безъ да издирваме да ли въ „другитѣ страни“ пишѣтъ „цѣли томове“ за едно твърдѣ маловажно историческо събитие, ние ще се поспрѣмъ надъ книгата, за да се убѣдимъ, до колко описаното въ нея е важно за историята ни и до колко самия трудъ е сполучливъ.

Книгата състои отъ 155 страници, напълнени съ разказъ за страшната пролѣтъ прѣзъ 1876 г. въ родното авторово село Пятково и околноститѣ му. Авторътъ не ни расправя за никакви исторически случки и събития, но излага споменитѣ за своитѣ страхове, за страшнитѣ слухове, които се прѣскали въ селото, за приказкитѣ, които хортували нѣкон заптиета, за мълвенъето на тогозъ-оногозъ, за идването на нѣкон външни лица, за кривенъето си отъ прѣдполагаемо кланье и най-подиръ за познатитѣ интриги на фанариотското духовенство. Книгата е изложена, като дневникъ; при това има изложение и за такива дни, прѣзъ които ни приказки сж се чували, нито лоши слухове сж се носили; така напр. „24 Априлий, Сѣботата“. „Часътъ по 10 камбаната пакъ призова християнитѣ на обща вечерня, понеже утрѣшний день бѣше Недѣля на разслабленнаго, св. Апостолъ Марко. Слѣдъ църковний отпускъ пакъ всѣкой се прибра у дома си и се учудваше на безмѣрната тишина и спокойствие, което владѣеше и което, безъ да знаемъ, утрѣшний день щѣше да се развали“. (стр 14). Паметята на автора е била до толкова силна, щото той запомнилъ буквално думитѣ на лицата, съ които се е срѣщалъ; всѣкий разговоръ е разказанъ подробно, за да не би историята да излѣзе неясна и не ясна.

Читателѣтъ трѣба да оцѣнитъ, до колко изложеното може да служи за материалъ по историята ни, та да се излага така подробно. Ние, за себе си, не можемъ да си обяснимъ, какъ ще се „приготвимъ за бѣдѣщето си“ отъ четенъето подобни истории, които г. Константиновъ ни разказва тъй на дълго и широко въ книгата си. Види се да има нѣкон, които да се съмнѣватъ, че турцитѣ не сж способни да заплашватъ, да псуватъ и да колютъ, та авторътъ е пожелалъ да имъ засвидѣтелствува съ подобенъ рапортъ. Книгата „За турскитѣ звѣрства“ най-добръ опрѣдѣля характера на турцитѣ и поведенъето имъ прѣзъ страшната пролѣтъ; прѣдъ извършеното изъ Тракия и България отъ башибозукитѣ, страшнитѣ приказки и заканването, които авторътъ е чулъ въ родното си село, сж нищо. Една малка статия би стигнала, за да обземе напълно всичко туй, което г. Константиновъ расправя въ цѣла книга.

Въ литературно отношение „Страшната пролѣтъ“ е сжщо тѣй несполучлива. Четенъето на книгата е трудно поради растегнатостта на разказа и дреботата на материала. Авторътъ се мѣчи да прави поетически описания на природата, като ъх сравнява съ политическиѣ обстоятелства и тѣжното положение на хората, но всички подобни описания и сравнения сж несполучливи. Въ книгата често се срѣщатъ чувствителни въздишки, окайвания и размишления. На нѣколко пѣти авторътъ разказва, какъ самъ той е плакалъ; оплашенъ отъ възможно кланье, той распустнѣлъ ученицитъ по кѣщата имъ „до втора заповѣдь“; „съ съззи и гласовитъ плачь тѣ (ученицитъ) напустнѣхъ училището, отдалечихъ се отъ мене и се отправихъ всѣкой у дома си. Слѣдъ като си излѣзохъ, азъ съ горчиви съззи оплакахъ училището, ученицитъ и мене си, че ни достигнѣ нечакана сѣдба, която ни осѣди да се спрѣмъ отъ попрището на просвѣщението“. (стр. 29). На много мѣста изъ книгата има излишни работи, които никакъ не се отнасятъ къмъ прѣдмѣта на разказа; тѣй на пр. на стр. 20 е описано за турченъето; на стр. 28 се даватъ свѣдѣния за училището и ученицитъ; срѣщатъ се разкази за нѣкои праздници; на стр. 101 е описано какъ става курбанътъ. Г. Константиновъ много занимава читателетъ съ сѣдбата на своитъ домашни и приятелье, около които се върти почти всичкий разказъ; на стр. 66 срѣщаме слѣдующето: „Баща ми еше по-вече *варони горчиви съззи за любимото си муленце*, което наивно вървеше къмъ дома, безъ да знаеше, че нѣма никой да го посрѣщне и сѣнце да му даде;“ на стр. 29: „Никакво женско нѣмахме въ кѣщи. Намъ само бѣше жално за единъ мой братъ, който бѣше въ Гимурджина, но тѣшихме се, че ако ние бѣдемъ истрѣбени, то той ще възобнови фамилията ни и нѣма да загине родътъ ни съвсѣмъ.“

Въ книгата има нѣкои интересни свѣдѣния за населението въ Ахж-Челебийско, за потурченитъ Българе, за особеноститъ на езика, за занятията на жителетъ. Всички тѣзи свѣдѣния би имали значение, ако се опишехъ отдѣлно и по-подробно, а не да се мѣсятъ мѣжду разказа безъ да иматъ съ него свързка.

Ние не вѣрваме, че авторътъ има нѣкаква материална облага отъ книгата си, защото той твърдѣ добръ трѣба да знае, колко се харчатъ въобще книгитъ у насъ. За написванъето на книгата авторътъ е подбуденъ отъ любовь къмъ родното си село и отъ авторското самолюбие, което блазни съ слава мнозина младежи. Може би, г. Константиновъ ще каже, че не е дразненъ отъ авторска слава, но въ такъвъ случай ние не можемъ да налучкаме, кое го е карало да прѣдприеме такъвъ голѣмъ трудъ, безъ да пресмѣтне, ще бѣде ли той полезенъ и интересенъ за нѣкого си. Ако читателетъ не значехъ нищо, то ние не можемъ изброи числото на книжкитъ, които би трѣбало да се напечататъ, защото положително знаемъ, че всѣко българско село и даже всѣка кѣща има подобни на г. Константиновата, ако не и по-интересни, истории. Такива книжки, каквато е „Страшната Пролѣтъ“, иматъ интересъ и значение само за автора и за тѣзи мѣстности и лица, които се описватъ и споменуватъ; въ-обще за българската история тѣ сж излишни и безполесни. Другъ

е въпросътъ, че по-вечето български книги сж написани съ тъй безцѣлно, само и само да кажжтъ хората, че еди кой си е писателъ, да го галжтъ и прѣвъзнасятъ; подобни съображения не трѣба да служжтъ като мотивъ за списателство, защото хората взехж да прѣсѣватъ трицитѣ отъ брашното, та вмѣсто да хвалжтъ, починахж да се подсмиватъ и подгаврятъ съ авторитѣ.

Както казахме по-горѣ, „Страшната Пролѣтъ“ е несполучлива и въ историческо, и въ литературно отношение; както много други трудове, тъйзи книга е едно несполучливо опитвание и упражненъе въ списателство, опитване, което надали ще принесе автору нѣкаква облага, а на читателетѣ каква-годѣ улада.

II. II—въ.

3. *Домашни забавления или пѣсни дѣтски и разни други. Съставилъ Марко Д. Балабановъ. София, 1884 год.*

„Вашъ съмъ, о музи, поклонникъ; служителъ съмъ вашъ азъ смиренни
Вѣренъ въ любовь и всрѣдъ бури и вихри въ свѣта!“

М. Балабановъ.

Стихотворството е най-привлекателна форма на словесността, както за читателетѣ, така и за списателетѣ. За читателетѣ е драго да четжтъ стихотворения, защото тѣ накъсо искажатъ мисълта на автора и чрѣзъ картинността, сравненията, хубавий езикъ и форма спомагатъ за освояване тая мисълъ и за осѣщание чувствата, които сж вджхнжли автору написването имъ. Славата, която сж спечелили нѣкои чрѣзъ масторскитѣ си стихотворения, кара мнозина да въздишатъ за нежъ и да се мжжжтъ да ѝ постигнжтъ. Тая примамлива слава е причината, която е разплодила безкрайно множество стихотворци, които сж прѣпълнили свѣта съ стихотворения. Ако поезията бѣше за всѣки уста лжжица, то великото множество стихотворци пѣхж да бжджтъ признати за поети, а тѣхнитѣ стихове пѣхж да се считатъ за поетически. Но тъй ли е въ дѣйствителность? Не. Надали ще се намѣри една хиледна частъ отъ стихотворцитѣ, които да сж били поети; надали ще се намѣри една милионна частъ отъ стихотворенията, въ които да се съзира поне капка отъ поезия. Отъ що произлѣзва това? Това произлѣзва отъ отжствие на поетическа дарба у тѣзи, които сж се залавяли да стихотворствуватъ, отъ неумѣнието да цѣнжжтъ дарбитѣ си, отъ лжжливото понятие за стихотворството и поезията. За поезия се залавятъ и най-бездарнитѣ, като мислжтъ, че тя се съдържж само въ добрата нагласа на ритмитѣ. За поезия се залавятъ и нѣкои прѣумни, които се считатъ способни за всичко, които си въобразяватъ, че всѣко тѣхно дѣло е непогрѣшимо и неуцѣнимо отъ съврѣменницитѣ.

За да бжде нѣкой поетъ, той трѣба да има дарба да искажжз своитѣ чувства и мисли, като ги облича въ хубава форма, въ образи, измислени отъ богатата фантазия, или пѣкъ избрани и взети отъ природата. Поетическата дарба не се постига чрѣзъ трудъ и образование; послѣднитѣ два елемента спомагатъ за нейното развитие, за нейното освѣршенствование, но тѣ никога не ѝ създаватъ. Въ ма-

динитѣ, когато всичкитѣ сили цвѣтътъ, поетическата дарба е най-силна, защото тогавъ човѣкъ бива най-впечатлителенъ, най-бодъръ и наблюдателенъ, фантазията най-богата и чувствата най-неудържими и освѣтни. Младинитѣ сж пролѣтъта на поезията. Колкото по-застарява човѣкъ, толкова той се приближава къмъ зимата: фантазията ослабва, чувството истива. Всеобщата литература е свидѣтелка за истинността на думитѣ ни; тя ни показва, че въ младинитѣ си поетитѣ пишжтъ по-живо, по-пъргаво, по-страстно и по-увлекателно, ако не и до тамъ зрѣло.

Ако скратимъ горното, ще излѣзе, че за да бжде човѣкъ поетъ, той трѣба да има дарба, че тѣзи дарба цвѣти прѣзъ младинитѣ, и че на стари години огньтъ на поезията постепенно слабѣе и гасне.

Рѣководими отъ подобни сжждения, ние срѣцнахме появлението на г. Балабановата книга доволно недовѣрчиво. Ние знаемъ досегашната дѣятелностъ на г. М. Балабанова; знаемъ, че той по-прѣди не е писалъ стихотворения; знаемъ сегашната му възраст. Оставаше ни да провѣримъ, до колко е възможно да се пробуди поетическото чувство на стари години, сирѣчь, да провѣримъ природния законъ, до колко едно дърво, не цвѣнжло и не завързало прѣзъ пролѣтъта, ще може да цвѣне и завърже прѣзъ зимата. Възможното изключение изъ общото правило, ние потърсихме въ прочитанѣето книжката на г. Балабанова. Ето резултатътъ на нашия прочитъ:

Почти всички стихотворения сж прѣведени. Въ прѣдисловието си г. Балабановъ не отрича това, но указва само на една грѣцка сбирка, като замѣлчава другитѣ, тѣй щото ни лишава отъ възможността да провѣримъ прѣводитѣ му. Освѣнъ туй г. Балабановъ признава, че имало стихотворения „по първобитно съчинение,“ но кои сж и колко сж тѣзи „първобитни“ негови стихотворения, ние сжщо тѣй не можемъ да знаемъ. Ние потърсихме и намѣрихме, че, освѣнъ показаната сбирка, г. Балабановъ е прѣвеждалъ още отъ грѣцкитѣ читанки на Поливия, Йоргала и Моранто, но най-много отъ слѣдущата сбирка: „Συλλογή ἀπὸ Κ. Γεωργιάδᾶ“. 1870. Отъ тѣзи сбирка г. Балабановъ е прѣвелъ слѣдущитѣ стихотворения, като е спазилъ и външната форма на оригинала: 6, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 19 на I часть (2, 3, 4, 5, 6, 7, 9, 11 и др. на II-та часть отъ книгата си.

Прѣводътъ е несполученъ въ всѣко отношение. Въ стихотворенията не се съзира не само поезия, но логика, смисълъ и даже граматичностъ. Ритмитѣ сж уйдурисани на сила, безъ да се обръща внимание на самия смисълъ. Ние ще помолимъ читателѣтъ да иматъ търпение да прочетжтъ слѣдущитѣ цитати и да потърсятъ въ тѣхъ смисълъ:

„Съ сърдечно ми стенание
Са махва отъ гърди
Какво що колебание
Свѣтвно ми тежи.“

(стр.39 — „Молитва“)

или на стр. 42.

„Божий храмъ:“

„День молитва въ дворове ти,

Отъ години, вѣкове
Пб-честитъ за синове ти
Е на земното лице.“

на стр. 45.

„Вечеря“:

„Виждь какъ си вече блѣднѣ
На свършенъ день свѣтлина;
И мило, тихо се смѣ
На вечерята хубостъта.

на стр. 79

„Сънъ“:

„Ако потрѣба въ вълнитѣ
Да свърша азъ на любовъта,
Ти спи, а моята мечта
нек' бжде свършакъ ми съ днитѣ“

Читателетѣ, вѣрваме, ще сж убѣдени, че за разбирање подобни стихотворения не само отъ дѣца, но и отъ възрастни людѣе, ще трѣбать мѣдри тълкувания и коментарии на нѣкои умни личности.

Да прѣгледаме, до колко нашиятъ поетъ опрѣдѣля вѣрно свойствата на прѣдмѣтитѣ. На стр. 25 четемъ слѣдущето:

„Купенитѣ съ мѣки свѣщи и съ пара,

Повеч' отъ звѣздитѣ свѣтятъ прѣдъ Христа.“

Като оставимъ на страна ритмитѣ пара — Христа, ние би молили да ни се укаже: защо авторътъ прави разлика мѣжду свѣщи купени „съ пара“ и „съ трудъ“, да ли паритѣ не се печелѣтъ съ трудъ, и знаѣтъ ли читателетѣ негдѣ да се купувать свѣщи съ трудъ, а не съ пари? — На стр. 30 „*Умореното Вѣрче*“ четемъ, че

„Престилка скоро му туриха

Съ парченце хлѣбецъ на рѣка.“

Ако туримъ въ проза тѣзи стихове, ще излѣзе, че „престилка скоро му туриха съ парченце хлѣбецъ въ рѣка.“ Въ стихотворението: „Нетърпѣливиятъ Конникъ“ стр. 81 четемъ слѣдущето:

„Прекрасна е дѣвица,

Невинна и блага

Моята годеница,

Но нѣма тишина.“

Ако тѣзи поезия се прѣведе на простъ езикъ, ще излѣзе, че макаръ и да е прѣкрасна дѣвицата, но тя не чини, щомъ нѣма нѣкаква си тишина, която, види се, сжщо тѣй може да бжде качество на дѣвицата.

Най-необходимото нѣщо за стихотворство е умѣньето да се правѣтъ сравнения, за да може мисълъта да бжде нагледна и образна. Г. Балабановъ нѣма туй умѣнье; у него даже прилагателнитѣ се турѣтъ наопаки, извънъ правилата на логиката. Да вземемъ нѣкои сравнения. На стр. 88 срѣщаме слѣдущитѣ:

„Въ чело бръчки ли лицето

Че развалятъ мислишъ ти?

Не видѣ ли че морето

Съ бръчк' играе пли, пли пли!

или пъкъ:

„Цѣла пределъ си изгрява
Сладк' отъ Истокъ ни зора,
Но и вечеръ не л' загрѣва
Съ чюдна все пакъ красота?“

на стр. 35:

Вижте тамка (какъ ловци),
„Зайци биятъ кат' крадци;“

Крадцитѣ биятъ ли нѣщо, та нашия авторъ уподобява тѣхното бияне на ловчийство? Ето и примѣри за прилагателнитѣ: стр. 83 четемъ: „Здраво пиянство на кракъ не държи.“ Ами има ли болно пиянство? На стран. 47 е казано:

„Опнатъ, читавъ и съ мустади
Младолки подъ носа.“

Мустади младолки, а може би и чернооки! На стр. 31 има думитѣ: „вѣтрецъ сладкъ“; на стр. 25: „гласна тежина“; на стр. 91 е казано: „ржка, що го удря съ корава душа.“ Може би има ржка и съ младолки мустади! — Нѣматъ свѣршване безсмислицитѣ, ако искаме да ги изброяваме. Ще споменемъ за съкращенията и ритмитѣ, които се срѣщатъ въ стихотворенията. На стр. 70 четемъ: „Щомъ с'огорватъ вси поля“; на стр. 49:

„Славни отъ насъ дѣла
Чак' отечество сега.“

На стр. 31: „При теб' ангелч' утре рано.“ На стр. 80: „На Бог' и въ теб' надѣя с'азъ въ свѣта.“ Ето и примѣри за ритми: печаленъ — м'галенъ; зарила — премила; небеса — милостъта; с'яви — боли; родина — кончина; по единъ — аминъ; с'утива — истрива. Срѣщатъ се и руски думи: дѣвка, женщина, кончина, вездѣ и др. Всичкитѣ тѣзи сравнения, съкращения, прилагателни и съществителни служатъ г. Балабанову, като материалъ за поезията му. Отъ множеството примѣри, които показахме, вѣрваме, че читателътъ ще се сѣтъжтъ, до колко авторътъ се е мжчилъ да истѣкми стиховетѣ си и до колко послѣднитѣ съдържатъ гармония и сладина въ себе си, та да бждатъ достъпни за изучаване, разбиране и услаждане на малкитѣ дѣца. Ние не можемъ да разберемъ, каква ще бжде тѣзи музика, на която мотивитѣ сж исказани въ подобни стихове. Ние мислимъ, че лириката не се съдържа само въ звукове, които да отговарятъ на извѣстни музикални тонове; съдържанието, ритмитѣ, сравненията и изказанитѣ чувства трѣба напълно да отговарятъ на мотивитѣ, които сж вдъхнали извѣстни музикални пиеси у знаменититѣ музиканти Бетховена, Шумана, Шуберта и др.; ако авторътъ е разбиралъ иначе значението на пѣснитѣ си, то ние съжеляваме, че е губилъ трудъ да ги тѣкми и гласи, когато за музиката еднакво би му послужили безсмисленнитѣ звукове таламъ-тилимъ, аманъ-аманъ, чики-чакъ и пр. пр., до безкрайностъ измѣнявани и повтаряни. Въ книжката на г. Балабанова има стихотворения, въ които сж наплетени само риторически фрази, неразбрани и тъмни; такива стихотворения сж: „Кѣмъ музитѣ“, „Кѣмъ свободата“, „Наука“ и пр. Изобщо ние не намѣрихме нито едно стихотворение,

кото да може да се нарече поетическо. Въ нѣкои само стихотворения е загатнѣта, но не изказана мисълта на автора, отъ когото г. Балабановъ е прѣвеждалъ.

Може би нѣкои ще ни натякватъ за тѣзи строгостъ, съ която се отнасяме къмъ прѣводитѣ на г. Балабанова. Ние не се боимъ отъ подобни натяквания, защото искаме да убѣдимъ читателѣтъ си, че прѣводъ на поетически трудове е мѣчно, че за да прѣвежда човѣкъ такива трудове самъ трѣба да бѣде поетъ, самъ трѣба да е чувствувалъ сжщото, както и истинскии авторъ. Друго нѣщо е човѣкъ да прѣвежда граматика, а друго нѣщо е да прѣвежда пѣсни, въ които не се говори за сухи правила, а за хорски чувства и мисли. Нѣкои отъ българскитѣ поети, като г. П. Р. Славейковъ, на всѣки прѣводъ даватъ своя боя; всѣко прѣведено нѣщо отъ послѣдния е до толкозъ сполучливо, до толкозъ свойственено на българскій езикъ, щото не може нѣкой да помисли, че е прѣводъ. Доста е да напомнимъ на читателѣтъ си прѣводитѣ на г. Славейкова: „За рибаря и рибката“ отъ Пушкина, „Пророкъ“ отъ Лермонтова, за да се убѣдѣтъ въ истинността на думитѣ ни. Ние имаме случай да видимъ нѣкои нови прѣводи отъ г. Славейкова, взети отъ сжщитѣ грѣцки сборки, и като ги сравниме съ г. Балабановитѣ, памѣрихмо ги несравнено по-горѣ отъ г. Балабановитѣ. Тѣй въ г. Славейковата *Читанка* за 2-ро отдѣл. срѣщаме стихотворението „Утро,“ което въ книгата на г. Балабанова се намѣрва на 24 стр. Друго едно стихотворение подъ заглавие „*Петлѣ*“ е сжщий прѣводъ на г. Балабановото; „*Петлѣто*.“ Тѣй като г. Славейковъ не е напечаталъ до сега своя прѣводъ, то за да дадемъ възможностъ на читателѣтъ да сравнѣтъ двата прѣвода, ние го туряме въ паралелѣ съ г. Балабановия.

Ето ги и двата прѣвода:

Петлѣто.

Качулясто петлѣ
Съ шареното перце:
Що тѣй рано лудувашъ,
Кукурику хортувашъ?
Що е туй? Срамота!
Я млъкни! свий крила;
Че будишъ нашъ Митлѣ,
Че будишъ нашъ Митлѣ
Я млъкни, ти петлѣ,
Че заранъ, чуй ма, е!
Ти разсичамъ съ теслата
Гордо фесче въ главата
Ти опървамъ крила
За да видишъ въ часа
Какъ будишъ нашъ Митлѣ,
Какъ будишъ нашъ Митлѣ!

Петлѣ.

Петльо шароперни
Лъскавъ, накаражчент!
Бре, недѣй се пери,
Да крещишъ испъченъ.
Ти гадино глупа
Съ крилѣ тупа-лупа,
Зоръ си давашъ, зѣмешъ.
Та по срѣдъ нощъ пѣмешъ.
Що е туй отъ тебе:
Кукуригу, бебе!
Засрами се, стига,
Стига кукурига,
Стига толкозъ бряка,
Че събуди Янка.
Ей ти, витопащльо,
Да мълчишъ, че знаешъ ли!
Щомъ та утрѣ хванѣ
Всѣ петли ще станѣтъ.

Като теб' съ лошота,
Луди много въ свѣта
Безразсѣдно върлуватъ,
Мирни хора вълнуватъ

Но и за лошота
Сѣ дожда часа,
Че будишь наш' Митле,
Че будишь наш' Митле.

М. Балабановъ.

Ти щеш' ми втелеса,
Ще ти спускамъ феса,
Гордий на главата.
И ще та погубишъ,
Я ще ти оскубишъ
До едно перата:
Да видимъ по кудинишъ.
Безъ време да будишь,
Наша мала Янка,
Да става, да кянка!
Какви неразбрани,
Гидин гърлани,
Като се распѣли,
Та' се раскрѣщѣли:
Кряскатъ ли та кряскатъ,
И дѣцата стряскатъ....
Гиди кресльо недни!
То ще ти присѣдне.
В.тѣ щеш' ми въ рѣцѣтѣ,
Каза щж ти ази:
Зло ще те сполѣти,
Ще видишь тогази,
Ще ли будишь Янка,
Отъ сладка ѝ дрямка.

П. Р. Славейковъ.

Отъ всичко горѣказано, върваме, че читателѣтѣ сж се убѣдили, че г. Балабановъ не е поетъ, че той не е исключение отъ общия природенъ законъ. Чудно ни е, защо г. Балабановъ е почналъ стихотворството на стари години, когато ние знаемъ, че подобни опити се правятъ само отъ ученици въ незрѣла възраст, когато тѣ ламтятъ за дѣятелностъ, когато тѣ кипятъ отъ нетърпѣние да се прославятъ, и когато не сж още толкозъ зрѣли, за да оцѣнятъ силитѣ и способноститѣ си. Намъ ни е чудно това зарадъ туй, защото се надѣвахме, че образованнитѣ и възрастни хора, ако не съ свѣти, то поне съ примѣръ ще сдържатъ множеството неук и халосници, които сж ни проглушили съ своитѣ поезии, драми, трагедии и комедии. У насъ има толкозъ много бездарни книги, щото би трѣбало да се отървемъ отъ лошия примѣръ и подкана къмъ по-нататъшното имъ расплодяване. — Въ прѣдисловието си г. Балабановъ ни разказва, че приятелѣтѣ му посвѣтвали да напечата пѣснитѣ си. Това ние върваме, защото знаемъ, че хората и прѣдъ приятелѣтѣ си обичатъ да лицемѣрствуватъ, като ги хвалятъ и галятъ незаслужено за работи, които тѣ въ душата си считатъ за не добри. Жалѣемъ, че г. Балабановъ не е умѣдренъ отъ дългия си животъ, за да цѣни похвалитѣ на приятелѣтѣ си, щомъ тѣ се отнасятъ лично до него.

П. П—въ.

II.

КНИГОПИСЪ.

Книги, получени въ замѣна или подарени за библиотеката на „Бълг. Кн. Дружество.“

(Продължение отъ книжка X).

XLIV. Отъ прѣводача:

Каменодѣлецътъ, драма въ три дѣйствия отъ Александра Дюма, прѣвелъ отъ французски Ив. М. Лиловъ. Прѣдставена за първъ пътъ въ Пловдивъ отъ народната трупа подъ управлението на г-на Д. К. Попова. Пловдивъ. Обл. Печатница, 1884. Цѣна 1 левъ.

XLV. Граждански медицински закони. София, Държавна Печатница, 1883.

XLVI. Составъ Императорскаго Московскаго археологическаго общества. По 12 Априля 1882 год. Москва, въ Синодальной типографіи, 1882.

XLVII. Отъ издателката:

Предъ-вѣстникъ горскаго пѣтника отъ Г. С. Раковскаго. Издава Неша Стойкова, сестра на Г. С. Раковски, второ издание. Пловдивъ, Областна Печатница, 1884. Цѣна три гроша текущи.

XLVIII. Отъ прѣводача:

Народна Библиотека. Книжка I. Отъ д-ръ И. Дурдикъ. Пазете лѣсовѣтъ, прѣвелъ отъ чешки и на нуждитѣ ни приспособилъ В. Атанасовъ. Прѣпечатано отъ вѣстникътъ „Свѣтъникъ.“ Пловдивъ, Областна Печатница, 1882.

XLIX. Отъ г. Д-ра Конст. Иречека:

Упѣтване за събиране географически и археологически материали. Съобщава Д-ръ Конст. Иречекъ. (Отдѣлно отпечатано изъ V-та книжка на „Пер. Списание“ на Българското Книжовно Дружество). Сръдецъ, Държавна Печатница, 1883.

L. Отъ прѣводача:

Първоначални познания отъ политическа икономиа отъ Иосифъ Гарние, професоръ на политическата икономиа въ Паризкото училище на мостовѣтъ и посетата, всегашень секретаръ на Дружеството на политическата икономиа въ Франция и главень редакторъ на журнала на икономиститѣ. Отъ 6-то издание прѣвелъ Х. Д. Черновеждий. 1884. Издание и печать на Хр. Г. Дановъ, Пловдивъ. Цѣна 2 лева.

LI. Отъ издателя.

Стенографически протоколъ на Митингътъ въ София на 19 Мартъ 1884 г. по разискване въпросътъ за съединението на двѣтъ раздѣлени Българи. Издава Хр. П. Константиновъ. София, Книгопечатница Янко С. Ковачевъ и С-ие. 1884. Цѣна 60 пари. Издадена въ полза на училищата въ Ахл-Челебийската каза (Одринско).

LII. Книжка за практическа економия, написана от Морис Блокъ и съ негово дозволение прѣведена отъ I. Груевъ. Пловдивъ, Централна Печатница на Е. Дионе, 1881. Цѣна 1. фр.

LIII. Отъ Министерскій Сѣвътъ:

Протоколи на комисията по разгледване спорнитѣ дѣла на прѣдприема-читѣ съ Министерството на Общ. Згради, Земледѣлието и Търговията и дѣлата и сметкитѣ на бившето Строително Отдѣление, назначена отъ Министерскій Сѣвътъ. Книжка II. София, Държавна Печатница, 1883.

LIV. Отъ автора:

Uebersicht der Slavischen Sprachenwelt im zusammenhange, mit den andern arionotropäischen (indogermanischen) Sprachen. Antrittsvorlesung gehalten an der Universität Dorpat am 6/18 September 1883, von Dr. I. Bardouin de Courtenay professor der vergleichenden Grammatik der Slavischen Sprachen. Leipzig, T. O. Neigel, 1884.

LV. Отъ г-на Спиро Гулабчевъ:

1. „Какъ става денътъ и нощта, както и годишнитѣ врѣмена: про-лѣтъ, лѣто, есень и зима“ прѣвелъ и допълнилъ Спиро Гулабчевъ. — Издава Киевскій клонъ на „Приятелската Дружина.“ Киевъ, Типографія К. Н. Милевскаго, Прорѣзаная ул. д. Эрста, № 7. 1884. 8°, стр. II—50. Цѣна 30 стотинки.

2. „Отчего бываетъ день и ночь, весна, лѣто, есень и зима.“ Чтеніе для народа. Н. Б. Медера. Изданіе второе. С. Петербургъ. Изданіе Н. Фену и К°. 1886. 8°, стр. 21. Цѣна 10 коп.

LVI. Отъ автора:

1. „Окаяната земя.“ Трагедия въ двѣ дѣйствія и двѣ картины отъ Д. Стеревъ. Издава Телбизовъ и Лѣсовъ отъ с. Мѣглижъ. Руссе, Печатница на Р. М. Каролева. 1884 г. Малка 8°, стр. 46. Цѣна 5 гроша.

2. Човѣшката неправда.“ Поема отъ Д. Стеревъ. Печатницата на „Напрѣ-лѣтъ“ въ Пловдивъ, 1883 г. Цѣна 1/2 левъ.

LVII. Отъ автора:

Упутство за скупяне матеріяла за историју Црне Горе. Марко Драговић, секретар минист. просвете и црква. дѣла и главни надворникъ княж. питомачкогъ завода на Цетиње. — Цетиње у државној штампарији 1884 — 8°, стр. 16.

LVIII. Отъ г-на Кр. Мирскій:

1. Хубава Сидония, драма въ четири дѣйствія отъ Zschocke. Варна, пе-чатница на Х. Н. Войниковъ и С-іе 1884 малка 8°, стр. 84 цѣна 50 стотинки.

LIX. Отъ автора г-на Флорински.

1. Славянскій Ежегодникъ изданіе Киевскаго Славянскаго Общества — выпускъ шестой, составленъ подъ редакцію Т. Д. Флоринскаго, Доцента Имп. Университета Св. Владиміра. Киевъ, типографія Е. Т. Кереръ, большая Владімір-ская ул. д. Сѣтовой — 1884 голѣма 8° стр. VI — 382 цѣна 1 руб.

2. Политическая и Культурная борьба на Греческомъ востокѣ въ первой пол. XIV в. (посвящается В. И. Лиманскому) Тимоея Флоринскаго, Киевъ, въ университетской типографіи, 1883 год. голѣма 8° стр. 62.

3. Къ вопросу о богомилахъ, Тимоея Флоринскаго, типографія им-ператорской академіи наукъ, Киевъ; 1883 голѣма 8° стр. 40.

4. Новыя Книги по Южно-Славянској исторіи отъ Т. Флоринскій, голѣма 8° стр. 22; (оттискъ изъ университетскихъ Извѣстій 1883).

5. Новые матеріали для исторіи Греціи въ средніе вѣка отъ Т. Флоринскій, Кіевъ 1888 год. голѣма 8°, стр. 18, (оттискъ изъ универс. Иавѣстій 1888 год.).

LX. Отъ автора два экземпляра:

Огледникъ, повѣсть отъ Ивана Д. Добревъ собственно изданіе, Руссе типо-кило-литографія на Д. М. Дробнякъ, 1884 год. 8° стр. 239. Цѣна 2 лѣва.

LXI. Отъ съставителя:

1. Учебникъ по смѣтанію съ питанія и отговори за III и IV отдѣлення въ първоначалнитѣ народни училища, съставилъ и наредилъ: Димитръ Ив. Зидаревъ, първо изданіе, издава Георгій Н. Протковъ. Руссе, печатница на Р. М. Каролева, 1834 год. 8° стр. 32. Цѣна 40 ст.

LXII. Отъ г-на Нила Попова:

1. Исторія Императорскаго Московскаго Общества Исторіи и древностей Россійскихъ, отъ Д. Чл. Нила Попова; часть I 1804—1812. Изданіе Императорскаго Общества Исторіи и древностей Россійскихъ при Московскомъ университетѣ. Москва. Въ университетской типографіи (М. Катковъ) на Страстномъ бульварѣ 1884, голѣма 8° стр. 249. Цѣна 1 р. 50 коп. сер.

2. Извѣстіе о походе Симеона Степановича Пишчевича, 1731—1785. Изданіе Императорскаго Общества Исторіи и древностей Россійскихъ при Московскомъ университетѣ, подъ редакціей Д. Чл. Нила Попова Москва. Въ университетской типографіи (М. Катковъ) на Страстномъ бульварѣ 1884, голѣма 8° страницъ I—IV—571. Цѣна 2 руб. 50 коп.

LXIII. Отъ Книжовната Дружина въ Варна.

1. Уставъ на Книжовната Дружина въ Варна, придруженъ отъ правилника и отчетътъ на сѣщата дружина за I-та ѣ година 1883—84. Варна печатница на Х. Н. Войниковъ и С-іе 1884. 8° стр. 16.

LXIV. Отъ г-на И. В. Платонова изъ Харьковъ.

1. Анти-энциклика, или Братское слово православнаго Славяннина къ Славянамъ католикамъ, по поводу изданія Папою Львомъ XIII Булла о празднованіи памяти св. Кирила и Меѳодія. Харьковъ, типографія окружнаго штаба, нѣмецкая, № 26 1882 год. Складъ изданія находится въ Харьковѣ, у статск. совѣт. Ив. Вас—ча Платонова (Черноглазовска ул., соб. домъ, № 4). Голѣма 8° стр. 125, цѣна 1 руб. сер.

2. „Отвѣтъ автора анти-энциклики“ на послѣдовавшее противу нея со стороны католичества возраженіе, — Харьковъ, типографія окружнаго штаба нѣмецкая, № 26 1884. Голѣма 8° стр. 133. Цѣна 60 коп.

LXV. Отъ окрѣжна комисія на Старо-Загорскій департаментъ:

1. Статистический Алмамахъ на Старо-Загорскій департаментъ за 1884 високосна година, издава окрѣжната комисія на Старо-Загорскій департаментъ, година третя, Стара-Загора, печатница „Знаме“ 1884 8° стр. 224.

LXVI. Отъ Автора:

Записки по Българскитѣ въстания (разказъ на очевидци) 1870—1876 г. отъ З. Стояновъ. Томъ I изданіе първо. Пловдивъ 1884 8° стр. 455 цѣна 4 лѣва.

LXVII. Отъ Автора:

1. *Secrets d'état de Venise par Vladimir Lamansky professeur de l'université de S.-Petersbourg.*

2. Записки историко-филологического факультета императорского С.-Петербургского университета. Часть XII. Санктпетербургъ, типографія императорской академіи наукъ. 1884, 8°, стр. I—XXXVI, I—XXXI, 1—834, 1—96 и 1—64.

LXVIII. Отъ Автора:

1. Обоснованіе Теизма, общедоступно изложенное изслѣдваніе Игнатія Котовича. Выпускъ первый, Одесса. Складъ изданія въ книжномъ магазинѣ А. "еркесова и К° Преображенская улица д. No. 34, 1879 год. 8° стр. 51 цѣна 45 коп.

2. Сѣщото отъ второто изданіе, Одесса, типографія Л. Нитче, Полицейская ул. 30. 1881 год. 8°, стр. 85 цѣна 50 коп.

3. Происхожденіе Органической Жизни съ ея разнообразіемъ. Изслѣдваніе Игнатія Котовича. Обоснованіе Теизма. Вып. III. Одесса типографія Л. Нитче, Полицейская ул. 30, 1884 г. 8°, стр. 36 цѣна 20 коп.

LXIX. Отъ Автора:

Въспоминанія отъ разбърканитѣ врѣмена отъ П. Ивановъ. Пловдивъ. No. 42 — книгопечатница „Напрѣдъкъ“, 1884 стр. 47.

LXX. Отъ Издателя К. Димовъ:

Омирова Иліада, прѣводъ отъ Ф. Илиевъ, съ 15 отборни картини. Томъ II и III, Пловдивъ, Областна печатница 1884 год. 8°, стр. 194—565 цѣна 6 лева.

LXXI. Отъ Бѣло-Черковното читалище „Трудъ“:

1. Сиромакъ Танчо. Драма въ петь дѣйствія, съставилъ Киро Петровъ. Издава читалището отъ с. Бѣла-Черкова (Горни Турчета) Търновско окръжие. 1884 г. 8°, стр. 51.

2. Описание на с. Горни Турчета и двѣ народни приказки. Наредени въ стихове отъ Кира Петровъ. Издава Горно-Турченското читалище (Търновско окръжие) Русчукъ. Въ книгопечатницата на Дунавската Область 1870 год. 8°, стр. 27.

3. Приключеніята въ Дрѣновския Мънастирь на 1875 год. отъ свещ. Петка Т. Франгова. Издава читалището „Селски Трудъ“ отъ с. Бѣла-Черкова. Търново, печатница на К. Тулешкова 1880 год. 8°, стр. 87 цѣна 1 левъ.

LXXII. Отъ издателя:

Нещастна Фамилия, драма въ петь дѣйствія. Съставили и наредили: Д. Ив. Зидаревъ и И. Д. Негенцовъ. Издава Г. Н. Промковъ. Руссе, скоропечатница на в. „Славянинъ“ 1884 8°, стр. 87 цѣна 1 левъ.

LXXIII. Отъ Автора:

„Мита“ или излѣгано момиче, съчинение отъ Д. Стеревъ. Издава книжарницата на Н. П. Неделковичъ и С-іе въ Търново. 1883 8°, стр. 38, цѣна 40 ст.

LXXIV. Отъ Виенското Българско дружество 3 екз.:

Годишенъ отчетъ на сѣщото дружество „Напрѣдъкъ“ прѣвъ 1883 (изданіе на дружеството). Виена 1884 г. печатница на Йоанъ Н. Вернай, стр. 15 8°.

LXXV. Отъ Автора:

Анархически процесъ на Руския нихилистъ Князь Петръ Крапоткинъ и С-іе, разглѣждано въ Лионъ (Франція) (специална корресподенция на „Голосъ“). Прѣвелъ и издава Н. Йонковъ — Владикинъ. София, книгопечатница на Янко С. Ковачевъ и С-іе 1883 8°, стр. 59, цѣна 3¼ гроша.

(Слѣдва).

Печатни погрѣшки.

Страница	9 редъ	28	на мѣсто	ixavà	чети: ixavoi
"	10	15	"	σδηρομεταλλεία	σδηρομεταλλεία
"	15	3	"	отъ Доспадъ	отъ Доспадъ,
"	17	2	"	на -виъ, ...	на -виъ,
"	18	21	"	слогее	сложове
"	19	2	"	минути	минути
"	29	9	"	Българетъ	Българетъ
"	30	14	"	пѣгоре	пѣгоръ
"	36	35	"	знаменитности	знаменитости
"	48	6—7	"	посвѣтѣвать	посветѣвать
"	75	10	"	Галатъ	Балатъ
"	78	20	"	пазаритъ	пазарътъ
"	85	21	"	на видъ	навидъ
"	92	25	"	поклонихъ, ...	поклонихъ,
"	96	заб. 1) р. 1	"	Портата;	Порта;
"	122	33	"	ше се	ще се
"	129	3	"	божѣя, ...	божѣя
"	"	18	"	г'а	'га
"	138	36	"	но	на
"	139	4	"	девокюту, ...	девокюту,
"	142	22	"	грѣхи	грѣхи